

Η ΑΡΧΗ ΤΩΝ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ

Τοῦ Δρος ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΛΗ — ΣΤΑΥΡΟΥ

Οικονομολόγου τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος

I. Ἡ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν καὶ τὸ διεθνὲς ἐμπόριον

I. Τί προκαλεῖ τὴν διάρθρωσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου τῶν χωρῶν καὶ ποῖοι εἶναι οἱ παράγοντες ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι συντελοῦν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ «συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος τούτων; Ἡ κλασσικὴ θεωρία ἀπέδειξεν ὅτι, δύο χῶραι δύνανται, ἐπωφελῶς δι' ἀμφοτέρας, νὰ ἀναπτύξουν μεταξὺ τῶν ἐμπορίων καὶ ὅταν ἀκόμη μία ἐκ τούτων δύναται νὰ παραγάγῃ ἐφθηνότερα τῆς ἑτέρας, ὅλα τὰ προϊόντα. Ἄλλ' ἢ ἐν λόγῳ θεωρία δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξαρθῇ πέραν τῶν φαινομένων καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τοὺς παράγοντας ἐκεῖνους, οἱ ὅποιοι συντελοῦν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος. Οὐδεμία ἀπάντησις ἐδόθη ὑπὸ τῶν κλασσικῶν οἰκονομολόγων εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ J.S. Mill : «Προϊόντα, τὰ ὅποια θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραχθοῦν εἰς τὴν ἐγχωρίαν ἀγορὰν εἰσάγονται, παρ' ὅλα ταῦτα. Διὰ τί; Διότι εἶναι ἐφθηνότερα ἢ εἰσαγωγή τῶν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἐγχώριον παραγωγὴν τῶν. Ἄλλὰ ἢ αἰτιολογία αὐτὴ ἀπαιτεῖ μίαν περαιτέρω ἐξήγησίν τῆς».

Ὁ Ricardo παρέμεινεν ἀδιάφορος, σχετικῶς μὲ τὴν βαθυτέραν φύσιν τοῦ φαινομένου τῶν δαπανῶν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι οὗτος, ἦτο προκατελημμένος μὲ τὸ συγγενές, ἀλλὰ διάφορον ἐρώτημα τοῦ πλεονεκτήματος ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, λαμβάνων ὡς δεδομένον τὸ γεγονός ὅτι αἱ χῶραι ἐμφανίζουσιν διάφορον ἐπίδοσιν εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν διαφόρων προϊόντων.

Οὕτως, εἰς τὸ ὑπόδειγμα τῶν κλασσικῶν οἰκονομολόγων, τὸ στηριζόμενον ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τοῦ ἐνὸς μόνον παραγωγικοῦ συντελεστοῦ καὶ τῆς σταθερᾶς σχέσεως εἰσροῶν - ἐκροῶν, αἱ διαφοροὶ, κατὰ χώραν καὶ προϊόν, «συνθῆκαι παραγωγῆς» προσδιορίζουσιν τὸ συγκριτικὸν πλεονέκτημα ἐκάστης ἐκ τούτων. Ἀλλὰ τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενον τῶν ἐν λόγῳ «κλιματολογικῶν» συνθηκῶν οὐδέποτε διηκρινίσθη ἐπακριβῶς ὑπὸ τῆς κλασσικῆς σχολῆς.

Ἐφ' ὅσον ὡς συνθήκας παραγωγῆς θεωρήσωμεν τὴν συνάρτησιν τῆς παραγωγῆς, τὸ κλασσικὸν ὑπόδειγμα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι θεμελιούται ἐπὶ τῆς διαφοροποιήσεως, κατὰ χώραν (καὶ προϊόν), τῆς συναρτήσεως ταύτης. Εἶναι ὁμως,

επίσης, δυνατόν νά θεωρήσωμεν τήν κλασσικήν θεωρίαν, ὡς βασιζομένην εἰς τήν διάφορον, κατὰ χώραν, ποιότητα τοῦ συντελεστοῦ ἐργασία μὲ παραδοχὴν τῆς συναρτήσεως παραγωγῆς ὡς τῆς ἰδίας εἰς ὅλας τὰς χώρας. Ἀμφόδοχὴν τῆς συναρτήσεως παραγωγῆς ὡς τῆς ἰδίας εἰς ὅλας τὰς χώρας. Ἀμφόδοχὴν τῆς συναρτήσεως παραγωγῆς ὡς τῆς ἰδίας εἰς ὅλας τὰς χώρας. Ἀμφότεραι ὁμως αἱ ἀνωτέρω ἐρμηνεῖαι τοῦ κλασσικοῦ ὑποδείγματος ἐμφανίζουν ἀνεπαρκῆ ἀναλυτικὴν ἀξίαν. Καὶ ἐὰν ἀκόμη παραβλεφθῆ τὸ σφάλμα τῆς ἀναγνωρίσεως ἐνὸς μόνου παραγωγικοῦ συντελεστοῦ, παραμένει ἀναπάντητον τὸ ἐρώτημα διατί αἱ συναρτήσεις παραγωγῆς διαφέρουν, ἢ ὁ συντελεστής ἐργασία ἐμφανίζει διάφορον ποιότητα κατὰ χώραν; Αἱ ἐν λόγῳ διαφοροποιήσεις προκύπτουν, κατὰ τήν κλασσικὴν θεωρίαν, μόνον ὡς *ex post* ἐρμηνεῖα ἐνὸς διαπιστωθέντος ἤδη σχήματος συγκριτικῶν δαπανῶν, ὥστε νά στερῆται αὐτὴ οἰασθήποτε πρακτικῆς σημασίας διὰ τὴν ἄσκησιν οικονομικῆς πολιτικῆς. Τοῦτο ἰσχύει καὶ ἐὰν ἀκόμη ἢ διαφορά ποιότητος τοῦ συντελεστοῦ ἐργασία, μεταξὺ τῶν χωρῶν, θεωρηθῆ ὡς ἐκφράζουσα, ἀορίστως, τὴν διάφορον, ἀντιστοίχως, σύνθεσιν τοῦ παραγωγικοῦ τούτου συντελεστοῦ, συντιθεμένου ἐκ διαφόρων ὑποκατηγοριῶν ἐργασίας.

Ὁ Ohlin συναρτᾷ τὴν προσφορὰν τῶν ἀγαθῶν ἀφ' ἐνὸς πρὸς τὴν προσφορὰν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὰς «φυσικὰς συνθήκας τῆς παραγωγῆς», αἱ ὁποῖαι εἶναι, κατ' αὐτόν, αἱ ἴδιαι εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ συνεπῶς, ἀποτελοῦν οὐδέτερον παράγοντα εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν εἰς αὐτάς.

Οὗτος ὑποθέτει ὅτι, κατὰ προϊόν, αἱ συναρτήσεις παραγωγῆς ὡς καί, ἐξ ὀρισμοῦ, οἱ παραγωγικοὶ συντελεσταὶ δὲν ἐμφανίζουν ποιοτικὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν χωρῶν. Τὸ συγκριτικὸν πλεονέκτημα ἐκάστης χώρας ἀνάγεται, τελικῶς, εἰς τὸν διάφορον, σχετικῶς, ἐξοπλισμὸν αὐτῆς εἰς παραγωγικοὺς συντελεστάς. Ὁ Ohlin ἀφήκεν ἀπροσδιόριστον τὸν καθορισμὸν τοῦ χαρακτηρισμοῦ μιᾶς παραγωγικῆς διαδικασίας ὡς ἐντάσεως, ἐν σχέσει πρὸς ἕνα συντελεστὴν τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο ἐπέτυχεν ὁ Samuelson.

Ἡ ἀμφισβήτησις τῆς ὑποθέσεως περὶ τῆς ἰδίας συναρτήσεως παραγωγῆς (κατὰ προϊόν) εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἢ δυνατότης ἐνδεχομένης ἀναστροφῆς, μεταβαλλομένης τῆς σχέσεως τῶν τιμῶν τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς, τοῦ χαρακτηρισμοῦ ἐνὸς ἀγαθοῦ ὡς ἐντάσεως, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς συντελεστάς τούτους καὶ αἱ δυσχέρειαι μετρήσεως καὶ συγκρίσεως, μεταξὺ τῶν χωρῶν, τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, ἰδίᾳ τῶν φυσικῶν πρώτων ὑλῶν, ἐκλόνησαν τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὴν θεωρίαν Heckscher - Ohlin.

Ἐπίσης, ἢ ἐν λόγῳ θεωρία ἐμφανίζει ἀνεπάρκειαν εἰς τὴν περίπτωσιν ἀνταλλαγῆς περισσοτέρων τῶν δύο ἀγαθῶν, μεταξὺ περισσοτέρων τῶν δύο χωρῶν Ἐφ' ὅσον μία χώρα Α εἶναι πλουσία εἰς κεφάλαιον, ἐν σχέσει πρὸς τὴν χώραν Β, ἀλλὰ πλουσία εἰς ἐργασίαν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν χώραν Γ, εἶναι ἀδύνατον νά διακρίνωμεν τὰς ἐξαγωγὰς τῆς Α, ὡς μεγαλυτέρας σχέσεως κεφαλαίου πρὸς ἐργασίαν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς εἰσαγωγὰς τῆς. Βεβαίως, εἰς τὸ συγκεκριμένον ὑπόδειγμα τῶν περισσοτέρων μὲν χωρῶν, ἀλλὰ τῶν δύο μόνου συντελεστῶν παραγωγῆς, τὸ πρόβλημα λύεται διὰ τῆς διερευνήσεως τοῦ ἐμπορίου μεταξὺ τῆς χώρας Α καὶ ἐκάστης τῶν μετ' αὐτῆς συναλλασσομένων κερχωρισμένων. Ἐφ' ὅσον ὁμως, οἱ

συντελεσται παραγωγής είναι περισσότεροι των δύο, τά προκύπτοντα προβλήματα είναι περισσότερον δισηπλυτα².

2. Είναι παραδεκτόν ότι, τόσον τὸ κλασσικόν ὑπόδειγμα, ὅσον καὶ ἡ θεωρία Heckscher - Ohlin διατηροῦν ὡς θεωρητικὰ σχήματα, ἀναμφισβήτητον λογικὴν συνέπειαν καὶ εἶναι, ὡς ἐκ τούτου, λογικῶς ἀληθῆ. Ὑπὸ τὴν συνθήκην τῶν δύο ἀγαθῶν, ἐνὸς μόνον παραγωγικοῦ συντελεστοῦ καὶ σταθεροῦ κόστους παραγωγῆς, κατὰ μονάδα προϊόντος, ἢ, πρὸ τοῦ ἐμπορίου, σχέσις τῆς τιμῆς τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἀποκλειστικῶς συνάρτησις τοῦ λόγου τῆς ποσότητος παραγωγῆς, πρὸς τὴν ποσότητα τοῦ χρησιμοποιουμένου μοναδικοῦ τούτου παραγωγικοῦ συντελεστοῦ, ἦτοι, τῆς παραγωγικότητος τοῦ τελευταίου τούτου. Ὁ συνδυασμὸς ἐνὸς μόνον συντελεστοῦ μὲ τὸ σταθερὸν κόστος παραγωγῆς, κατὰ μονάδα προϊόντος, ἐξασφαλίζει τὴν ἔλλειψιν οἰασδῆποτε ἐπιδράσεως τόσον τῆς ζήτησεως, ὅσον καὶ τῆς ποσότητος προσφορᾶς τοῦ ἐν λόγῳ συντελεστοῦ.

Ἐφ' ὅσον ὁμως, θεωρήσωμεν τὴν ἰδίαν συνάρτησιν παραγωγῆς εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ συνεπῶς, τὴν ἰδίαν, κατὰ προϊόν, παραγωγικότητα τῶν συντελεστῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι, ἐν προκειμένῳ, τουλάχιστον δύο, ἢ σχέσις τῆς τιμῆς τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεῖ πλέον συνάρτησιν τῆς σχέσεως τῆς τιμῆς τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, ταύτης, συναρτωμένης, περαιτέρω, πρὸς τὴν σχετικὴν τῶν ἀφθονίαν. Οὕτως, ἢ, πρὸ τοῦ ἐμπορίου, τιμὴ ἐνὸς προϊόντος ἐντάσεως τοῦ ἀφθονωτέρου (καὶ κατ' ἄρχὴν ἐφθινοτέρου) συντελεστοῦ, εἰς μίαν χώραν, θὰ εἶναι σχετικῶς χαμηλοτέρα τῆς τιμῆς τούτου εἰς τὴν ἑτέραν χώραν, ὅπου ὁ ἐν λόγῳ συντελεστής, συγκριτικῶς, εὐρίσκεται εἰς σπάνιν.

Ἐξ ἄλλου, διὰ μεταβολῆς τῆς ἐννοίας τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν καὶ ἀντιστοίχως, τῆς συναρτήσεως παραγωγῆς, δυνάμεθα γὰ μεταπέσωμεν ἐκ τοῦ

2. Ἐφ' ὅσον οἱ συντελεσται εἶναι τρεῖς, ὑφίστανται $\binom{3}{2} = 3$ δυνατὰ σχέσεις,

χαρακτηρίζουσαι τὴν συνάρτησιν παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν, ὡς ἐντάσεως, ἐν σχέσει πρὸς παραγωγικὸν συντελεστήν. Αὐξανομένων τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν εἰς 5 προκύπτουν, ἐν προκειμένῳ, $\binom{5}{2} = 10$ τοιαῦται σχέσεις κ.ο.κ.

Ὁ J. Vanek (The Factor Proportions Theory: The N - Factor Case, Kyklos, 1968) διατυπώνει τὴν ἄποψιν ὅτι, ἐφ' ὅσον οἱ συντελεσται εἶναι περισσότεροι τῶν δύο ναὶ μὲν ἡ διατύπωσις καὶ ἀπόδειξις τῶν θεωρημάτων τῆς θεωρίας τῶν ἀναλογιῶν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, ἐν σχέσει μὲ τὰ ἐξαγόμενα καὶ εἰσαγόμενα συγκεκριμένα προϊόντα, εἶναι ἐξαιρετικῶς δυσχερῆς, ὁμως, εἶναι δυνατὴ ἡ διαμόρφωσις ἀντιστοίχων θεωρημάτων, ἀναφερομένων εἰς τὴν σχέσιν τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν διαφόρων συντελεστῶν, αἱ ὅποια ἐνσωματοῦνται εἰς τὰς ἐξαγωγὰς καὶ εἰσαγωγὰς. Οὕτω, μία χώρα Α, καλῶτερον ἐξοπλισμένη μὲ τὸν συντελεστήν γ, ἐν σχέσει πρὸς τὸν συντελεστήν δ, ἐναντι μίᾳ ἑτέρας χώρας Β, θὰ εἶναι καθαρὸς ἐξαγωγεὺς, πρὸς τὴν χώραν Β, παραγωγικῶν ὑπηρεσιῶν ἐκ τοῦ συντελεστοῦ γ. Εἰδικότερον, ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἡ

σχέσις $\frac{X_1}{Y_1} > \frac{X_2}{Y_2} \dots > \frac{X_n}{Y_n}$ ὅπου X_i καὶ Y_i ἀποτελοῦν τὴν ποσότητα τῶν συντελεστῶν $i =$

1, ... ἄντιστοίχως εἰς τὴν χώραν Α καὶ Β, ἡ χώρα Α θὰ εἶναι καθαρὸς ἐξαγωγεὺς, πρὸς τὴν χώραν Β, ὑπηρεσιῶν ἐκ τῶν συντελεστῶν X_1, X_2, \dots, X_m καὶ καθαρὸς εἰσαγωγεὺς ὑπηρεσιῶν ἐκ τῶν ὑπολοίπων συντελεστῶν X_{m+1}, \dots, X_n . Ἐφ' ὅσον δίδονται καὶ αἱ τιμαὶ τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, ὁ Vanek ἀποδεικνύει ὅτι καθίσταται δυνατὸς ὁ σχετικὸς διαχωρισμὸς τῶν συντελεστῶν εἰς «ἐξαγομένους» καὶ εἰς «εἰσαγομένους».

κλασσικού υποδείγματος εις εκείνο των Heckscher - Ohlin καὶ τάνάπαλιν, Διαφοραὶ εἰς τὴν, κατὰ κλάδους, σχέσιν τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας μεταξὺ τῶν χωρῶν, δύνανται νὰ προκύβουν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, δὲν ἔχει περιληφθῆ, εἰς τὴν συνάρτησιν παραγωγῆς, κάποιοι παράγων, ἐπηρεάζων αὐτὴν κατὰ διάφορον ἔντασιν, εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους, ὡς αἱ κλιματολογικαὶ συνθήκαι ἢ καὶ γενικώτερον ὠρισμένοι φυσικαὶ πρῶται ὕλαι. Ἡ τελευταία αὕτη περίπτωσις δύναται, προφανῶς, νὰ ἀναχθῆ εἰς διαφοροποίησιν τῆς, μεταξὺ τῶν χωρῶν, σχέσεως τεχνολογίας κατὰ κλάδον, ἀλλ' ἐπίσης εἰς διαφοροποίησιν τοῦ παραγωγικοῦ ἐξοπλισμοῦ τούτων. Ὡς πρὸς τὰς κλιματολογικὰς συνθήκας, παράγοντα extra - commercium, γίνεται παραδεκτὴ ἡ πρώτη ἄποψις, ἥτοι τῆς τεχνολογικῆς διαφορᾶς καί, κατὰ συνέπειαν, τῆς διαφοροποιήσεως τῶν συναρτήσεων παραγωγῆς, ἐμπίπτουσα εἰς τὴν κλασσικὴν θεώρησιν τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν. Ἀλλὰ καὶ προκειμένου περὶ τῶν φυσικῶν πρῶτων ὑλῶν ὑποστηρίζεται ἐνίοτε ὅτι, λόγῳ τῆς ἐκτεταμένης ποιοτικῆς ποικιλίας τούτων, ἐνδείκνυται ἡ ἰδία ἀντιμετώπισις ὡς προκειμένου περὶ τοῦ κλίματος, ἥτοι, θεώρησις τῶν ὡς παραμέτρου μᾶλλον, ἢ μεταβλητῆς εἰς τὴν συνάρτησιν παραγωγῆς, κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀντίληψιν.

3. Ἀμφότερα τὰ ὑποδείγματα, τόσον τὸ κλασσικόν, ὅσον καὶ τῶν Heckscher - Ohlin, ἐμφανίζων ἀνεπάρκειαν ὡς ὄργανα οἰκονομικῆς ἀναλύσεως. Ἡ ποιοτικὴ διαφοροποίησις, τὴν ὅτιαν ἐπικαλεῖται ἡ κλασσικὴ θεωρία, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαγνωσθῆ παρὰ μόνον ex post. Ἀλλὰ καὶ ἡ εὐρυτάτη ἀποσύνθεσις τῶν καθιερωμένων παραγωγικῶν συντελεστῶν, ἰδία τῶν πρῶτων ὑλῶν, μέχρι σημείου ἀπολύτου ποιοτικῆς ἐξομοιώσεως τούτων μεταξὺ τῶν χωρῶν, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ θεωρία Heckscher - Ohlin, περιορίζει τὴν πρακτικὴν σημασίαν τῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου τούτου καὶ τῆς συναρτήσεως παραγωγῆς. Ἡ θεωρία ἀποσυντίθεται, ἐν προκειμένῳ εἰς ἀπλὴν περιγραφικὴν ἀνάληψιν.

Ὁ Devons³ τονίζει ὅτι, συνήθως συνάγεται ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ συμπέρασμα ὅτι μία χώρα εἶναι πλουσία εἰς ἓνα συντελεστὴν παραγωγῆς. Ἐπειδὴ ἡ Ἀγγλία ἐξάγει αὐτοκινήτα μάρκας «Jaguar» καὶ «Viscount», ἐνῶ εἰσάγει ἐτέρους τύπους αὐτοκινήτων, συνάγεται ἡ διαπίστωσις ὅτι ἡ ἐν λόγω χώρα κατέχει ἐν ἀφθονίᾳ τοὺς εἰδικοὺς συντελεστάς, τοὺς ἀναγκαίους διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν, ὑπ' αὐτῆς, ἐξαγομέων αὐτοκινήτων. Ἐφ' ὅσον, ὁμως, οἱ ἰδιάζοντες οὗτοι παράγοντες, οἱ ὅποιοι ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν παραγωγὴν ἑνὸς προϊόντος, χαρακτηρισθοῦν ὡς παραγωγικοὶ συντελεσταί, ἀποτελεῖ σφάλμα νὰ ἐκλαμβάνεται μία χώρα ὡς ὁμοιογενὴς μονάς, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς προσφορᾶς τῶν ἐν λόγω συντελεστῶν. Διότι, οἱ τελευταῖοι οὗτοι δὲν εἶναι διαθέσιμοι εἰς ὅλας τὰς παραγωγικὰς μονάδας, ἀλλὰ ὑπάρχουν μόνον εἰς μερικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ δὴ εἰς ἐκείνας, αἱ ὅποια ἐπιτυχάνουν ἐξαγωγικὰς ἐπιδόσεις. Οὕτως, ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῶν χωρῶν δέον νὰ ἀναχθῆ, ἐπίσης, εἰς τὴν δραστηριότητα, ἰκανότητα καὶ πρωτοβουλίαν ὠρισμένων ἐπιχειρηματικῶν μονάδων καὶ δὴ ἰσοδυνάμως πρὸς τὴν ἀναζήτησιν τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας εἰς τὸν ἐξοπλισμὸν τῆς χώρας εἰς γενικοὺς παραγωγικοὺς συντελεστάς, ὡς τὸ κεφάλαιον κλπ.

Τὸ διεθνὲς ἐμπόριον ἐμφανίζεται, κατὰ παράδοσιν, ὡς συνάρτησις τῶν

3. «Understanding International Trade», *Economica*, Nov. 1961.

σχετικῶν τιμῶν τῶν ἀγαθῶν. Ὅμως, τοῦτο δὲν προέκυψε εἰς οἰκονομετρικὴν ἔρευναν τοῦ Tarshis ⁴. Ἐνδεχομένως, ἡ τοιαύτη σύνδεσις ἐμπορίου καὶ τιμῶν νὰ ἦτο ἀληθῆς παλαιότερον, ὅταν τὸ διεθνὲς ἐμπόριον περιορίζετο εἰς ἀπολύτως τυποποιημένα προϊόντα, ὡς τὰ ἀγροτικά, αἱ πρῶται ὕλαι καὶ τὰ ἀπλᾶ βιομηχανικά. Ἄλλ' ἤδη, ἡ ἔρμηνεῖα τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ὑπὸ τοῦ διαφορισμοῦ τῶν τιμῶν καὶ μόνον, ἐμφανίζεται ἀνεπαρκῆς. Τά, εἰς τὸ ἐμπόριον, ἐμφανιζόμενα προϊόντα εἶναι πολυσυνθέτου παραγωγῆς καὶ καθίσταται δυσχερῆς ἡ ταύτισις τῶν, ἐκ τούτων, ὁμοιογενῶν, τῶν ὁποίων εὐχερῶς δύναται νὰ προκληθῆ ποιοτικὴ διαφοροποίησις, ἐν σχέσει μὲ ἓν ἐκ τῶν πολλῶν χαρακτηριστικῶν των, ὡς, λ.χ., τοῦ σχεδιασμοῦ τῆς τελικῆς τῶν ἐμφανίσεως κλπ. Ἐπίσης, τὸ διεθνὲς ἐμπόριον ἐπιρραζέται ὑπὸ ἐτέρων παραγόντων, μὴ ἀμέσως ἐπιδρώντων ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν, ὡς, λ.χ., τῶν, μετὰ τὴν πώλησιν παρεχομένων ὑπηρεσιῶν, τῶν τιμῶν τῶν ἀνταλλακτικῶν τοῦ προϊόντος, τῶν πιστωτικῶν εὐκολιῶν κατὰ τὴν ἀγορὰν κλπ. ⁵.

Ἐὰν εἶναι ἀληθές ὅτι, ἡ παραγωγή ἀπαιτεῖ κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν συγκέντρωσιν παραγωγικῶν συντελεστῶν, ἀνευρισκομένων εὐχερῶς καὶ ἐὰν παράγοντες, μὴ ἔχοντες σχέσιν μὲ τὴν τιμὴν τῶν ἀγαθῶν, ἐπιδρῶν ἐπὶ τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, τότε δὲν πρέπει νὰ καταπλήσῃ τὸ γεγονός ὅτι, αἱ χῶραι ἀποκτοῦν συγκριτικὸν πλεονέκτημα μόνον μετὰ τὴν πρόσκτησιν, ὑπ' αὐτῶν, ἐμπειρίας. Καὶ βεβαίως, εἶναι λίαν δυσχερῆς ὁ, ἐκ τῶν προτέρων, προσδιορισμὸς τῶν παραγωγικῶν ἐκεῖνων κλάδων, διὰ τοὺς ὁποίους μία χώρα προσφέρεται διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἀπαιτουμένης αὐτῆς ἐμπειρίας. Τοῦτο καθιστᾷ ἐξαιρετικῶς δυσχερῆ τὸν καθορισμὸν, a priori, τοῦ συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος μᾶς χώρας.

4. Εἶναι προφανές ὅτι, ὁλόκληρος ἡ ἀνωτέρω ἐπιχειρηματολογία, εἰς τὴν ὁποίαν ὀδηγοῦμεθα ἐὰν ἀκολουθήσωμεν μίαν ἐκτεταμένην πλευρὰν τῆς κριτικῆς, ἡ ὁποία ἠσκήθη ἐναντίον τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὴν περίπτωσιν ἀποσυνθέσεως τῆς θεωρίας τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου εἰς περιγραφικὴν ἀνάλυσιν, ἡ ὁποία ἐρμηνεύει τὰ πάντα ex post καὶ οὐδὲν ex ante. Ἡ τοιαύτη περιγραφικὴ ἐπισκόπησις τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου οὐδόλως, προφανῶς, προάγει τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία ἀναζητεῖ τὴν ἀπλοποίησιν τῆς, ἀναμφισβητήτως, περιπεπλεγμένης πραγματικότητος, εἰς ὑπόδειγμα, δυνάμενον νὰ ἐξαρθῆ πέραν τῆς μεμονωμένης περιπτώσεως καὶ νὰ διατυπωθῇ μαθηματικῶς, διὰ νὰ τύχῃ στατιστικῆς ἐπαληθεύσεως. Ἄλλως, ἡ ἀνάλυσις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι συνιστᾷ θεωρίαν. Διότι, δι' ἐκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν ἐμφανίζεται ἐπικαλούμενη νέους ἐρμηνευτικῶς παράγοντας, περισσότερο μὲ

4. «Factor inputs and international price comparisons» εἰς «Allocation of Economic Resources», εἰς Abramovits, ed., 1959.

5. Κατὰ τὸν Chenery («Comparative Advantage and Development Policy» American Economic Review, March 1961), τὸ πλεῖστον τῆς κριτικῆς ἐναντίον τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν στηρίζεται ἐπὶ τῆς, ὑπὸ ταύτης, παραλείψεως διαφορῶν στοιχείων, εὐρισκομένων ἐκτὸς τῆς ἀγορᾶς. Ὡς τοιαῦτα στοιχεῖα οὗτος θεωρεῖ, βασικῶς, τὰς ἐξωτερικὰς οἰκονομίας καὶ τὴν ποσοτικὴν αὐξήσιν καὶ ποιοτικὴν βελτίωσιν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, τῆς τελευταίας αὐτῆς περιπτώσεως προκυπτούσης, ἐν πολλοῖς, ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας (on - the - job training).

τὴν μορφήν τῶν παραμέτρων ἢ τῶν μεταβλητῶν. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν ἀντίποδα τῆς ἄλλοτε ἐπιδιωκομένης ἀναζητήσεως, εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην, θεωρῶν ἀκαταλύτων εἰς τὸν χρόνον καὶ καθολικῆς ἐφαρμογῆς. Ἄλλά, βεβαίως, ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου σχήματος δὲν πρέπει νὰ ἐξωθησῆ τὴν οἰκονομικὴν σκέψιν εἰς τὴν κατάλυσιν κάθε ἐννοίας θεωρητικῆς συλλήψεως μὲ κάποιαν, ἐν πάσῃ περιπτώσει, γενικότητα ἐρμηνευτικῆς ἀξίας.

Τοῦτο ἀντιλαμβάνεται καὶ ὁ Devons⁶, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζει ἡ ἐπιχειρηματολογία του, ὡς τὴν ἀποκαλεῖ, ἀναλύσεως τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, στρέφεται πρὸς τὴν ἑτέραν, ὡς τὴν ἀποκαλεῖ, μέθοδον ἀναλύσεως τούτου, ἡ ὁποία θεμελιούται ἐπὶ τῆς συλλογῆς στατιστικῶν στοιχείων καὶ ἀναζητεῖ τὰς δυνάμεις ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν τὰς μεταβολὰς τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ἐν τῷ χρόνῳ, ἀποδίδων μικροτέραν σημασίαν εἰς τοὺς παράγοντας ἐκεῖνους, οἱ ὁποῖοι καθορίζουν τὴν διάρθρωσιν τούτου εἰς μίαν δεδομένην στιγμήν⁷. Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν αὐτήν, τὸ δυναμικὸν στοιχεῖον ὑπεισέρχεται εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ἀλλ' ὄχι ἐνσωματωμένον

6. Ἐνθ. ἀνωτ.

7. Ὁ Devons διαχωρίζει τὴν ἔρευναν, περὶ τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, εἰς θεωρίαν καὶ εἰς βασισμένην εἰς στατιστικὰ πληροφωρίας. Εἰς τὴν πρώτην περιλαμβάνονται τὰ ἤδη ἀναπτυχθέντα θεωρητικὰ ὑποδείγματα διαρθρώσεως τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ὡς τοῦ Ricardo, Heckscher-Ohlin κ.λ.π., τὰ ὁποῖα ἐθεμελιώθησαν ἀπαγωγικῶς καὶ ἔτυχον, ἐνδεχομένως, ἐν συνεχείᾳ, ἐμπειρικῆς διερευνησεως, ἐνίοτε ὑπὸ παρηλλαγμένην μορφήν. Ὡς βασισόμεναι εἰς στατιστικὰ πληροφωρίας θεωροῦνται αἱ προσπάθειαι κατανοήσεως καὶ προσδιορισμοῦ τῶν δυνάμεων ἐκεῖνων, αἱ ὁποῖαι συντελοῦν εἰς μεταβολὴν ὠρισμένων γενικωτέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ὡς τοῦ μεγέθους τούτου ἢ, ἐνίοτε, καὶ τῆς διαρθρώσεώς του, ἐν σχέσει ὅμως πρὸς ἐξωτερικὰς κατηγορίας προϊόντων, ὡς, λ.χ., τῶν πρώτων ὑλῶν, ἀγροτικῶν ἢ βιομηχανικῶν προϊόντων κλπ., μὴ ἐπιδιωκομένης τῆς λεπτομερεστερᾶς ἀναλύσεως τῆς διαρθρώσεως τούτου κατὰ μίαν δεδομένην στιγμήν. Ἡ μέθοδος, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖται εἰς τὴν δευτέραν αὐτὴν μορφήν ἐρεῦνης τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, εἶναι, κατὰ βάσιν, ἡ ἐπαγωγικὴ. Οὕτως ἐπιζητεῖται ἡ στατιστικὴ διερεύνησις περιπτώσεων, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε περιωρίζοντο εἰς τὴν ἀπλὴν συγκέντρωσιν στατιστικῶν στοιχείων καὶ ἡ ἀναγωγή τούτων εἰς τὴν μεθόδον τοῦ Mitchell, ὑφίσταται ἐν θεωρητικῶν ὑπόβαθρον, τὸ ὁποῖον κατευθύνει τὴν συγκέντρωσιν τῶν στοιχείων. Ἡ ἐννοία, συνεπῶς, τῆς μὴ a priori θεωρητικῆς θεμελιώσεως τοῦ προβλήματος εἶναι ἡ ἀπουσία παραδεγεμένου θεωρητικοῦ σχήματος μὲ ἐσωτερικὴν συνέπειαν καί, κατ' ἀκολουθίαν, λογικῶς ὀρθοῦ.

Διὰ τῆς τοιαύτης στατιστικῆς συσχετίσεως ὠρισμένων χαρακτηριστικῶν μεγεθῶν, ἀναφερομένων εἰς τὸ διεθνὲς ἐμπόριον, ἐπεδιώχθη ὁ καθορισμὸς τῆς πορείας τοῦ μεγέθους τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ἐν τῷ συνόλῳ του, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου, ὅσον καὶ συγκεντρώσεως τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου ἐν τῷ συνόλῳ του, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου, ὅσον καὶ συγκεντρώσεως αὐτοῦ, τῶν μεταβολῶν τῆς συμμετοχῆς τῶν πρωτογενῶν ἀγαθῶν εἰς τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον κλπ. Καίτοι ἡ μέθοδος, ἡ βασισμένη, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἐπὶ στατιστικῶν πληροφοριῶν, ἀποτελεῖ μίαν διέξοδον ἐκ τοῦ στατικοῦ χαρακτήρος τῶν ὑπαρχουσῶν ἀπολύτως ἱκανοποιητικῶν. Ἴδε σχετ. Devons, ἐνθ. ἀνωτ. — R. Robertson «The Future of International Trade» Economic Journal 1938 — Maizels «Industrial Growth and World Trade» — K. Deutch — A. Eckstein «National Industrialization and the Declining Share of the International Sector» World Politics, Jan. 1961 — Michaely «Concentration in World Trade» κλπ.

εις την ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν, ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἐπετεύχθη, εἰσέτι, ἡ ἀποβολὴ τῶν κατ' ἐξοχὴν στατικῶν χαρακτηριστικῶν.

5. Ὁ στατικὸς χαρακτήρ τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν καθίσταται περισσότερο ἐμφανὴς ὄχι τόσον εἰς τὴν περίπτωσιν ἀναζητήσεως ἐρμηνείας τῆς διαρθρώσεως τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ὅσον ὅταν, δι' αὐτῆς, ἐπιζητεῖται ἡ ἀξιολόγησις τούτου, ἤτοι, ὁ καθορισμὸς τῶν πλεονεκτημάτων ἐκ τῆς (ἐλευθέρως) ἀναπτύξεώς του.

Βάσει τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ δὴ τόσον ὑπὸ τὴν κλασσικὴν τῆς μορφῆν, ὅσον καὶ ὑπὸ τῆς θεωρίας Heckscher - Ohlin, τὸ, ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, πλεονέκτημα προκύπτει ἐκ τῆς, συνεπειᾶ τούτου, προκαλουμένης ἀνακατανομῆς τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν καὶ δὴ ἐκ κλάδων μὲ μικροτέραν, εἰς κλάδους μὲ μεγαλυτέραν παραγωγικότητα τῶν συντελεστῶν τούτων, οἱ ὅποιοι, κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἀρχὴν, εἶναι δεδομένοι, σταθεροὶ εἰς ποσότητα καὶ πάντοτε εἰς πλήρη ἀπασχόλησιν.

Οὕτω, κατὰ τὴν θεωρίαν Heckscher - Ohlin, τὸ ἐκ τοῦ ἐμπορίου πλεονέκτημα ἀνακύπτει ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὀριακοῦ λόγου ὑποκαταστάσεως τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς, μεταξὺ τῶν χωρῶν, κατὰ τὴν, πρὸ τοῦ ἐμπορίου περίοδον. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, συνεπεία τῆς διαφόρου σχέσεως τοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν χωρῶν εἰς συντελεστὰς, ἔστω ὅτι, εἰς τὴν χώραν Α ἡ ὀριακὴ φυσικὴ παραγωγικότης τοῦ συντελεστοῦ Κ εἶναι χαμηλὴ, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παραγωγικότητα τούτου εἰς τὴν χώραν Β. Μετακίνησις τοῦ συντελεστοῦ Κ, ἐκ τῆς χώρας Α εἰς τὴν Β, θὰ αὐξήσῃ, ἐπ' ἀνταλλαγῇ ἑτέρου συντελεστοῦ, πρόφανως, τὴν συνολικὴν παραγωγικότητα τῶν συντελεστῶν τούτων, ἐπ' ὠφελεία ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν.

Ἐφ' ὅσον ἡ τοιαύτη αὐτουσία μετακίνησις τῶν συντελεστῶν δὲν εἶναι ἐφικτὴ μεταξὺ τῶν χωρῶν, συνθήκη γενομένη παραδεκτὴ ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, τὸ αὐτὸ, ἐν μέρει τουλάχιστον, ἀποτέλεσμα ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἐξαγωγῆς, ὑπὸ τῆς χώρας Α, προϊόντων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνσωματοῦνται κατ' ἐξοχὴν ὁ συντελεστής οὗτος Κ, ἐπ' ἀνταλλαγῇ προϊόντων, ἐκ τῆς χώρας Β, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνσωματοῦνται ὁ, πρὸς ἀνταλλαγὴν, ἕτερος συντελεστής. Σημειωτέον ὅτι, εἰς περίπτωσιν συναρτήσεων παραγωγῆς μὲ σταθεροὺς συντελεστὰς εἰσοδῶν, δὲν προκύπτει θέμα μικροτέρας παραγωγικότητος, ἀλλὰ ἐλλείψεως ἀπασχολήσεως (μὴδὲν παραγωγικότητος) τμήματος τοῦ ἐν λόγῳ συντελεστοῦ Κ εἰς τὴν χώραν Α καὶ ὁμοίως, σχετικῶς μὲ τὸν ἕτερον συντελεστήν, εἰς τὴν χώραν Β.

Ὡς σημειῶναι ὁ Η. Myint⁸, ἤδη ὁ Α. Smith εἶχε τονίσει τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγικότητος τῶν συντελεστῶν, συνεπεία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου καὶ δὴ ἐκ λόγων ἀνεξαρτήτων τῆς τοιαύτης ἀνακατανομῆς τῶν μεταξὺ τῶν παραγωγικῶν κλάδων τῆς οἰκονομίας. Οὕτω, κατὰ τὸν Α. Smith, πέραν τῆς «ὀρθολογικῆς» κατανομῆς τῶν συντελεστῶν, τὸ διεθνὲς ἐμπόριον συνεπάγεται ἐπίσης αὐξήσιν τῆς ὀριακῆς παραγωγικότητος τούτων, συνεπεία τῆς διὰ τοῦ ἐμπορίου, ἐπιτυγχανομένης διευρύνσεως τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς ἐπιτεύξεως, ὡς ἐκ τούτου, τῶν διαφο-

8. «The Classical Theory of International Trade and Underdeveloped Countries» *Economic Journal*, June 1958.

ρων πλεονεκτημάτων τῆς πληθοπαραγωγῆς. Βεβαίως, πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἐγκατάλειψις τῆς συνθήκης τοῦ σταθεροῦ καὶ ἀναγνώρισις τοῦ μειωμένου κόστους παραγωγῆς, κατὰ μονάδα προϊόντος, αὐξανομένου τοῦ ἐπιπέδου αὐτῆς. Ὅμως, ἡ κλασσικὴ σχολὴ παρεῖδε τὴν σημασίαν τῆς τοιαύτης ὠφελείας ἐκ τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ ἐστήριξε τὰ ἐκ τούτου πλεονεκτήματα εἰς μόνον τὴν ἀνακατανομὴν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν.

6. Ὁ J.H. Williams⁹ ἐπανεφέρει τὸ θέμα τῶν πλεονεκτημάτων, ἐκ τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ἐπὶ βάσεως εὐρύτερας ἢ τῆς ἀπλῆς ἀνακατανομῆς τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, ὑποστηρίζων ὅτι : «Ἡ ἐπίδρασις τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως νέων πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν καὶ δυνάμεων, εἶναι μεγαλύτερα τῆς ἀναπτύξεως διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς παρουσίας καταστάσεως τῶν ἐθνῶν, οἱ ὅποιοι ἐκλαμβάνουν τοὺς συντελεστὰς παραγωγῆς ὡς σταθερὰς οἰκονομολόγων, οἱ ὅποιοι ἐκλαμβάνουν τοὺς συντελεστὰς παραγωγῆς ὡς σταθερὰς ποσότητος καὶ ἐν πλήρει ἀπασχολήσει... Ἡ συσχέτισις τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας εἶναι μεγίστου ἐνδιαφέροντος. Τὸ εἰς Ἀγγλίαν κεφάλαιον καὶ ἐργασία ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν θὰ εἶχον ὑπάρξει»¹⁰.

Ὁ R. Robinson¹¹ ἐπικρίνει ὀξύτερα τὴν θεωρίαν Heckscher - Ohlin, βασιζόμενος, ὡς ὁ Williams, ἐπὶ τῆς δυνατότητος μεταβολῆς τῆς προσφορᾶς τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς καὶ τῆς μετακινήσεως τούτων μεταξὺ τῶν χωρῶν : «Ἐφ' ὅσον ἡ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν ἀποτελεῖ μίαν μακροχρόνιον θεωρίαν, εἶναι ἀπαράδεκτος ἢ ἄποψις ὅτι ἡ προσφορὰ τῶν συντελεστῶν εἶναι ἀνελαστικὴ... Ἡ θεωρία τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν ἀποτελεῖ θεωρίαν οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως».

Ἐφ' ὅσον, κατὰ τὸν R. Robinson, ὁ παραγωγικὸς ἐξοπλισμὸς, ὁ ὑπάρχων μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, λαμβάνεται πρὸς ἐρμηνείαν τούτου, προκύπτει μία ἀσυνεπὴς διαδικασίαν ἀναλύσεως. Ἀντιθέτως, τὸ ἐμπόριον ἀποτελεῖ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὑφισταμένου παραγωγικοῦ ἐξοπλισμοῦ¹².

9. «The Theory of International Trade Reconsidered» Readings, of International Trade Theory, σελ. 253 - 371.

10. Ὡς βασικὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἐμφανίσεως νέων συντελεστῶν παραγωγῆς, συνεπεία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ὁ Williams θεωρεῖ τὴν δυνατότητα μετακινήσεως τούτων μεταξὺ τῶν χωρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπιζητεῖ τὴν ἀπόρριψιν τῆς συνθήκης τοῦ ἀμετακινήτου τῶν συντελεστῶν μεταξὺ τῶν χωρῶν : «Μία μέθοδος ἀναλύσεως... ἡ ὁποία στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀτελοῦς διεθνοῦς μετακινήσεως τῶν συντελεστῶν, ἀγνοεῖ ὀργανικὰ στοιχεῖα τοῦ προβλήματος».

11. «Factor Proportions and Comparative Advantage», Quarterly Journal of Economics, May 1956.

12. Ἀλλὰ, βεβαίως, ὁ Robinson φθάνει καὶ εἰς ὑπερβολὰς ὅταν γράφῃ ὅτι : «ἡ ἐξισορρόπησις τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου καὶ τὸ ἀμετακίνητον τῶν συντελεστῶν, συνθήκαι ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ ὀρθόδοξος θεωρία, δὲν ἀποτελοῦν φυσικοὺς νόμους». Ἐπὶ παραπλησίον ὑποθέσεων ἔχει θεμελιωθῆ ὀλόκληρος ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία, ἐξ ἄλλου, κατ' ὀδὴμίαν λογικὴν ὀφείλει νὰ στηριχθῆ εἰς τοὺς φυσικοὺς νόμους.

Τὸ γεγονός ὅτι, τὰ κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ δύνανται νὰ ἐξαχθοῦν ἐκ μιᾶς χώρας εἰς ἑτέραν, ἀποτελεῖ πρόσθετον λόγον διατὶ ἡ σχέσις κεφαλαίου πρὸς ἐργασίαν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσφέρῃ συνεπῆ ὑποστήριξιν τῆς ὀρθοδόξου ἀπόψεως. Αἱ δυνατότητες δημιουργίας νέων παραγωγικῶν συντελεστῶν δὲν περιορίζονται εἰς τὸν ἐξαγωγικὸν τομέα τῆς οἰκονομίας. Νέοι συντελεσταὶ δύνανται νὰ δημιουργηθοῦν καὶ συνεπείᾳ τῆς δυνατότητος εἰσαγωγῆς ἀγαθῶν, μὴ διατιθεμένων προηγουμένως.

Εἰς τοιαύτην ἐπιχειρηματολογία, ὡς ἡ ἀνωτέρω, δύναται νὰ παρατηρηθῇ ἐν πρώτοις, ὅτι συγχέονται δύο διαφορετικὰ προβλήματα : τῆς ἐρμηνείας διαρθρώσεως τοῦ διεθνoῦς ἐμπορίου καὶ τῶν, ἐκ τούτου, δυναμικῶν, πλεονεκτημάτων. Ἐξ ἄλλου, ἐνῶ αἱ συνθήκαι, ἐναντίον τῶν ὁποίων στρέφεται ἡ τοιαύτη κριτικὴ, εἶναι κοιναὶ τόσον εἰς τὸν Ohlin, ὅσον καὶ εἰς τοὺς κλασσικούς, ἐνίοι οἰκονομολόγοι συγκεντρῶνουν, ἐπιμόνως, τὰς ἐπικρίσεις τῶν ἐναντίον τῆς θεωρίας τοῦ πρώτου. Ἄλλ' ὡς πρὸς τὴν διάρθρωσιν τοῦ διεθνoῦς ἐμπορίου καὶ ὄχι τῶν ἐκ τούτου πλεονεκτημάτων, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι καὶ ἐὰν ἀκόμη τὸ διεθνὲς ἐμπόριον προεκάλεσε μεταβολὴν εἰς τὴν προσφορὰν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, εἰς μίαν προγεγεστέραν χρονικὴν διαδοχὴν, τότε, κατὰ τὴν τρέχουσαν περίοδον, ὑφιστάμενον ἐμπόριον ἐπηρεάζεται ἐκ τοῦ συγχρόνως ὑφισταμένου παραγωγικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῆς χώρας, ὁ ὁποῖος δύναται, οὕτω, νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς ἀνάλυσιν τῆς παρουσίας διαρθρώσεως τοῦ ἐμπορίου.

Τοῦτο δὲν ἀναιρεῖ τὸν στατικὸν χαρακτήρα τῆς τοιαύτης ἀναλύσεως^{12 α}.

12^α. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάλυσις γέμει στατικῶν θεωρημάτων, ἡ χρησιμότης τῶν ὁποίων, ἴδια εἰς τὴν διαμόρφωσιν ὑποδειγμάτων συγκριτικῆς στατικῆς (Comparative Statics), οὐδόλωσ ἀμφισβητεῖται.

Ὁ Harrod (εἰς «Towards a Dynamic Economy» 1960, σ. 4-5) γράφει σχετικῶς : «Αἱ στατικαὶ συνθήκαι ἐμφανίζονται συχνὰ τόσον ἀπομακρυσμένοι εἰς τὰς προσφάτους συζητήσεις, ὥστε ἕνας νόμος, βασιζόμενος ἐπ' αὐτῶν φαίνεται ὅτι δὲν δύναται νὰ ἔχῃ οἰανδήποτε ἐφαρμογὴν εἰς τὸν πραγματικὸν κόσμον. Καὶ οὕτω, τὸ συμπέρασμα εἶναι πῶς ὅλοι αἱ φιλόπονοι ἔρουναι καὶ εὐρήματα τῆς παλαιότερας σχολῆς ἔχουν μικρὰν πρακτικὴν σημασίαν καὶ δύνανται, εἰς εὐρείαν ἑκτασιν, νὰ παραβλεφθοῦν.... Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ Στατικὴ (οἰκονομικὴ ἀνάλυσις) θὰ παραμείνῃ ἕνα σπουδαῖον τμῆμα τοῦ ὅλου. Ἡ γενικὴ περίπτωσις ὑπὲρ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ἀποψίν του, θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ θεμελιούται ἐπὶ τῆς στατικῆς ἀναλύσεως». Καὶ ὁ Harrod (εἰς σ. 7-8) συνεχίζει ὡς ἀκολούθως : «Προβλήματα, τὰ ὁποῖα τυχὸν ἀνακύπτουν ἐκ μιᾶς ἐφ' ἅπαξ μεταβολῆς, δύνανται, πιστεύω, νὰ τύχουν ἱκανοποιητικοῦ χειρισμοῦ ὑπὸ τοῦ ὄργανου τῆς στατικῆς ἀναλύσεως. Ὅταν εὐρισκόμεθα ἐνώπιον μιᾶς συνεχoῦς μεταβολῆς, τότε ὀφείλομεν νὰ στραφῶμεν πρὸς μίαν διάφορον τεχνικὴν».

Ἄλλὰ βεβαίως, δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἐκλάβωμεν τὴν παραγωγικὴν ἐξειδίκευσιν μιᾶς χώρας, ὡς εὐρισκομένην εἰς κατάστασιν συνεχoῦς μεταβολῆς. Αἱ βαθύτεραι δυνάμεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων θεμελιούται ἡ τοιαύτη ἐξειδίκευσις (ὡς ἡ ποιοτικὴ διάρθρωσις τοῦ συντελεστοῦ ἐργασίας) ὑφίστανται πράγματι μίαν συνεχῆ ἀλλὰ βραδείαν, κατὰ κανόνα, διαφοροποίησιν. Μόνον εἰς διακεκομμένα καὶ ἀφιστάμενα, αἰσθητῶς, μεταξύ τῶν, σημεία, ἢ συντελουμένη αὐτὴ διαφοροποίησις ἀποκτὰ ἀξιόλογον βαρύτητα καὶ, ἀνατρέπουσα τὰς, ἐν προκειμένῳ, ἰσχυρὰς δυνάμεις ἀδρανείας, συντελεῖ εἰς νέαν ἀναδιάρθρωσιν τῆς παραγωγῆς.

Οὕτως, ὁ «δυναμικός» καθορισμὸς τῆς διάρθρωσεως τοῦ διεθνoῦς ἐμπορίου δὲν ἀποκλείει παντελῶς τὴν χρησιμοποίησιν στατικῆς ἀναλύσεως του, κατὰ τὸν ὄρισμόν τοῦ Harrod. Θὰ ἦδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι κινούμεθα, ἐν προκειμένῳ, εἰς μίαν ἐνδιάμεσον θέσιν, μεταξύ δυνα-

Ἄλλ' ἀποτελεῖ ἀπαράδεκτον ἀσυνέπειαν ἡ ἐπίκλησις ἐπιχειρημάτων δυναμικῆς ἀναλύσεως, διὰ τὴν κριτικὴν μῆς θεωρίας, ἡ ὁποία, ἐκ προοιμίου, χαρακτηρίζεται ὡς στατική. Ἡ ὀρθὴ ἀντιμετώπισις, ἐν προκειμένῳ, θὰ ἦτο εἴτε ἡ θεμελίωσις μῆς νέας θεωρίας τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, δυναμικοῦ χαρακτῆρος, εἴτε ἡ ἐμπειρικὴ ἀπόρριψις τῆς θεωρίας Heckscher - Ohlin, ἧτοι καὶ αὐτῶν τούτων τῶν στατικῶν φιλοδοξιῶν τῆς. Ἄλλως, κριτικῆ, ὡς ἐκείνη τοῦ R. Robinson καταλήγει εἰς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καταλογίζει οὗτος ὡς ἐσχάτην πλάνην τῆς θεωρίας ταύτης : τὴν ἀποσύνθεσίν τῆς εἰς ἀπλὴν περιγραφικὴν ἀνάλυσιν.

Ἄλλά, βεβαίως, ὡς πρὸς τὰ, ἐκ τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, πλεονεκτῆματα ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ὀρθόδοξος θεωρία παρέβλεψε τὸν χαρακτῆρα τούτου ὡς «μηχανῆς οἰκονομικῆς προωθήσεως»¹³. Πράγματι, διὰ τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ἐπιτυγχάνεται ἡ εἰσαγωγὴ μηχανημάτων καὶ λοιπῶν ἀγαθῶν, ἀναγκαίων διὰ τὴν ἀξιοποίησιν ἐγχωρίων πόρων, ὡς καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τεχνολογικῶν γνώσεων καὶ ἡ κατάλυσις μονοπωλιακῶν, ἐνδεχομένων, καταστάσεων εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀγοράν, ἡ ὁποία, διὰ τῆς ἐξαγωγικῆς δυνατότητος διευρύνεται, παρεχομένων ὄλων τῶν πλεονεκτημάτων τῆς πληθοπααραγωγῆς.

7. Ὑπῆρξε μία παραδοξότης τὸ γεγονός ὅτι, οἱ ἐρμηνευταὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀναλογιῶν τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς, ὑποστηρικταὶ ἢ ἐπικριταὶ ταύτης, παρεγνώρισαν ἐπιμόνως τὴν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Ohlin μετριοπαθεῖ ἀξιολόγησιν τῆς θεωρίας του, ἐνῶ οὗτος ὑπῆρξεν ἀπολύτως σαφῆς εἰς τοῦτο¹⁴.

Καὶ τελευταίως ἀκόμη, ὁ Ohlin ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ ἐπὶ τῆς περιωρισμένης ἐφαρμογῆς τῆς θεωρίας του, ἰδίᾳ ὅταν τὸ ὑπόδειγμα περιορίζεται εἰς ἀνεπαρκῆ ἀριθμὸν παραγωγικῶν συντελεστῶν¹⁵. Οὗτος τονίζει τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἐναντίον τοῦ περιορισμοῦ τῶν συντελεστῶν εἰς μόνον τὸ κεφάλαιον καὶ τὴν ἐργασίαν. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν, δὲν ἀντίκειται εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ἀναλογιῶν τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς ἡ δυνατότης ἐξειδικεύσεως μῆς χώρας εἰς προϊόντα, διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται ἀφθονία συντελεστοῦ εὐρισκομένου εἰς αὐτὴν εἰς σπάνιν. Τὰ ἐν λόγῳ προϊόντα εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἀπαιτοῦν ἐπίσης ἐτέρουσ συντελεστάς, εὐρισκομένους ἐν ἀφθονίᾳ. Χρειαζόμεθα τὰς ἀναλογίας πολλῶν συντελεστῶν παραγωγῆς (ἐνίοτε ὀκτῶ ἕως ἐννέα), τὰς οἰκονομίας πληθοπααραγωγῆς, τὸ κόστος μεταφορᾶς καὶ ἄλλα εἰσέτι στοιχεῖα πρὸς διαμόρφωσιν, κατὰ τὸν Ohlin, μῆς ὠλοκληρωμένης θεωρίας τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου. Διὰ μίαν ἐρμηνείαν τούτου χρειαζόμεθα τόσας πολλὰς διαφόρους θεωρίας, ὅσας καὶ διὰ τὴν

μικῆς καὶ στατικῆς θεωρήσεως τοῦ προβλήματος, ὡς, λ.χ., εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς θεωρίας τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων. (Ἴδε σχ. Harrod, ἐνθ. ἀν., σ. 12).

13. D. Robertson, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 507.

14. Ohlin, «Interregional and International Trade», 1933, σ. 83. Ἡ σχετικὴ περικοπὴ εἰς τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον τοῦ Ohlin ἔχει ὡς ἀκόλουθος :

«Αἱ διαφοραὶ εἰς τὸν παραγωγικὸν ἐξοπλισμὸν (τῶν χωρῶν) εἶναι δυνατόν, ἐνίοτε, νὰ εἶναι τόσον ἐξουσιαστικά καὶ συνεπῶς νὰ ἐκδηλοῦνται κατὰ ἓνα καθωρισμένον τρόπον εἰς τὰς τιμὰς, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατόν νὰ συνάγωνται ἀξιόλογα συμπεράσματα, σχετικῶς μὲ τὸ διεθνὲς ἐμπόριον, ἐκ μῆς ἀπλῆς συγκρίσεως τῆς προσφορᾶς τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν εἰς τὰς διαφόρους χώρας».

έρμηνείαν τοῦ οἰκονομικοῦ κύκλου. Πιθανῶς, ὑπῆρξάμεν λίαν συντηρητικοί, μέ τὴν ἔμφασιν ποῦ ἐδώσαμεν εἰς ὀλίγα βασικά ὑποδείγματα, τονίζει χαρακτηριστικῶς ὁ Ohlin.

Ἦδη, βεβαίως, ἀνεξαρτήτως ἐὰν τοῦτο ἀποτελεῖ ἡ ὄχι παρέκκλισην ἐκ τῆς «αὐθεντικῆς» θεωρίας Heckscher - Ohlin, ὁ παραγωγικὸς ἐξοπλισμὸς τῶν χωρῶν ἐκλαμβάνεται ὡς εἰς μόνον ἐκ τῶν πλειόνων παραγόντων, οἱ ὅποιοι ἐπηρεάζουν τὴν διάρθρωσιν τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου.

Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν, δυνάμεθα νὰ μεταπέσωμεν εἰς τὴν ἀρχικὴν, τουλάχιστον, πρόθεσιν τοῦ Ohlin, ὅπως ἐμφανίσῃ τὴν θεωρίαν τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ὡς μίαν εἰδικὴν περίπτωσιν τοῦ συστήματος γενικῆς ἰσορροπίας τῶν τιμῶν, ὡς διαμορφώθη τοῦτο ὑπὸ τῶν Pareto, Cassel κλπ. Πράγματι, ὡς ἤδη ἐγράφη, τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Ohlin χρησιμοποιεῖ ἀναλυτικὰς μεθόδους, αἱ ὅποια συμβιβάζονται ἀπολύτως μετὰ τὴν σύγχρονον θεωρίαν τῶν τιμῶν καὶ οὕτως, ἀποδίδεται ἡ δέουσα σημασία εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν θεωρίαν. Ἐντὸς ἐνὸς τοιοῦτου ὑποδείγματος γενικῆς ἰσορροπίας τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ἀμβλύνεται ἡ ἔμφασις, ἡ ὅποια ἐδόθη, διαδοχικῶς, εἰς διαφόρους παράγοντας, ὡς βασικῶς ἐπηρεάζοντας τοῦτο. Προκύπτει, συνεπῶς, ἀναγνώρισις ὡς ἰσοτίμων, κατ' ἀρχὴν, τῶν ἐπιδράσεων τῆς διαφοροποιήσεως, μεταξὺ τῶν χωρῶν, τῆς τεχνολογικῆς (ἢ ἐν σχέσει μετὰ τὴν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας) ἐπιδόσεως, τοῦ παραγωγικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ τῆς ζητήσεως. Οὐδεὶς ἐκ τῶν παραγόντων τούτων δύναται, κεχωρισμένως, νὰ θεωρηθῇ, κατ' ἀρχὴν, ὡς ὁ, κατ' ἐξοχίαν, προσδιοριστικὸς παράγων τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ἐν γένει καὶ, ἐνδεχομένως, τοιαύτη μεμονωμένη ἐπίδρασις δύναται νὰ προκύψῃ κατὰ περίπτωσιν μόνον, συνεπεία, λ.χ., μιᾶς ἐντόνου διαφοροποιήσεως τοῦ παραγωγικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν συναλλασσομένων χωρῶν. Ἐξ ἄλλου, ὁμοίως, ἀπὸ ἀναλυτικῆς πλευρᾶς, κρίνεται συχνάκις σκόπιμος ὁ διαχωρισμὸς τῆς ἐπιδράσεως, ἐνὸς ἐκάστου τῶν παραγόντων τούτων κεχωρισμένως.

Οὕτω, χῶραι μετὰ τὴν ἰδίαν, μεταξὺ τῶν, σχέσιν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, δύναται νὰ ἀναπτύξουν ἐμπόριον, συνεπεία διαφοροποιήσεως τῆς τεχνολογικῆς τῶν ἐπιδόσεως. Ἐξ ἄλλου καὶ ἐὰν ἀκόμη ὁ παραγωγικὸς ἐξοπλισμὸς καὶ ἡ τεχνολογία τῶν χωρῶν εἶναι ἡ ἴδια, ἐμπόριον μεταξὺ τῶν δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ ἐφ' ὅσον αἱ συνθηκαὶ τῆς ζητήσεως διαφέρουν εἰς αὐτάς.

Ἐν συμπεράσματι, τονίζομεν τὴν ἀδήριτον ἀνάγκην διαμορφώσεως ὑποδείγματων μετὰ σχετικὴν ἀπλότητα. Μία θεωρία, ἡ ὅποια θὰ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συγκέντρωσιν ὄλων τῶν παραγόντων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπηρεάζουν, κατὰ ποικίλοντα βαθμὸν, τὴν διάρθρωσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου τῶν χωρῶν, θὰ ἔστερείτο, οὐσιαστικῶς, ἐρμηνευτικῆς ἀξίας καὶ θὰ ἐσήμαινε τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς θεωρίας εἰς περιγραφικὴν ἀνάλυσιν. Θὰ ἀπετέλει πτωχὸν ὁδηγὸν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ οὐσιώδους ἐκ τοῦ ἐπουσιώδους. Χρειαζόμεθα, πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον, τὴν διαμόρφωσιν ὑποδειγμάτων μετὰ μικροτέραν ἔστω γενικότητα ἐφαρμογῆς καὶ τὰ ὅποια, ἐνδεχομένως, θὰ καθίστανται, βαθμιαίως, περισσότερο περιπεπλεγμένα, εἰς μίαν πορείαν παράλληλον πρὸς τὴν συστηματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὀργάνων ἐμπειρικῆς ἀναλύσεως, τὰ ὅποια διαθέτομεν.

Ἐντὸς τοῦ πλαισίου τούτου ὀφείλομεν νὰ ἐξάρωμεν τὸ ὑπόδειγμα Heck-

βάσει τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν καθορίζει τοὺς ἐπιλεκτέους παραγωγικοὺς κλάδους. Ἡ ἐν λόγῳ ἀρχὴ ἐπεκρίθη ὡς θεμελιουμένη, κατὰ τὰ ἤδη γνωστά, ἐπὶ στατικῆς βάσεως καὶ ἀγνοοῦσα τὰ δυναμικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα περικλείει ἡ ἀνάπτυξις τόσον τοῦ ἐξωτερικοῦ ἔμπορίου, ὅσον καὶ γενικώτερον τῆς οἰκονομίας μιᾶς χώρας. Ἡ ἄποψις αὕτη εἶναι ἀναμφιβόλως ὀρθή, ὡς καὶ ἀλλαγῶν ἐτονίσθη, ἀλλὰ δεόν νὰ σημειωθῆ ὅτι, ἡ εὐθὺνη τῆς σχετικῆς ἀνεπαρκοῦς ἀξιοποιήσεως τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν εἶναι, ἐν πολλοῖς τουλάχιστον, ἀποδοτέα εἰς τὴν πλημμελῆ, εἰσέτι, διαμόρφωσιν τῶν ὑποδειγμάτων οἰκονομικῆς μεγεθύνσεως καὶ ἀναπτύξεως, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ ἐξωτερικὸς τομεὺς τῆς οἰκονομικῆς ὑπεισέρχεται ἀβασανίστως καὶ παρεμπιπτόντως. Οὕτως, ἡ θεωρία τῆς οἰκονομίας μεγεθύνσεως εἴτε ἀγνοεῖ ὀλοσχερῶς τὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, εἴτε λαμβάνει ἐξ αὐτῆς μερικὰ ἐξόχως δυναμικὰ στοιχεῖα, ὡς τὴν προωθητικὴν, διὰ τὴν οἰκονομίαν, δυνάμιν τῶν ἐξαγωγῶν ἢ τὴν σημασίαν τῶν εἰσαγωγῶν, ὡς φορέως ἀγαθῶν καὶ νέας τεχνολογίας¹⁹.

ἄποψιν τῶν Μερκαντελιστῶν, ἀλλὰ θεωροῦνται ὅτι ἐπιτυγχάνεται, δι' αὐτῶν, ἡ πρόσκτησις τῶν εἰσαγωγῶν.

19. H.B. Chenery «Comparative Advantage and Development Policy», American Economic Review, March 1961.

Ἡ ἀνεπάρκεια δυναμικῶν θεωρημάτων εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐμφανῆς εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ διεθνοῦς ἔμπορίου. Ἀλλὰ τοῦτο δύναται, βεβαίως, νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ἀποτελεῖ ἀπλῶς μίαν μερικώτεραν περίπτωσιν, ἔστω μὲ κάποιαν ἑξαρσιν, τῆς γενικώτερας καταστάσεως ἡ ὁποία, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, χαρακτηρίζει τοὺς περισσοτέρους τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς ἀναλύσεως.

Προκειμένου περὶ τῶν ὑποδειγμάτων οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ἀνεπάρκεια δυναμικῆς θεμελιώσεως τῶν ὀφείλεται, μεταξύ τῶν ἄλλων καὶ εἰς τὸ ὅτι, ταῦτα περιλαμβάνουν ἀβασανίστως τὸν ἐξωτερικὸν τομέα τῆς οἰκονομίας καὶ ἀδυνατοῦν νὰ ἐκφράσουν, ὑπὸ μορφήν ποσοτικῆς μεταβλητῆς, τοὺς παράγοντας ἐκείνους, οἱ ὅποιοι καὶ προσδιορίζουν, εἰς τελικὴν ἀνάυσιν, τὸ συγκριτικὸν κόστος τῆς παραγωγῆς. Ἡ σοβαρώτερα συνέπεια τῆς τοιαύτης παραλείψεως ἀναφέρεται εἰς τὴν (ex ante) συσχέτισιν ἀποταμίευσαν καὶ ἐπενδύσεων. Ἡ ὑψημὴ ἀποταμίευσις, εἰς μίαν ἀναπτυσσομένην οἰκονομίαν, δὲν συνεπάγεται ἢ καὶ ἐπιτρέπει, ἐνδεχομένως, ἀντίστοιχον αὐξήσιν τῶν ἐπενδύσεων. Διότι, τὸ προκύπτον πλεόνασμα τοῦ παραγωγικοῦ δυναμικοῦ (συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντος) ἐκ τοῦ καταναλωτικοῦ τομέως τῆς οἰκονομίας, δὲν εἶναι, κατὰ κανόνα, εἰς θέσιν νὰ προβῆ, ἐπὶ διεθνοῦς ἀνταγωνιστικῆς βάσεως, ἐὰν ὄχι καὶ ἀπὸ πλευρᾶς τεχνολογικῆς ἰκανότητος, εἰς παραγωγὴν κεφαλαιουχικοῦ ἐξοπλισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὀφείλει, συνεπῶς, νὰ εἰσαχθῆ ἐξῶθεν, ἐναντι ἐξαγωγῆς ἐτέρων προϊόντων, ἀπολαμβανόντων συγκριτικὸν πλεονεκτήματός. Κατ' ἀκολουθίαν, τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀποκτὰ βασικὸν ρόλον εἰς τὰ (δυναμικὰ) ὑποδείγματα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, μὲ συνέπειαν ἢ ἀτελῆς ἀντιμετώπισις τοῦ εἰς ταῦτα νὰ συνεπάγεται σοβαρὰν ἐξασθένεισιν τῶν.

Ἡδὴ ἐτονίσθη ἡ ἀνεπάρκεια τῆς δυναμικῆς ἀναπτύξεως τῶν θεωριῶν διαρθρώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ ἔμπορίου, συνεπεία τῆς ἀνεπαρκοῦς συμβολῆς εἰς αὐτὰς τῶν ὑποδειγμάτων οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Οὕτω, τὸ σχῆμα ἐμφανίζεται προῦστερον. Τελικῶς δὲ, ἡ ἀνεπάρκεια τῶν θεωριῶν διαρθρώσεως τοῦ διεθνοῦς ἔμπορίου καὶ ἐκείνων οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ὀφείλεται, ἐν πολλοῖς, εἰς τὴν ἀδυναμίαν συνθετικῆς ἐμφανισεῶς τῶν, ἥτοι ἐντάξεως ἀμφοτέρων εἰς κοινὸν ὑπόδειγμα.

Σημειοῦται ὅτι, ἡ παράλειψις ἐντάξεως τοῦ συγκριτικοῦ κόστους εἰς τὰ ὑποδείγματα ἀναπτύξεως δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὴν «κλασσικὴν» ἀντίληψιν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν τὸ ξένον κεφάλαιον ἀπλῶς ἐπαυξάνει τὴν ἐγχώριον ἀποταμίευσιν, ἐνῶ ἡ σύγχρονος ἄποψις ὑποστηρίζει τὴν στρατηγικὴν σημασίαν, διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν, τῶν κεφαλαιουχικῶν

Διὰ τὴν προσδιορίσωμεν τὸ συγκριτικὸν πλεονέκτημα μίᾳ χώρας, ἐπὶ μακροχρονίου βάσεως, δὲν γίνεται πλέον παραδεκτὸν ὅτι δυνάμεθα νὰ βασισθῶμεν εἰς τὰς τρεχούσας τιμὰς τῆς ἀγορᾶς καὶ εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τοῦ παραγωγικοῦ ἐξοπλισμοῦ αὐτῆς. Ἀλλὰ, διὰ τὴν χαραχθῆ ὁ μακροχρόνιος προσαναγωγικὸς ἐξοπλισμὸς αὐτῆς. Ἀλλὰ, διὰ τὴν νὰ προσδιορισθῆ τὸ δυναμικὸν πλεονέκτημα τῆς παραγωγικῆς ἐξειδικεύσεως ἢ τοῦ ἐπιτευχθῆ περαιτέρω ἀνάπτυξιν πλεονέκτημα τῆς χώρας, εἶναι ἀναγκαῖον ὅπως ἐπιτευχθῆ περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ κατανόησις τῆς διαδικασίας καὶ πορείας τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀμεγεθύνσεως. Πλημμελῆς, ὡς ἐμφανίζεται εἰσέτι ἡ θεωρία τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἀδυνατεῖ νὰ προσφέρει εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν τὰ ἀπαραιτήτα, δι' αὐτὴν, δυναμικὰ στοιχεῖα καὶ συνεπῶς ἀδυνατεῖ καὶ ἡ τελευταία αὐτὴ νὰ ἀποκτήσῃ δυναμικὴν μορφήν, ὅτε καὶ μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνταχθῆ εἰς τὰ ὑποδείγματα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Κατὰ συνέπειαν, τὰ τελευταία ταῦτα ἐστρέφονται πρὸς ἕτερα κριτήρια παραγωγικοῦ προσανατολισμοῦ, ἐνίοτε ἀντιφατικὰ πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια προσφέρει, ὑπὸ τὴν παροῦσαν, στατικὴν μορφήν, ἢ ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν.

Οὕτως, εἰς τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν τὸ ἐν λόγῳ ἀξίωμα ἐμφανίζεται συχνάκις, ὑποστηρίζον ἀπόψεις ἀσχέτους ἢ καὶ ἀντιθέτους πρὸς ἐκεῖνας τῆς θεωρίας οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ τοιαύτη ἀντίφασις δέον ὅπως ἀποδοθῆ εἰς τὴν δια-

ἀγαθῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐγχώριος παραγωγή εἶναι ἀνεφικτος καὶ προκύπτει, συνεπῶς, ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξωθεν εἰσαγωγῆς τῶν. Ἡ διαφοροποίησις τῶν δύο ἀνωτέρω ἀπόψεων ἀνάγεται, προφανῶς, εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν διάφορον ἐξαρσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ τομέως τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς μετατοπίσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς ζήτησεως τῆς ἀλλοδαπῆς, εἰς ἐκείνην τῆς προσφορᾶς τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς ζήτησεως τῆς ἀλλοδαπῆς, εἰς ἐκείνην τῆς προσφορᾶς τῆς. Ἐν γένει δέ, κατὰ τὴν σύγχρονον ἄποψιν, προκύπτει ἄμεσος καὶ ἀποφασιστικὴ σύνδεσις τῆς διαδικασίας ἀναπτύξεως καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ συγκριτικοῦ κόστους.

Προσπάθειαν ἀναλυτικωτέρας συμμετοχῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ τομέως εἰς τὸ ὑπόδειγμα ἀναπτύξεως τῶν Harrod - Domar ἐπεχείρησεν ὁ Mac Kinnon, ὁ ὅποιος ὁμοῦς τονίζει ρητῶς ὅτι, συμπεριλαμβάνει τὰς ἐπιδράσεις τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως «κατὰ ἕνα τρόπον μὴ ἐξειλιγμένον (τῆραχὺ : Crude)». Ἴδε σχετικῶς 1) H.B. Chenery - M. Bruno «Development Alternatives in an Open Economy : The Case of Israel», Econ. Journal, March 1962. 2) R. Mac Kinnon «Foreign Exchange Constraints in Economic Development», Econ. Journal, June 1964 κλπ.

Βεβαίως, ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι, κατ' οὐσίαν, δὲν πρόκειται περὶ παραλείψεως, ἀλλὰ περὶ ἀδυναμίας ἐνσωματώσεως τοῦ συγκριτικοῦ κόστους εἰς τὰ ὑποδείγματα ἀναπτύξεως, συνέπειαν, ἐν ταυτῷ καὶ αἰτίαν τῆς ἀνεπαρκούς, εἰσέτι, ἀναλυτικῆς θεμελιώσεως τούτου.

Ἐξ ἄλλου, σχετικῶς μὲ τὰ συνήθη οἰκονομικὰ ἐπιπτώματα, παρατηρεῖται ὅτι, ταῦτα ἀναφέρονται, κατὰ κανόνα, εἰς περιπτώσεις μερικῆς ἰσορροπίας, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ὑποδείγματα ἀναπτύξεως, τὰ ὅποια φιλοδοξοῦν νὰ ἐκφράσουν συστήματα γενικῆς ἰσορροπίας τῆς οἰκονομίας. Τὰ πρῶτα, συνεπῶς, ἐκ τῶν ἀνωτέρω, δύνανται νὰ παραβλέψουν τὴν ἰσορροπιαν ἐτέρων μερικωτέρων τομέων, ὡς λ.χ. τοῦ ἐξωτερικοῦ, συναρτωμένου πρὸς τὸ συγκριτικὸν κόστος παραγωγῆς, γεγονός τὸ ὅποιον δὲν εἶναι ἐπιτρεπτόν προκειμένου περὶ ὑποδειγμάτων γενικῆς ἰσορροπίας, ὡς τὰ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, σχετικῶς μὲ τὰ ὑποδείγματα οἰκονομικῆς μεγεθύνσεως ἐν γένει, δὲν ἀφιστάμεθα, εἰσέτι ἀποφασιστικῶς, τῶν ἀπόψεων τοῦ Domar (εἰς «Essays in the Theory of Economic Growth» 1957, σελ. 8) ὅτι ταῦτα, προκειμένου περὶ μίᾳ μεγάλῃ καὶ πολυπλόκου οἰκονομίας, ἐφ' ὅσον προέκυψαν διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ὀλίγων μόνον μεταβλητῶν, δὲν θὰ πρέπει νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν πολὺ σοβαρά.

φοροποιήσιν τῶν συνθηκῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται οἱ ἐν λόγῳ δύο τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς ἀναλύσεως. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, ἡ θεωρία οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως θεμελιούται συνήθως ἐπὶ τῶν κάτωθι ὑποθέσεων²¹: (1) Ὑφίσταται διαφορισμὸς μεταξύ τοῦ ιδιωτικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ κόστους. Αἱ τιμαὶ τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς δὲν ἀντανაკλοῦν, μὲ ἐπαρκῆ ἀκρίβειαν, τὸ κόστος ὑποκαταστάσεως εἰς τὴν παραγωγὴν. (2) Ἡ ποσότης καὶ ποιότης τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν δύνανται νὰ μεταβληθοῦν οὐσιωδῶς μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ὡς συνέπεια, ἐν μέρει τουλάχιστον, αὐτῆς ταύτης τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας. (3) Αἱ οἰκονομίαι πληθοπαραγωγῆς ἀποτελοῦν σημαντικὸν παράγοντα εἰς πλείστους παραγωγικοὺς κλάδους²¹. (4) Ἡ συμπληρωματικότης μεταξύ διαφόρων ἀγαθῶν ἐπηρεάζει, ἀξιολόγως, ἐνίοτε, τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κατανάλωσιν.

Γενικότερον, ἡ θεωρία οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἐθεμελιώθη ἐπὶ μακροοικονομικῶν, δυναμικῶν ὑποδειγμάτων, ἐνῶ ἡ θεωρία τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ἐβασίσθη ἐπὶ ὑποδειγμάτων διαμορφώσεως τῶν τιμῶν. Οὕτως, ἡ πρώτη ἀντιμετωπίζει, βασικῶς, τὸ πρόβλημα τῆς μεταβολῆς τοῦ συνολικοῦ μεγέθους τῆς παραγωγῆς, ἐνῶ ἡ δευτέρα προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν, μεταξύ τῶν χωρῶν, κατανομὴν τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, ἐπενεργεῖα τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἐλευθέρου ἀγορᾶς.

2. Κατ' ἀκολουθίαν τῶν, ὡς ἀνωτέρω, ὑποθέσεων, αἱ δυνάμεις τῆς ἀγορᾶς δὲν ὀδηγοῦν, ἀναγκαιῶς, εἰς τὴν μακροχρονίως, ἀρίστην ἐπένδυσιν, διότι αἱ τρέχουσαι ἀγοραῖαι τιμαὶ δὲν ἀντανაკλοῦν, ἐπαρκῶς, τὰς συνθήκας τοῦ κόστους καὶ τῆς ζήτησεως, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπικρατοῦν εἰς τὸ μέλλον. Ἡ πραγματοποίησις ἐπενδύσεων εἰς ἓνα τομέα τῆς οἰκονομίας εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ καταστήσῃ ἐπικερδεστέραν τὴν ἐπένδυσιν εἰς ἕτερον τομέα, ἥτοι, νὰ προκαλέσῃ ἐμφάνισιν «δυναμικῶν ἐξωτερικῶν οἰκονομιῶν»²², τὰς ὁποίας ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ ἡ (στατική) ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν. Ὁ Bardhan²³ παραθέτει τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα: εἰς μίαν χώραν, διαθέτουσαν μεταλλεύματα σιδήρου, ἡ ἐξόρυξις τῶν ἐμφανίζεται ὡς ἀντιοικονομικὴ ἐπειδὴ δὲν ὑφίσταται ἐγχώριος βιομηχανία χάλυβος, αἱ δὲ ἐξαγωγαὶ τοῦ μεταλλεύματος τοῦτου ἐμποδίζονται ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ κόστους μεταφορᾶς. Ἐξ ἄλλου ὁμοῦ, δὲν ἀναπτύσσεται ἐγχώριος βιομηχανία χάλυβος διότι, ἐλλεῖπει ἡ ἐγχώριος προσφορά σιδηρομεταλλεύματος, ἡ εἰσαγωγή τοῦ ὁποίου εἶναι ἀσύμφορος, λόγῳ τοῦ ὑψηλοῦ κόστους μεταφορᾶς του ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν

20. Ἴδε σχετ. Chenery «Comparative Advantage and Development Policy», American Economic Review, March 1961. Ἐπίσης J. Harring, «Dynamic Trade Theory and Growth in Poor Countries» Kyklos, 1963.

21. Καθ' ὃ μέτρον αἱ οἰκονομίαι πληθοπαραγωγῆς δύνανται νὰ ἐνταχθοῦν εἰς τὰς τρεχούσας τιμὰς, ὡς, λ.χ., αἱ ἐσωτερικαὶ οἰκονομίαι, ἐξαρτώμεναι ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς παραγωγικῆς μονάδος καὶ δυνάμεναι, συνεπῶς, νὰ ἐκτιμηθοῦν ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματίου, αὐταὶ λαμβάνονται ὡς ὄντιν καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν.

22. T. Scitofski, Journal of Political Economy, April 1954, σ. 143 - 151: «External Economic Development and the Theory of Protection».

23. «External Economies, Economic Development and the Theory of Protection» Oxford Economic Papers, March 1964.

των, οί όποιοι προάγουν, μακροχρονίως, τό επίπεδον τής εϋημερίας. Ούτως, εις τόν βιομηχανικόν τομέα αποδίδονται μεγαλύτεραι έξωτερικαί και έσωτερικαί οίκονομιαί, αί όποια δημιουργοϋν εις τούτον δυνατότητα μεγαλύτερας έπεκτάσεως, μέ προΐοϋσαν βελτίωσιν τής συγκριτικής θέσεως αϋτοϋ, κατ' αντίθεσιν πρός τόν άγροτικόν τομέα, ό όποιος χαρακτηρίζεται ώς φθινοϋσης αποδόσεως. Έπίσης, ένίστε, έκθειάζεται ή μεγαλύτερα ροπή πρός άποταμίευσιν και περαιτέρω έπενδυτικην δραστηριότητα των βιομηχανικών έπιχειρήσεων, έναντι των άγροτικών²⁵.

Έν προκειμένω, ή έπίκλησις του προστατευτισμοϋ τής βιομηχανικής παραγωγής δέν άναφέρεται εις τήν πρόκρισιν μεταξύ διαφόρων βιομηχανικών κλάδων, έκ των όποιων άλλοι μέν δύνανται νά αναπτυχθοϋν υπό έλεύθερον έμπόριον, ένϋ έτεροι έχουν ανάγκην δασμολογικής καλύψεως. Τό πρόβλημα, ώς τίθεται άνωτέρω, άνάγεται εις τήν πρόκρισιν μεταξύ τής πρωτογενούς παραγωγής, δυναμένης νά αναπτυχθῆ υπό έλεύθερον καθεστώς και τής εκβιομηχανίσεως έν γένει, δε, ένδεχομένως, καθίσταται άναγκαίος ό (πρόσκαιρος) προστατευτισμός. Έξ άλλου, είναι εύλογος ή διαφοροποίησης του άνωτέρω έπιχειρήματος, έν σχέσει πρός τάς ηδη αναπτυχθείσας άπόψεις του Manoilescu. Άλλά βεβαίως, δέν έπεται έκ τούτων ότι, δέον άναγκάως και πάντοτε ό βιομηχανικός τομέος νά προτιμάται του άγροτικού. Άπλως, τονίζεται τό γεγονός ότι, πέραν του κριτηρίου τής στατικής άρχής των συγκριτικών δαπανών δέον όπως προστίθενται, εις τήν συγκριτικήν αξιολόγησιν του βιομηχανικού τομέως, έναντι του άγροτικού και τά ως προηγουμένως δυναμικά πλεονεκτήματα του πρώτου.

Η άνεπαρκεία των θεωριών του διεθνούς έμπορίου όπως επιτύχουν, κατά τό παρόν στάδιον ανάπτυξεώς των, τήν δυναμικήν αξιολόγησιν του συγκριτικού πλεονεκτήματος μιās χώρας και, ή πρός τούτο, ανάγκη διαδοχικών διορθώσεων του, έν προκειμένω, κριτηρίου, προσδίδει πιθανότητας άποτυχίας εις τήν, διά

25. Πρώτος ό Luis Bean (εις «Studies in Income and Wealth, VIII, National Bureau of Economic Research, 1964) έξιτίμησε τόν συντελεστήν συσχέτισεως μεταξύ του κατά κεφαλήν εισοδήματος των διαφόρων περιοχών των Η.Π.Α. κατά τό 1939 και τής ποσοστιαίας κατανομής τής άπασχολήσεως, εις ταύτας, εις τήν πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή παραγωγήν. Τό συμπέρασμα του Bean είναι ότι, πράγματι ηϋξημένη εκβιομηχανίσις συνεπάγεται ίσηλότερον κατά κεφαλήν εισόδημα. Ίδε, όμως, κριτικήν των άποτελεσμάτων του Bean εις D. North, «Location Theory and Regional Economic Growth», Journal of Political Economy, June 1955, ένθα έπίσης παρατίθενται αί άκόλουθοι άπόψεις του Viner (International Trade and Economic Development, 1952, σ. 72): «Δέν υπάρχουν έγγενή πλεονεκτήματα του βιομηχανικού τομέως, έναντι του άγροτικού ή, αντίθετως, του άγροτικού έναντι του βιομηχανικού. Είναι αυθαίρετος ό διαχωρισμός των τομέων τούτων (άπό πλευράς διαμορφώσεως του εισοδήματος). Η έπιλογή, έν προκειμένω, δύναται νά άφεθῆ, έν πολλοίς, εις τήν έλευθέραν άπόφασιν των έπιχειρηματιών και των έργατών. Διά τήν περίπτωσιν άνάγκης λήψεως κυβερνητικής άποφάσεως, αϋτη δέον νά στηριχθῆ επί όρθολογικής βάσεως, υπό τό πρίσμα των δαπανών και των συγκριτικών προσόδων διαζευκτικής χρησιμοποίησεως των παραγωγικών δυνάμεων, άνθρωπίνων και υλικών». Αί προηγουμένα άπόψεις του Viner οδδόλως είναι πειστικά. Έξ άλλου, άναγνωρίζει οϋτος τό ένδεχόμενον παρεμβάσεως εις τάς δυνάμεις τής έλευθέρης άγοράς, επικαλούμενος μόνον τόν όρθολογισμόν τής ληπτέας άποφάσεως υπό τής οικονομικής πολιτικής. Τούτο όμως, δέν άναιρεί και αντίθετως επιβάλλει τήν δυναμικήν σύλληψιν τής άρχής των συγκριτικών δαπανών, έναντι τής στατικής αντιμετώπισεώς της, πρόκρισιν, τήν όποιαν, ώς άλλαγοϋ έγράφη, άναγνωρίζει ρητώς και ό Viner.

τούτου, πρόκρισιν τῆς παραγωγικῆς ἐξειδικεύσεως. Τοῦτο δίδει βαρύτητα προτιμῆσεως εἰς μίαν εὐρύτεραν παραγωγικὴν διάρθρωσιν τῆς οἰκονομίας, ἀπὸ ἐκείνην, εἰς τὴν ὅποιαν τὴν περιορίζει ἡ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν. Ἐκ τοῦ εὐρύτερου τούτου παραγωγικοῦ φάσματος θὰ δύναται εὐχερέστερον ἡ οἰκονομία νὰ προσαρμόζεται, ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὰς ἐκάστοτε νεο-ἐμφανιζομένας δυναμικὰς ἐξελίξεις. Βεβαίως, εἶναι προφανές ὅτι, αἱ μικραὶ χῶραι, με περιορισμένον παραγωγικὸν δυναμικόν, εἶναι ἠναγκασμένοι περισσότερον ἢ αἱ μεγάλαι χῶραι νὰ περιορισθοῦν εἰς στενοτέραν ἐξειδίκευσιν καὶ συνεπῶς νὰ ἀκολουθήσουν πιστώτερον τὰ κριτήρια τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, προσαρμοζόμενα, κατὰ τὸ δυνατόν, εἰς τὴν δυναμικὴν πορείαν τῆς οἰκονομίας. Ἡ Σοβιετικὴ Ἐνῶσις ἀναφέρεται ὡς ἐξ παραδείγμα μεγάλης χώρας, ἡ ὅποια ἠκολούθησεν πολιτικὴν παραγωγικῆς αὐταρκείας. Τὸ Puerto Rico, ἀντιθέτως, ὡς μικρὰ χώρα, ἡ ὅποια ἐξειδικεῦθη βάσει μιᾶς δυναμικῆς διαμορφώσεως τοῦ κριτηρίου τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν.

Σχετικῶς πρὸς τὸ Puerto Rico, ἡ δυναμικὴ ἀξιολόγησις τοῦ συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος συνίσταται, κατ' ἀρχήν, εἰς τὴν προγραμματισθεῖσαν, ὑπὸ τῶν Ἀρχῶν, ἐπιδίωξιν «συγκεντρώσεως (τῆς προσπάθειας) εἰς τὴν ἐκβιομηχανίαν, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ νήσος δὲν διέθετε φυσικὰς πρώτας ὕλας, αἱ ὅποια θὰ ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξουν καὶ ὑποδείξουν τὴν τῆς αὐτῆς κατεύθυνσιν τοῦ προγράμματος»²⁶. Ἡ ἐπιδίωξις ἐκβιομηχανίσεως τοῦ Puerto Rico προῆλθεν, βασικῶς, ἐκ λόγων εὐημερίας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας, κατόπιν τῆς διαπιστώσεως ὅτι «ἢ κατὰ κεφαλὴν εὐημερία τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ τῆς νήσου δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀνέλθῃ διὰ τῆς ἐξαρτήσεως ἀποκλειστικῶς ἐξ ἐνὸς προγράμματος ἀγροτικῆς ἀναπτύξεως»²⁷.

Ἡ δευτέρα πλευρὰ τῆς δυναμικῆς συλλήψεως τοῦ συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος συνίσταται εἰς τὸν σύγχρονον προγραμματισμὸν ὀλοκλήρου ἀλύσεως ἀλληλοσυνδεόμενων βιομηχανικῶν μοναδῶν. Οὕτω, λ.χ., ἐπεδιάχθη ἡ ἴδρυσις διύλιστηρίου πετρελαίου, πρὸς προμήθειαν πρώτων ὑλῶν εἰς συγχρόνως δημιουργουμένας πετροχημικὰς βιομηχανίας²⁸.

Ἐξ ἄλλου, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἐκβιομηχανίσεως, τὸ κριτήριον τῆς ἐπιλογῆς συγκεκριμένων κλάδων παραγωγῆς ὑπῆρξε σύμφωνον πρὸς τὴν θεωρίαν Heckscher - Ohlin : «ἐφ' ὅσον ἡ ἄφθονος καὶ ἐφθονὴ ἐργασία ἦτο ἓνα ἀπὸ τὰ «φυσικὰ» πλεονεκτήματα τῆς νήσου, ἔμφασις ἐδόθη εἰς τὴν προώθησιν κλάδων ἐντάσεως ἐργασίας. Εἶναι ἀληθές ὅτι, χαμηλότερα ἀμοιβῆ ἐργασίας συνοδεύεται ὑπὸ χαμηλότερας παραγωγικότητος, ἀλλά, προφανῶς, ἡ παραγωγικότης ἦτο ἐπαρκῶς ὑψηλὴ, ὥστε νὰ καταστήσῃ τὰ χαμηλότερα ἡμερομίσθια ἓνα πραγματικὸν πλεονέκτημα συγκριτικοῦ κόστους»²⁹.

Εἶναι ἐμφανές ὅτι, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν

26. Ἴδε σχετ. W. Baer «Puerto Rico», *Quartely Journal of Economics*, Nov. 1959, σ. 647.

27. W. Baer, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 646.

28. Ἐνθ. ἀνωτ., σ. 657.

29. Ἐνθ. ἀνωτ., σ. 655.

οὐδόλως θίγεται ἐκ τῆς, κατὰ τὰ προηγούμενα, καθισταμένης ἀναγκαιᾶς συμπληρώσεώς της διὰ τῶν δυναμικῶν στοιχείων τοῦ ἔξωτερικοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως μιᾶς χώρας. Ὡς ἤδη ἐγράφη, ἐκ τῆς «δυναμοποιήσεως» τοῦ ἐν λόγῳ ἀξιώματος, διὰ τῆς παροδοχῆς τῆς μεταβολῆς, ποιοτικῆς καὶ ποσοτικῆς, τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, τῆς ἀναπτύξεως ἔξωτερικῶν οικονομικῶν κλπ. ἐπηρεάζονται ὀρισμένα ἕτερα συμπεράσματα, θεωρούμενα ὅτι προκύπτουν ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, βασικῶς δὲ τὰ εἰς τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον ἀποδιδόμενα πλεονεκτήματα ³⁰.

Θὰ ἠδυνάμεθα, οὕτω, νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι, μία χώρα, ἐπιδιδομένη εἰς τὴν οικονομικὴν της ἀνάπτυξιν δύναται καὶ πρέπει νὰ μεγιστοποιήσῃ τὸ πραγματικὸν της εἰσόδημα, διὰ τῆς ἐξειδικεύσεώς της συμφώνως πρὸς τὴν δυναμικὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν. Ἐὰν οἱ παράγοντες, οἱ χρησιμοποιούμενοι διὰ τὴν τοιαύτην πρόκρισιν, μεταβληθοῦν, τότε ἀπλῶς προκύπτει μία νέα βᾶσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ἐκτιμηθῇ τὸ δυναμικὸν συγκριτικὸν πλεονέκτημα τῆς χώρας, ἐφαρμοζομένης ὁμοῦ καὶ πάλιν τῆς λογικῆς τοῦ ἀξιώματος τούτου.

4. Αἱ, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἀναγκαῖαι διορθώσεις τοῦ κριτηρίου τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν συνέτεινον, τελευταίως, εἰς μίαν πρόκρισιν τοῦ οικονομικοῦ προγραμματισμοῦ τῶν χωρῶν, ἔναντι τῶν κατ'ἴδιαν ἀποφάσεων ἐπενδύσεων ὑπὸ τῶν ἐπιχειρηματιῶν. Τὸ ἐρώτημα ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Stockfish ³¹. Οὗτος ἐξέφρασεν ἀμβολίας, ὡς πρὸς τὴν ἀνωτερότητα τοῦ οικονομικοῦ προγραμματισμοῦ, ἐν σχέσει πρὸς τὴν, ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματίου, σύλληψιν καὶ ἀξιολόγησιν τῶν συνθηκῶν τῆς ἀγορᾶς. Ὁμοῦ, ὡς παρετήρησεν ὁ Scitofski ³², ἐπενδύσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν προγραμματίζονται ἀπὸ κοινού, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἐμφανισθοῦν εἰς χρονικὰ σημεῖα ἀπέχοντα μεταξὺ τῶν. Καὶ τὸ γεγονός τοῦτο καὶ μόνον συντελεῖ εἰς τὸ νὰ βασίζονται αὗται ἐπὶ ὀλιγωτέρων πληροφοριῶν, σχετικῶς μὲ ἀλλήλας, ἢ εἰς τὴν περίπτωσιν ἐνὸς ἀπὸ κοινού προγραμματισμοῦ τῶν. Οὕτω, κατὰ τὸν Scitofski, ἡ ἀνωτερότης τοῦ προγραμματισμοῦ, ἐν σχέσει πρὸς τὰς μεμονωμένας ἀποφάσεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν, δὲν βασίζεται ἐπὶ ἀνωτέρων φυσικῶν ιδιοτήτων τοῦ προγραμματιστοῦ, ἔναντι τοῦ ἐπιχειρηματίου, ἀλλ' ἐπὶ τῶν καλυτέρων πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας κατέχει οὗτος, σχετικῶς μὲ τὴν γενικωτέραν ἐπενδυτικὴν δραστηριότητα τῆς οἰκονομίας.

5. Ἐμπλουτισμένη, τρόπον τινά, μὲ δυναμικὰ στοιχεία, ἡ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν ἀποτελεῖ πάντοτε τὴν «ἐπιστημονικωτέραν» μέθοδον ἀξιολογήσεως τοῦ παραγωγικοῦ προσανατολισμοῦ μιᾶς χώρας. Εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν, εἰς

30. Οὕτως, ἐπὶ τῆς ἀποκλίσεως, τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κόστους ἐβασίσθησαν αἱ γνώσεις ἀπόψεως τοῦ Manóiesco περὶ δασμολογικῆς προστασίας τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων εἰς τὰς ὑπαναπτύκτους χώρας. Ἐπίσης, ὁ Myint (ἐνθ. ἀνωτ.), ἐπικαλούμενος τὴν ἐν λόγῳ ἀπόκλισιν, ὑποστηρίζει τὴν, διὰ προστασίας τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς, ὑποκατάστασιν τῶν εἰσαγωγῶν, ἀποδίδων εἰς ταύτην ἀποτελεσματικωτέραν ἐκπαιδευτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ ἢ εἰς τὰς ἐξαγωγάς.

31. «External Economies, Investment and Foresight», *Journal of Political Economy*, 1955.

32. «A Reply», *Journal of Political Economy*, 1955.

αὐτὴν καταλήγουν τὰ διάφορα, χρησιμοποιούμενα εἰς τὴν πρᾶξιν, κριτήρια ἐπενδύσεων. Οὕτω, τὸ κριτήριον τῆς μακροχρονίως, μεγαλύτερας παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας ἀνάγεται, προφανῶς, εὐθέως εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ricardo, ἐνῶ τὸ τῆς μεγαλύτερας ἀπασχολήσεως αὐτῆς, εἰς χώρας πλουσίας εἰς τὸν παραγωγικὸν τοῦτον συντελεστήν, εὐρίσκεται εἰς ἀπόλυτον συνέπειαν μετὰ τὴν θεωρίαν Heckscher - Ohlin.

Ὁ Buchanan³³ ὑπεστήριξε τὴν ἄποψιν, σύμφωνα πρὸς τὴν θεωρίαν Heckscher - Ohlin, ὅτι, εἰς ἀναπτυσσομένας οἰκονομίας ἐνδείκνυται ἡ ἐξειδίκευσις εἰς τομεῖς μετὰ τὴν ἐλαχίστην ἀπασχόλησιν κεφαλαίου, σπανίου, σχετικῶς, εἰς τὰς χώρας αὐτάς. Ἐξ ἄλλου ὁ Kahn³⁴ χρησιμοποιοῖ τὸ κριτήριον τοῦ «κοινωνικοῦ χῶρατος προϊόντος», συμφώνως πρὸς τὸ ὅποιον προκρίνονται αἱ ἐπενδύσεις, αἱ ὀριακοῦ προϊόντος», συμφώνως πρὸς τὸ ὅποιον προκρίνονται αἱ ἐπενδύσεις, αἱ προκαλοῦσαι τὴν μεγαλύτεραν (ὀριακὴν) αὔξησιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος. Σημειωτέον ὅτι, ὡς κοινωνικὸν προϊόν νοεῖται, ὑπὸ τοῦ Kahn, βασικῶς, τὸ ἐθνικὸν προϊόν, μετὰ τὴν προσθήκην ὀρισμένων κοινωνικῶν στοιχείων, ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, ὡς μελλοντικὸς χρόνος ἐπιτευξέως τοῦ δύναται νὰ ληφθῆ ὅσονδῆποτε μακρὰ χρονικὴ περίοδος. Τὸ κριτήριον τοῦτο δύναται, συνεπῶς, νὰ ἀναχθῆ εἰς τὴν δυναμικὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν καὶ δὴ εἰς τὴν μακροχρόνιον παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας.

6. Ἡ ἐξέλιξις τῶν ὄρων ἐμπορίου μεταξὺ βιομηχανικῶν καὶ χωρῶν πρωτογενοῦς παραγωγῆς, εἶναι ἓνα πρόβλημα, εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἐδόθη, εἰσέτι ἀπάντησις καθολικῆς ἀποδοχῆς. Πλὴν ὅμως, εἶναι σαφές ὅτι ὁλονὲν καὶ περισσότερον προωθεῖται ἡ ἄποψις ὅτι, ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις καθίσταται, διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου, δυσμενεστέρα διὰ τὰς χώρας ἀγροτικῆς ἐξειδικεύσεως.

Ἐάν ἡ τελευταία αὕτη ἄποψις γίνῃ ἀποδεκτὴ, τοῦτο ὑποδηλοῖ πρόσθετον δυναμικὸν παράγοντα, εὐνοοῦντα τὴν ἐκβιομηχάνισιν, ὁ ὅποιος ὀφείλει νὰ συμπεριληφθῆ κατὰ τὴν δυναμικὴν ἀξιολόγησιν τοῦ συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος τῶν χωρῶν.

Εἰς τὸ πρόσφατον, σχετικῶς, παρελθὸν ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ θέματος τούτου ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν σημερινήν. Οὕτως, ὁ J. Keynes³⁵ διεκήρυσσεν παλαιότερον ὅτι «ὀφίσταται τώρα μία σταθερὰ τάσις, διὰ μίαν δεδομένην ποσότητα βιομηχανικῶν προϊόντων, νὰ ἀνταλλάσσεται μετὰ μίαν ὁλονὲν καὶ μικροτέραν ποσότητα πρωτογενῶν ἀγαθῶν... συνεπεία τῆς λειτουργίας τοῦ νόμου τῆς φθινοῦσης ἀποδόσεως, ἀναφορικῶς πρὸς τὰ τελευταία ταῦτα προϊόντα».

Τὸ σφάλμα τοῦ Keynes ὑπῆρξεν, προφανῶς, ὅτι οὗτος ἀπέδωσεν πρωταρχικὴν σημασίαν εἰς τὴν πλευρὰν τῆς προσφορᾶς τῶν πρωτογενῶν ἀγαθῶν καὶ ἠγνόησεν

33. «International Investment and Domestic Welfare», N.Y. 1945.

34. «Investment Criteria in Development Programs», Q.J.E., Febr. 1951. Ἴδε σχετικῶς καὶ Haring «Dynamic Trade Theory and Growth in Poor Countries», Kyklos, 1963.

35. Εἰς Economic Journal, 1912, σ. 630. Ὁμοίως, εἰς Economic Journal, 1923, σ. 476. Ἐπίσης εἰς «Economic Consequences of the Peace», N.Y. 1920. Ὁ Keynes προέβλεπεν ἐπιδεδειγμένως τῆς θέσεως τῆς Εὐρώπης, ἐναντι τῶν Η.Π.Α. ἐκ τῆς ἀνάγκης διαθέσεως, ὑπ' αὐτῆς, ὁλονὲν μεγαλύτερας ποσότητος ἐτέρων προϊόντων, πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἰδίας ποσότητος ἄρτου ἐξ Η.Π.Α.

ἐξ ὀλοκλήρου τὴν πλευρὰν τῆς ζητήσεως. Βεβαίως, ὁ Keynes ἀντεκρούσθη ὑπὸ συγχρόνων του οἰκονομολόγων³⁶, ἀλλ' ἡ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος ἄποψις ὑπεστηρίχθη εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν. Οὕτως, ὁ Singer³⁷ ἐθεμελίωσεν πρῶτος τὴν ἄποψιν ὅτι, χῶραι ἐξειδικεύονται εἰς πρωτογενῆ παραγωγὴν, ἰδίᾳ κατόπιν ἐξαγωγῆς εἰς ταύτας κεφαλαίων ὑπὸ τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς τοιαύτης ἐξειδικεύσεώς των, ἀντιμετωπίζουσιν, πλὴν τῶν ἄλλων ἀρνητικῶν συνεπειῶν καὶ δυσμενῆ ἐξέλιξιν τῶν ὄρων ἐμπορίου των³⁸. Καὶ τοῦτο εἰς πείσμα τῆς ἐνδεχομένης τοιαύτης προκρίσεως τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς ὑπὸ τοῦ (στατικοῦ) ἀξιώματος τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν.

Κατὰ τὸν ἴδιον τὸν Singer : «Ἐὰν ἐφαρμόσωμεν τὴν ἀρχὴν τοῦ κόστους ὑποκαταστάσεως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν χωρῶν, ἢ εἰσαγωγή κεφαλαίων εἰς τὰς ὑπαναπτύκτους χώρας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ καταστοῦν αὐταὶ προμηθευταὶ τροφίμων καὶ πρώτων ὑλῶν τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν, δύναται ὄχι μόνον νὰ ἀποδειχθῇ ἀνεπαρκῆς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν κανονικῶν ὠφελειῶν ἐκ τῶν ἐπενδύσεων καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ δύναται νὰ ἀποδειχθῇ καὶ θετικῶς ἐπιζημία ... Ὅφειλομεν νὰ συγκρίνωμεν τὴν ὑπάρχουσαν κατάστασιν ὄχι μὲ τὴν προϋπάρχουσαν ταύτης, ἀλλὰ μὲ ἐκείνην, ἢ ὁποῖα θὰ ἔδει νὰ εἶχε διαμορφωθῆ».

Ὁ Singer παρατηρεῖ, ἐν συνεχείᾳ, ὅτι «ἤδη ἀπὸ 1870 ἡ τάσις τῶν τιμῶν ὑπῆρξε βαρῆς ἐναντίον τῶν πωλητῶν τροφίμων καὶ πρώτων ὑλῶν καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν πωλητῶν βιομηχανικῶν προϊόντων». Τοῦτο ὀφείλεται «εἰς μὲν τὴν περίπτωσιν τῶν τροφίμων, λόγῳ τῆς μικρᾶς εὐαισθησίας (ἀνελαστικότητος) τῆς ζητήσεώς των εἰς αὐξήσεις τοῦ εἰσοδήματος, εἰς δὲ τὴν περίπτωσιν τῶν πρώτων ὑλῶν λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος εἰς τὴν βιομηχανίαν συνίσταται, ἐν πολλοῖς, εἰς τὴν μείωσιν τῶν χρησιμοποιουμένων τοιούτων ὑλῶν, κατὰ μονάδα παραγωγῆς».

Κατὰ τὸν Singer, «τὸ ὀρθὸν οἰκονομικὸν κριτήριον τῶν ἐπενδύσεων εἶναι ἡ πολλαπλασιαστικὴ ἐπίδρασις τούτων, ὑπὸ μορφήν σωρευτικῶν προσθηκῶν, εἰς τὸ εἰσόδημα, τὴν ἀπασχόλησιν, τὸ κεφάλαιον, τὴν τεχνολογικὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἐξωτερικῶν οἰκονομιῶν... Ἡ μεγαλύτερα συμβολὴ μῆς βιομηχανίας δὲν εἶναι ἡ ἄμεσος συμβολὴ τῆς εἰς τὴν παραγωγὴν ἢ ἀκόμη καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐπὶ ἐτέρων βιομηχανιῶν (ἐξωτερικαὶ οἰκονομίαι) καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἄμεσα

36. Ὡς ὑπὸ τοῦ W. Beveridge, εἰς *Economica*, 1924, σ.1.

37. «The Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries», *A.E.R. Paper and Proceedings*, 1950.

38. Συστηματικώτερον ἀντιμετώπισιν τῆς ἐξελιξέως τῶν ὄρων ἐμπορίου, ὑπὸ ἔννοιαν εὐρυτέραν τῆς μεταξὺ βιομηχανικῶν καὶ ἀγροτικῶν χωρῶν, ἀνέπτυξεν ὁ J.Hicks («An Inaugural Lecture» *Oxford Economic Papers*, 1953, σ. 117 - 135), ὁ ὁποῖος ἀναζητῶν τὰς αἰτίας τῶν συναλλαγμιατικῶν καὶ βασικῶν, εἰς δολλάρια δυσχερειῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίᾳ τῆς Μ. Βρετανίας, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ τὸν τελευταῖον παγκόσμιον πόλεμον, ἀντιμετώπισε τὸ πρόβλημα τῆς μεταβολῆς εἰς τοὺς ὄρους ἐμπορίου μεταξὺ τῶν χωρῶν, ὡς προερχόμενον ἐκ μὴ ἰσορροποῦ ἀνόδου τῆς παραγωγικότητος των. Οὗτος ὑπεστήριξεν ὅτι, αἱ ἐν προκειμένῳ δυσμενεῖς ἐξελίξεις, διὰ τὰς χώρας μὲ μικροτέραν ἀξίαν τῆς παραγωγικότητος, προέρχονται ἐκ τῆς ἐντοπίσεως τῆς ταχυτέρας ἀνόδου ταύτης εἰς τὸν τομέα ὑποκαταστάσεως τῶν εἰσαγωγῶν τῶν ἐτέρων, ταχέως ἀναπτύξεως χωρῶν.

κοινωνικά ωφέλη, αλλά, ίσως, αί επιδράσεις της επί του επιπέδου εκπαιδείσεως, τῆς ἐμπειρίας, τοῦ τρόπου ζωῆς, τῆς ἐφευρετικότητος, τῶν συνηθειῶν, τῆς ἀποθηκεύσεως τεχνολογικῶν γνώσεων, τῆς δημιουργίας νέας ζητήσεως κλπ.»

Ἀπόψεις, παρομοίας πρὸς τὸν Singer, διέτύπωσε συστηματικώτερον ὁ Prebish, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου καὶ ἐγένοντο περισσότερον γνωσταί. Οὗτος γράφει : «Βιομηχανικὸν κόστος ὑψηλότερον τῶν τιμῶν εἰσαγωγῆς δὲν ὑποδηλοῖ, ἀναγκαιῶς, ὅτι μία βιομηχανία δὲν εἶναι οἰκονομικῶς ὠφέλιμος διὰ μίαν χώραν. Βεβαίως, ὅσον μικροτέρα εἶναι ἡ διαφορά, τόσον τὸ καλύτερον. Ἄλλὰ, δὲν εἶναι πράγματι ἓνα ἐρώτημα συγκρίσεως κόστους (παραγωγῆς) καὶ τιμῶν εἰσαγωγῆς, ἀλλὰ συγκρίσεως τῆς αὐξήσεως τοῦ εἰσοδήματος, τῆς ἐπιτυχανομένης διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς βιομηχανίας, πρὸς τὴν αὐξησιν ἐκείνην, ἡ ὁποία θὰ ἐπιτυγχάνετο διὰ τῆς προωθήσεως τῶν ἐξαγωγῶν, ἐάν οἱ ἴδιοι παραγωγικοὶ συντελεσταὶ διετίθεντο εἰς τὸν ἐξαγωγικὸν τομέα»³⁹.

Οἱ Singer καὶ Prebish ἀπορρίπτουν, προφανῶς, τὴν στατικὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀξιώματος τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν καὶ τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον, προκρίνοντες τὸν προστατευτισμὸν τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας τῶν ἀναπτυσσομένων χωρῶν. Αἱ θέσεις τῶν δύνανται νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς μία εὐρύτερα τοποθέτησις τῆς ἀπόψεως προστασίας τῆς νηπιακῆς βιομηχανίας (Infant Industry Argument). Τοῦτο εἶναι ἐμφανέστερον εἰς τὸν Prebish καὶ προκύπτει σαφῶς ἐκ δύο σημείων τῆς ἐπιχειρηματολογίας του. Κατὰ πρῶτον, εἰς τὴν διαπίστωσίν του ὅτι «τοῦτο δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τελικὴν ἐξάλειψιν τῆς προστασίας εἰς τὰς βιομηχανίας ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουσι τὴν ταχύτεραν τεχνολογικὴν πρόοδον»⁴⁰ οὕτως, ὁ Prebish προσδοκᾷ τὴν ὑπὸ προστατευτικὸν καθεστῶς, τεχνολογικὴν ἀνοδὸν τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν. Ἦτοι, ἐκλαμβάνει, ἀντὶ μιᾶς συγκεκριμένης, νεοαναπτυσσομένης βιομηχανίας, τὸ σύνολον τοῦ βιομηχανικοῦ τομέως μιᾶς ὑπαναπτύκτου χώρας, ὡς εὐρισκόμενον εἰς «νηπιακὸν» στάδιον καὶ ἔχον ἀνάγκην προστασίας.

Μεγαλυτέρας ἀκόμη σημασίας, ὡς πρὸς τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν τῶν ἀποψεῶν τοῦ Prebish, ἀποτελεῖ ἡ διακήρυξις του ὅτι, αἱ βιομηχανικαὶ χῶραι ὀφείλουσι νὰ μειώσουν ἢ καὶ ἐξαλείψουν ὀλοσχερῶς τὴν προστατευτικὴν τῶν πολιτικῶν.

39. Prebish: «The Economic Development of Latin America and its Principal Problems», U.N., N.Y., 1950. «Commercial Policy in the Underdeveloped countries», A.E.R., May 1959, Papers and Proceedings, 251 - 269.

Ἡ τοιαύτη διακήρυξις τοῦ Prebish ἐνθυμιζει τὴν ἀκόλουθον ἄποψιν τοῦ Domar («Essays in the Theory of Economic Growth», σ. 30) : «Ἡ ἀρίστη κατανομή τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς δὲν ὑποδηλοῖ τὴν μέγιστην παραγωγήν, ὑπὸ δεδομένης συνθήκας, εἰς ἓν σημεῖον τοῦ χρόνου, ἀλλὰ ἓνα μέγιστον ἐφικτὸν ρυθμὸν ἀνόδου εἰς τὸν χρόνον... Ἡ διάρθρωσις τῆς παραγωγῆς, ἡ περισσότερον εὐνοικὴ εἰς τοῦτο, δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ εὐχερῶς, ἀλλὰ πῶς θὰ δυνηθῇ κανεὶς σοβαρῶς νὰ ἀποδεχθῇ ὅτι ὁ πλήρης ἀνταγωνισμὸς μετὰ τὸν μέγιστον ἀριθμὸν τῶν μικρῶν μονάδων... θὰ μεγιστοποιήσῃ τὸν ρυθμὸν ἀνόδου; Καὶ ἐφ' ὅσον δὲν ἐπιτυγχάνει τοῦτο, πιθανῶς ἓνα μεγάλο μέρος τῶν ἀποψεῶν μας περὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τοῦ μονοπωλίου ὀφείλουσι νὰ τύχουν ἀνασκευῆς».

40. Prebish, εἰς A.E.R. σ. 260.

Συνεπώς, ως προς τὰς χώρας αὐτὰς ἰσχύει τὸ κριτήριον τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν καὶ προκρίνεται, κατ' ἀρχήν, τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον.

Πέραν τῆς τοιαύτης εὐρυτέρας τοποθετήσεως τῶν ἀπόψεων Singer καὶ Prebish, οἱ ὅποιοι προκρίνουν, εἰς πᾶσαν περίπτωσιν⁴¹, τὴν ἐκβιομηχανίαν τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν, ἀντὶ τῆς ἐξειδικεισέως τῶν εἰς πρωτογενῆ παραγωγὴν⁴², ἢ, ὑπὸ τῶν συγγραφέων τούτων εἰδικότερα ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος τῶν ὄρων ἐμπορίου, μεταξύ βιομηχανικῶν καὶ πρωτογενῶν ἀγαθῶν, δὲν παρέμεινεν ἄνευ ἀντιδράσεων. Οὕτω, κατὰ τὸν Kindleberger⁴³, δὲν προκύπτει, ἐκ τῶν ἐμπειρικῶν στοιχείων, δικαίως τῆς ἀπόψεως ὅτι οἱ ὄροι ἐμπορίου ἐμφανίζουν μακροχρόνιον ἐπιδείνωσιν διὰ χώρας - ἐξαγωγεῖς πρώτων ὑλῶν. Ἐπίσης, ὁ H.G. Aubrey⁴⁴ ἐπισημαίνει τὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος ἐνυπάρχει, ἀπὸ πλευρᾶς στατιστικῆς ἐκτιμήσεως, κατόπιν χειρισμοῦ ἐννοιῶν ὡς ἡ ἐλαστικότης καὶ ὁ τιμᾶριθμος, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ ὑπολογισμοῦ μακροχρονίων τάσεων.

7. Ἐν προκειμένῳ ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἡ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν ἐμφανίζεται ὡς προκρίνουσα τὸν ἐξαγωγικὸν προσανατολισμὸν τῆς παραγωγικῆς ἐξειδικεύσεως μιᾶς χώρας, ἐναντὶ τῆς ὑπὸ ταύτης προωθήσεως τῆς ὑποκαταστάσεως τῶν εἰσαγωγῶν⁴⁵. Ὡς γνωστὸν, ἡ ἀρχὴ τοῦ συγκριτικοῦ κόστους διαλαμβάνει μεταξύ ἄλλων καὶ τὴν συνθήκην ἰσορροπίας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου τῶν συναλλασσομένων χωρῶν ἢ, τουλάχιστον, αὐτόματον μηχανισμόν, ὁ ὁποῖος, διὰ μεταβολῆς τῆς ἰσοτιμίας τῶν νομισμάτων τῶν χωρῶν, ἐπιτυγχάνει, ἀπροσκόπως, τοιαύτην ἰσορροπίαν. Βεβαίως, ἡ ἀπρόσκοπος λειτουργία τοῦ μηχανισμοῦ τούτου ἀπαιτεῖ ἐλεύθερον διακύμανσιν τῆς τιμῆς τοῦ συναλλάγματος εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ ἀπολύτως ἐλευθέραν διακίνησιν τῶν ἐμπορευμάτων μεταξύ

41. Ὁ Prebish ὑποστηρίζει ὅτι, καθ' ὃ μέτρον αὐξάνει ἡ παραγωγικότης τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας μιᾶς ἀναπτυσσομένης χώρας, δέον ὅπως, μέχρις ἐνός σημείου, προτιμηθῆ, τῆς μειώσεως τῶν δασμῶν, ἢ αὐξησις τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας. Ἰδε A.E.R., May 1959, σ. 260.

42. Ὁ Singer, ὡς ἕτερον παράγοντα τῆς τοιαύτης προτιμήσεως τῆς ἐκβιομηχανίσεως, ἐπικαλεῖται τὸ γεγονός ὅτι, αἱ, εἰς πρωτογενῆ παραγωγὴν, ἐξειδικευόμεναι χώραι κινδυνύουσι ἐντὸς φαύλου κύκλου. Ὄταν αἱ πρῶται ὑλαὶ ἐπιτυγχάνουν ὑψηλὰς τιμὰς εἰς τὴν διεθνή ἀγοράν, ἐλλεῖπει τὸ κίνητρον ἀναδιάρθρωσεως τῆς παραγωγῆς καὶ ἐκβιομηχανίσεως τῶν χωρῶν τούτων. Ὄταν, ἀντιθέτως, ἡ ζήτησις καὶ αἱ τιμαὶ τῶν πρώτων ὑλῶν πίπτουν, ἀναξωποροῦται μὲν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐκβιομηχανίσεως ἀλλὰ ἐλλεῖπει, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτὴν περίοδον, ἡ πρὸς τοῦτο δυνατότης, λόγῳ τῆς ἀνεπαρκείας συναλλαγματικῶν πλεονασμάτων, πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ ἀναγκαίου κεφαλαίου ἐξοπλισμοῦ.

43. «Economic Development».

44. American Economic Review, May 1959.

45. Τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν ταυτίζεται πρὸς ἐκεῖνο τῆς προκρίσεως μεταξύ ἰσορροπημένης ἢ μὴ ἀναπτύξεως μιᾶς οἰκονομίας. Ὡς γνωστὸν, τὴν ἄποψιν τῆς ἰσορροπημένης ἀναπτύξεως ὑπεστήριξαν οἱ Nurkse καὶ Rosenstein - Rodan, κατ' αὐτὴν δέ, στηριζομένην ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς ἐλαστικῆς προσφοράς τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν, αἱ ἐπενδύσεις εἶναι ἐπικερδέστεραι ἐφ' ὅσον ἐπεκτείνονται, συγχρόνως, εἰς περισσοτέρους τομεῖς τῆς οἰκονομίας. Ἡ ἄποψις τῆς μὴ ἰσορροπημένης ἀναπτύξεως ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῶν Scitofski, Streeten καὶ Hirschman. Αὕτη ὑποθέτει ὅτι, ἡ προσφορά τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς εἶναι ἀνελαστικὴ καὶ συνεπῶς, διὰ τὴν δημιουργίαν ἐπενδύσεων ἀρίστου μεγέθους, οἱ συντελεσταὶ οὗτοι δέον ὅπως συγκεντρωθῶν εἰς ὀλιγίστους παραγωγικοὺς κλάδους.

Σχετικῶς μὲ τὸ προκειμένον θέμα, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἑλληνικὴν οἰκονομίαν, εἰς παλαιότερον ἄρθρον μας⁴⁸ ἐγράφομεν τὰ ἑξῆς: «Εἶναι ἐνδεχόμενον καὶ συνέβη πλειστάκις κατὰ τὸ παρελθόν, μία εὐνοϊκὴ ἐξέλιξις τῆς διεθνούς ζητήσεως, ἐν συνδυασμῷ μὲ μίαν ἀντιστοίχως ὀρθὴν ἀνάπτυξιν τῆς παραγωγῆς μιᾶς χώρας, νὰ προωθήσῃ τὰς ἐξαγωγὰς τῆς εἰς πρωτεύοντα τομέα τῆς οἰκονομίας, ὁ ὁποῖος καὶ νὰ ἀναλάβῃ νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν ὄλον τὸν μηχανισμόν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας. Κλασσικὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ, ἐν προκειμένῳ, ἡ Μεγάλῃ Βρεταννία, μὲ τὰς ἐξαγωγὰς τῆς, κατ' ἀρχὰς μὲν κλωστούφαντουργικῶν προϊόντων, ἐν συνεχείᾳ δὲ σιδήρου καὶ ἄνθρακος... Κατὰ τὴν γνώμην ὅμως πολλῶν οἰκονομολόγων (Nurkse, Singer, Myrdal, Prebish κλπ.) τὸ προηγούμενον σχῆμα ὑπῆρξε μὲν χαρακτηριστικὸν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως διαφόρων χωρῶν κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, ὅμως ἐλαχίστας πιθανότητας παρουσιάζει ἐμφανισεῶς τοῦ κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν. Ἐξαιρέσιν, ἀμφισβητουμένην ὅμως καὶ αὐτὴν, ἐν πολλοῖς, δυνατόν νὰ ἀποτελέσουν χωραὶ μονοπωλιακῆς παραγωγῆς ἐνίων πρώτων ὑλῶν, ἐντόνως ζητουμένων εἰς τὴν διεθνή ἀγοράν (λ.χ. πετρελαίου). Ἡ ἀμφισβήτησις, ἐν προκειμένῳ, ἀναφέρεται εἰς τὸ γεγονὸς τῆς ἱστορικῆς διαπιστώσεως ὅτι, εἰς χώρας πρωτογενούς παραγωγῆς δὲν διαχέεται ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐξαγωγικοῦ τῶν τομέως εἰς τοὺς λοιποὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας... Ἡ ὑποκατάστασις τῶν εἰσαγωγῶν προβάλλεται, οὕτως, ὡς ὁ μοχλὸς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ θέσῃ εἰς κίνησιν τὸν μηχανισμόν τῆς αὐτοδυνάμου ἐκβιομηχανίσεως μιᾶς χώρας. Τὸ σχῆμα τοῦτο καίτοι ὑποτιμᾷ, ἐν τινι μέτρῳ, τὴν σημασίαν τοῦ μεγέθους τῆς ζητήσεως ὡς παράγοντος βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως, ὅμως, λαμβάνει σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὴν ἀποφασιστικὴν συμβολήν, ἐν προκειμένῳ, τῶν διαφόρων ἐτέρων παραγόντων, οἱ ὁποῖοι παραβλέπονται ἢ δὲν ἀξιολογοῦνται ἐπαρκῶς εἰς τὸ ὑπόδειγμα, τὸ ὁποῖον ὑποστηρίζει τὸν ἐξαγωγικὸν προσανατολισμὸν τῆς ἐκβιομηχανίσεως. Ἡ ἐπιδίωξις διεισδύσεως εἰς ξένας ἀγοράς προϋποθέτει ὅτι, ἤδη ἔχουν διαμορφωθῆ ὄλαι αἱ εὐνοϊκαὶ ἐκεῖναι συνθηκαὶ, αἱ ὁποῖαι καθιστοῦν αὐτόθι ἀνταγωνιστικὰ τὰ προϊόντα τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας, πλὴν μιᾶς: τῆς κλίμακος παραγωγῆς τῶν καὶ δὴ εἰς μέγεθος τόσον μεγάλον, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις ὄλων τῶν δυνατῶν ἐσωτερικῶν οἰκονομιῶν.

Καὶ ἐὰν ὅμως ὑποτεθῆ ὅτι πράγματι ὑφίσταται μόνον ἡ ἀνεπάρκεια τῆς κλίμακος παραγωγῆς, ἢ ὁποῖα ἀμφισβητεῖ τὴν ἀνταγωνιστικότητα τῶν ἑλληνικῶν

νῆσον περισσότερον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, γεγονός, τὸ ὁποῖον δὲν συνιστᾷ τὴν συνήθη διαδικασίαν» (Baer, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 653 καὶ 670).

Σχετικῶς μὲ τὴν συμφωνίαν τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ 1961, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Ἑλλάς ἐτυχεν εἰδικῆς συνδέσεως μὲ τὴν Ε.Ο.Κ., παρατηρεῖται ὅτι, εἰς ταύτην, πλὴν τῶν ἄλλων, ἐλήφθη πρόνοια κλιμακώσεως τῆς ἐπι μακρὰν σειρὰν ἐτῶν. Οὕτως, ὅμως, δὲν προκύπτει ἀντίθεσις πρὸς τὴν ἀποψιν τῆς ἀναδείξεως τῆς ὑποκαταστάσεως τῶν εἰσαγωγῶν ὡς τοῦ βασικοῦ, ἀλλ' ὄχι, ἀναγκαιῶς καὶ μοναδικοῦ μοχλοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ θέσῃ εἰς κίνησιν τὴν σωρευτικὴν διαδικασίαν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Διότι, ἀμφότεραι αἱ ἀνωτέρω περιπτώσεις, ἀπολήγουσιν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἐξωστρεφοῦς προσανατολισμοῦ τῆς παραγωγῆς, ὡς τοῦ ἐπιτεύγματος μιᾶς σχετικῶς ὠρίμου καὶ εὐρῶστου οἰκονομίας.

48. «Ὀρθοὶ προσανατολισμοὶ τῆς ἐκβιομηχανίσεως». Μελέται καὶ Ἄρθρα, σ. 237 - 252.

προϊόντων ακόμη και εντός της ύψηλης δασμολογικής προστασίας των εις την έσωτερικήν αγοράν, ποίος δύναται να διαβεβαιώσει ότι, ό Έλλην επιχειρηματίας θά συνεχίση να επιτυγχάνη τό αυτό επίπεδον οργανώσεως και αποδόσεως, τό όποιον πραγματοποιεί τώρα εις την περιορισμένου μεγέθους επιχείρησίν του και όταν θά οργανώση μίαν γιγαντιαίαν εξαγωγικήν μονάδα, εντός του άφιλοξένου περιβάλλοντος του δξυτάτου διεθνούς ανταγωνισμού; Μόνον ένας βαθμιαίος εξαγωγικός προσανατολισμός, θεμελιούμενος, κατ' αρχάς, εις την περισσότερον φιλόξενον έσωτερικήν αγοράν, θά δώσει απάντησιν εις τό έρώτημα τόυτο και θά επιτρέψη, συγχρόνως, διά της παράλλήλου εκπαιδεύσεως των επιχειρηματικών στελεχών της χώρας, ή απάντησις, εν προκειμένω να είναι καταφατική...

Έξ άλλου, όμως και ή μεμονωμένη βαρύτης της επιδράσεως του παράγοντος των έσωτερικών οικονομιών, ως και ή κλίμαξ της παραγωγής, ή όποία απαιτείται διά την πραγματοποίησιν των, δέν είναι δυνατόν να εκτιμηθούν πριν ή καθορισθούν διά την πραγματοποίησιν της παραγωγικής δραστηριότητος, εις την ανάπτυξιν των όποίων δύναται και όφείλει, ένδεχομένως, να βασισθή ή οικονομική ανάπτυξις της χώρας. Έάν, βεβαίως, υπήρχεν ή αντίληψις ότι ή Έλλάς κατέχει, υπό την ατήν, με τας ήδη βιομηχανικάς χώρας, κλίμακα παραγωγής, συγκριτικών πλεονέκτημα εις κλάδους, ως, λ.χ., χάλυβος ή κεφαλαιουχικών αγαθών βαρείας βιομηχανίας, τό συμπέρασμα θά ήτο ότι πράγματι ή βιομηχανική δραστηριότης της χώρας δέον να είναι εξώστροφος διότι, προφανώς, ή έγχώριος ζήτησις δέν θά είναι δυνατόν να προσεγγίση τουλάχιστον εις τό όρατόν μέλλον, την άρίστην κλίμακα παραγωγής, ή όποία παρέχει τας εκτεταμένας, εν προκειμένω, έσωτερικάς οικονομίας. Έάν όμως, τό συγκριτικόν πλεονέκτημα της χώρας εύρίσκεται εις κλάδους, οι όποιοι δέν άξιοϋν άρίστην κλίμακα παραγωγής πολλαπλασίαν της έγχωρίου ζήτησεως, τότε, ή εκβιομηχανίσις της χώρας δύναται να θεμελιωθή εις την διαδικασίαν της ύποκαταστάσεως των σχετικών εισαγωγών, της εξαγωγικής προεκτάσεως επιτυγχανομένης, εν συνεχεία, βαθμιαίως».

Έξ άλλου, όφείλομεν να αναγνωρίσωμεν την πλεονεκτικήν θέσιν των ήδη βιομηχανικώς άνεπτυγμένων περιοχών, έναντι των ύπολοίπων, ως εκ του γεγονότος ότι, ένα λίαν ύψηλόν ποσοστόν των εισροών εις την μεταποίησιν προέρχεται εκ της μεταποιήσεως. Κατά τους Perloff - Dunn ή, κατά πηγήν προελεύσεως, ποσοστιαία συμμετοχή των εισροών εις την μεταποίησιν έχει ως άκολουθως⁴⁹:

Γεωργία	9,8%
Μεταλλεία	3,4%
Μεταποίησις	39,4%
Ύπηρεσίαι - Έμπόριον	8,8%
Έργασία	38,2%

Ειδικότερον, κατά κατηγορίαν προϊόντων, αί χρησιμοποιούμεναι εισροαί εκ της

49. Perloff - Dunn, «Regions, Resources and Economic Growth», πίναξ 144.

Μεταποιήσεως και έκροαι εις Μεταποίησιν έχουν, ώς ποσοστόν επί του συνόλου τών, κατά κλάδον, εισροών και έκροών, ώς κάτωθι ⁵⁰:

Κλάδοι	% εισροών	% έκροών
Τρόφιμα	25,4	18,8
Κλωστοϋφαντουργικά	24,5	70,2
Χημικά προϊόντα	43,0	60,6
Βιομηχανία πρωτογενών μετάλλων	46,0	84,0
Βιομηχανία δευτερογενών μετάλλων	47,4	89,7
Βιομηχανία έπεξεργασίας μετάλλων	48,8	44,4
Μηχαναί	44,2	36,2
Μέσα μεταφορῶς	62,5	24,8

Προκύπτει, συνεπώς, ισχυρά έλλξις τής έγκαταστάσεως πλείστων βιομηχανικών κλάδων πλησίον έτέρων κλάδων τής μεταποιήσεως. Το γεγονός τουτο, έν συνδυασμῶ, ένδεχομένως, πρὸς έτέρους παράγοντας, επέβαλε, τρόπον τινά, τήν διατήρησιν τής καλουμένης «βιομηχανικῆς ζώνης» τών Η.Π.Α. (περιλαμβάνουσαν τās περιοχάς: Βορειοανατολικήν, Μεσοανατολικήν και τών Μεγάλων Λιμνών), ώς του κατ'έξοχην βιομηχανικοῦ κέντρου τής χώρας αὐτῆς, από τής πρώτης περιόδου τής αρχικῆς έκβιομηχανίσεως τών Η.Π.Α. μέχρι και σήμερα, εις πείσμα τής έξόχως δυναμικῆς εξέλιξεως τής Ἀμερικανικῆς οίκονομίας.

Οὕτως, ὁ έξ ύπαρχῆς έξωστρεφῆς προσανατολισμός τής παραγωγικῆς εξέδικεύσεως μιᾶς ἀναπτυσσομένης χώρας ἐμφανίζει, κατ' έξοχην επί τών ἡμερῶν μας, σοβαρωτάτας, ένδεχομένως και ἀνυπερβλήτους δυσχερείας.

Ἀλλά, βεβαίως και προκειμένου περί τής ὑποκαταστάσεως τών εισαγωγῶν, κριτήριον ὀφείλει νά εἶναι και πάλιν τὸ δυναμικὸν ἀξίωμα τών συγκριτικῶν δαπανῶν, προτιμητέον τών κλάδων ἐκείνων παραγωγῆς, οἱ ὅποιοι ἐμφανίζουν τὸ μεγαλύτερον δυναμικὸν συγκριτικὸν πλεονέκτημα, του μακροχρονίου κόστους παραγωγῆς τών, εύρισκομένου πλησιέστερον πρὸς τās διεθνεις τιμάς, συγκριτικῶς πρὸς τοὺς λοιποὺς παραγωγικοὺς κλάδους, ἔστω και ἐάν, συνεπεία τών προαναφερθέντων λόγων, ώς τής διατηρήσεως σταθερῆς τής συναλλαγματικῆς ἰσοτιμίας κλπ., τὸ ἀπόλυτον κόστος τών έν λόγω συγκριτικῶς πλεονεκτούντων κλάδων, διατηρηῆται ὑψηλότερον του κόστους παραγωγῆς έτέρων χωρῶν και καθιστᾶ, οὕτως, ἀδύνατον τήν πραγματοποίησιν εξαγωγῶν, κατά τήν τρέχουσαν φάσιν τής οίκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐξ ἄλλου, ἡ πολιτικῆ ὑποκαταστάσεως τών εισαγωγῶν ὑποδηλοῦται εις πᾶσαν περίπτωσιν προκρίσεως του προστατευτισμοῦ, ἐναντι του ἐλευθέρου ἐμπορίου⁵¹. Ἡ τοιαύτη πολιτικῆ ὑπονοεῖται, συνεπώς, εις τās ἀπόψεις Manoilesco,

50. Ἐνθ' ἀνωτέρω, πίναξ 149.

51. Τὸ ἀντίθετον δέν ισχύει ἀναγκαιώς. Οὕτω, δυνάμεθα νά ἔχωμεν πολιτικὴν ὑποκαταστάσεως εισαγωγῶν, συνεπεία, λ.χ., δασμολογικῶν ἐμποδίων εις ἄλλας χώρας κλπ. ἀνευ προστατευτισμοῦ.

Singer και Prebish ως και εις τὸ ἐπιχείρημα προστασίας τῆς νηπιακῆς βιομηχανίας. Γενικότερον, ἡ ὑποκατάστασις τῶν εἰσαγωγῶν προκρίνεται τῶν ἐξαγωγῶν εἰς τὸ πλεῖστον τῶν περιπτώσεων δυναμικῆς συλλήψεως τοῦ ἀξιώματος τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, ὅτε, οἱ προκρινόμενοι κλάδοι δὲν διαθέτουν, κατὰ κανόνα, τρέχον συγκριτικὸν πλεονέκτημα, προσδοκωμένης ἀπλῶς, τῆς δυναμικῆς ἀναπτύξεως τοιοῦτου πλεονεκτήματος εἰς τὸ μέλλον εἴτε εἰς τοὺς ἰδίους τούτους κλάδους, εἴτε εἰς ἐτέρους, συναρτωμένους πρὸς τούτους. Οὕτω, λ.χ., ἡ ὑπὸ προστατευτισμὸν ἀνάπτυξις ἐνίων βιομηχανιῶν πραγματοποιεῖ τὰ γενικότερα δυναμικὰ πλεονεκτήματα τῆς ἐκβιομηχανίσεως καὶ ἐπιτρέπει τὴν μελλοντικὴν ἐμφάνισιν' συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος εἰς τὸν βιομηχανικὸν τομέα, ἔναντι τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς, καίτοι οὐχὶ ἀναγκαίως εἰς τὰς ἐν λόγῳ, ἀρχικῶς ἀναπτυχθείσας, βιομηχανίας.

Ὁ Prebish⁵² τονίζει ὅτι «ἡ ὑποκατάστασις τῶν εἰσαγωγῶν (αὔξησις τῆς ποσοστιαίας συμμετοχῆς, ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταναλώσεως, τῶν ἐγχωρίων προϊόντων—ἔχι κατ'ἀνάγκην μείωσις τῆς σχέσεως τῶν εἰσαγωγῶν πρὸς τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα) ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν ὁδὸν διορθώσεως τῶν συνεπειῶν, ἐπὶ τῆς «περιφερειακῆς»⁵³ ἀναπτύξεως, ἐκ τῶν διαφορῶν εἰς τὰς ἐλαστικότητας ζητήσεως τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου... Ἡ ἐκβιομηχάνισις καθιστᾷ ἀναγκαίαν μίαν δυναμικὴν πολιτικὴν προστατευτισμοῦ».

Τὴν διεύρυνσιν τῆς προστατευτικῆς πολιτικῆς καί, κατ' ἐπέκτασιν, τῆς ὑποκαταστάσεως τῶν εἰσαγωγῶν ἀναγνωρίζουν πλέον καὶ οἱ ἄλλοτε ὑπέρμαχοι τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, Οὕτως, ὁ Haberler⁵⁴ γράφει: «Καθ' ὅσον παρέρχεται ὁ χρόνος ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ὑπὲρ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου διακηρύξεων τῶν κλασσικῶν, αἱ ἀρχικαὶ ἐξαιρέσεις τούτων, ὑπὲρ τοῦ προστατευτισμοῦ, τείνουν νὰ καταστοῦν ὁ κανὼν καί, ἀντιθέτως, αἱ ὑπὲρ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου διακηρύξεις ἐμφανίζονται ὀλοπνὸν καὶ περισσότερον ὡς ἐξαιρέσεις».

Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι, ἡ προώθησις τῆς διαδικασίας ὑποκαταστάσεως τῶν εἰσαγωγῶν καίτοι εὐχερεστέρα ἢ τουλάχιστον περισσότερον ρεαλιστικὴ τῆς ἐξαγωγικῆς προσπαθείας, δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἐλάχιστον λύσιν τοῦ προβλήματος παραγωγικοῦ προσανατολισμοῦ μιᾶς χώρας. Τὴν τελευταίαν βαθμίδα, εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου, καταλαμβάνει ἡ προώθησις κλάδων «μὴ ἐμπορευσίμων» διεθνῶς ἀγαθῶν, τὰ ὅποια ἐμφανίζουν πλήρη προσανατολισμὸν ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν ἀγορὰν καταναλώσεώς των. Ἡ πρόχειρος αὕτη λύσις τῆς ἐπιτεύξεως ὀλοπνῶν ρυθμῶν ἀνόδου τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος μιᾶς χώρας παρακάμπτει ὀλοπνῶς τὸν ἐξωτερικὸν ἀνταγωνισμὸν καὶ ἀποφεύγει πᾶσαν προσφυγὴν εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν. Προφανῶς, ἡ ἀνάπτυξις τοιοῦτων παραγωγικῶν κλάδων, ὡς, λ.χ., τῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος, ἀποβλέπει, ἐπιπροσθέτως, εἰς τὴν, διὰ τῆς προωθήσεως ἐτέρων βοηθητικῶν τομῶν παραγωγῆς, «ἐκπαί-

52. Εἰς A.E.R., May 1959, σ. 253 καὶ σ. 269.

53. Διὰ ταύτης ὁ Prebish ὑπονοεῖ τὰς «περιφερειακὰς» χώρας, ἧτοι, τὰς εὐρισκομένας ἐκτὸς τῆς (κεντρικῆς) περιοχῆς τῶν βιομηχανικῶν χωρῶν.

54. «A Survey of International Trade Theories», 1961, σ. 3.

δυσιν» τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἀπασχόλησιν. Τοῦτο ἀποτελεῖ, πιθανῶς, ὄρθην ἢ καὶ ἀναγκαίαν λύσιν τοῦ προβλήματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως κατὰ τὰ πρῶτα αὐτῆς στάδια⁵⁵. Ὅμως, τοῦτο ἀποκαλύπτει ἔλλειψιν φαντασίας καὶ ἄρνησιν κάθε ἐπιστημονικότητος, τουλάχιστον εἰς θέματα διεθνοῦς ἐμπορίου καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἐφ' ὅσον ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ ἐμμένει εἰς τὸν προσανατολισμὸν τοῦτον καὶ εἰς μεταγενέστερα στάδια ἀναπτύξεως μιᾶς οἰκονομίας⁵⁶. Ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν τοιαύτην πολιτικὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθοῦν, ἐν πολλοῖς, αἱ συναλλαγματικαὶ δυσχέρειαι πλείστων ἐκ τῶν ἀναπτυσσομένων χωρῶν⁵⁷. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ προφανές γεγονός ὅτι, ἡ προώθησις κλάδων «μὴ ἐμπορευσίμων» διεθνῶς ἀγαθῶν συνεπάγεται μὲν αὐξήσιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τῆς χώρας, χωρὶς ὅμως, ἀναγκαίως, νὰ συντελεῖ εἰς διεύρυνσιν τῶν ἐξαγωγῶν ἢ ὑποκατάστασιν τῶν εἰσαγωγῶν. Ἡ μόνη βεβία συνέπεια τῆς, ὑπὸ τοιαύτην μορφήν, αὐξήσεως τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν εἶναι ἡ μονομερῆς διόγκωσις τῶν εἰσαγωγῶν.

Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει, ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, ὀφείλομεν νὰ τονώσωμεν ὅτι ἡ προώθησις κλάδων «μὴ διεθνῶς ἐμπορευσίμων» ἀγαθῶν ἀποτελεῖ λύσιν, ἀπομεμακρυσμένην περισσότερον πάσης ἄλλης ἐκ τοῦ ἀξιώματος τοῦ συγκριτικοῦ κόστους τῆς παραγωγῆς.

III. Γενικὰ Συμπεράσματα

Τὸ κλασσικὸν ἀξίωμα τῶν δαπανῶν, κατόπιν τῆς, εἰς τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν σκέψιν, προσαρμογῆς τῶν ὑποθέσεων ἐπὶ τῶν ὁποίων θεμελιούται, εὔρε, δικαίωσιν ὡς θεωρητικὴ διακήρυξις. Ἄλλ' ἔτι ἐκπληκτικώτερον τούτου, ἡ κλασσικὴ διατύπωσις τοῦ ἐν λόγῳ ἀξιώματος ἦτοι, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν σχετικὴν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας, δὲν ἀπερρίφθη ὑπὸ τῶν νενομένων, ἐν προκειμένῳ, ἐμπειρικῶν ἐπαληθεύσεων. Οὕτω, δὲν ὑπῆρξεν ἐσφαλμένη ἢ, ὑπὸ τῶν κλασσικῶν οἰκονομολόγων, θεωρητικὴ ἀπλοποίησις καὶ ἀναγνώρισις τῆς ἐργασίας, ὡς τῆς βασικῆς συνισταμένης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μιᾶς χώρας.

Ἐν σχέσει μὲ τὴν διεύρυνσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ συγκριτικοῦ κόστους ὑπὸ τῶν Heckscher - Ohlin, διὰ τῆς τοποθετήσεως τῆς ἰδίας διακηρύξεως ἐπὶ ἄλλης βάσεως, παρατηρεῖται μία περίεργος, τρόπον τινά, κατάστασις ἀποδοχῆς τῆς.

55. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος, ὡς προωθητικὸς τομέως τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, ὑπῆρξεν εἰσήγησις τοῦ καθηγητοῦ Κ. Βαρβαρέσσου κατὰ τὸ 1946.

56. Καὶ ἡ διαδικασία ὑποκαταστάσεως τῶν εἰσαγωγῶν δύναται νὰ μεταπέσῃ εἰς τοιοῦτους χαρακτηρισμοὺς ἐφ' ὅσον, ὡς τομεῖς προωθήσεως τῆς ληφθοῦν ἀπλῶς ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἐμφανίζουν ἀξιολογὸν ὕψος εἰσαγωγῶν καὶ εἶναι ἐφικτῆ, ἀνεξαρτήτως ἀπαιτουμένου βαθμοῦ δασμολογικῆς προστασίας, ἢ ἐγχώριος παραγωγῆ.

57. Ἴδε σχετ. Σπύρου Παπαδόπουλη - Σταύρου «Οἰκοδομικὴ δραστηριότης καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις», εἰς «Μελέται καὶ Ἄρθρα», σ. 213 - 22.

Καί δὴ τόσον ἀπὸ θεωρητικῆς, ὅσον καὶ ἀπὸ ἐμπειρικῆς σκοπιᾶς. Αἱ συνθήκαι τοῦ σχετικοῦ θεωρητικοῦ ὑποδείγματος ἠμφισβητήθησαν, ἀλλὰ δὲν κατέστη εἰσέτι δυνατὴ ἡ πειστικὴ ἀναίρεσις τῶν. Ἐξ ἄλλου, τόσον ὁ Leontief ὅσον καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ ὅποιοι ἐπεχείρησαν τὴν ἐμπειρικὴν διερεύνησιν τῆς ἐν λόγῳ θεωρίας, ἀπετόλμησαν παρ' ὅλην τὴν «παραδοξότητα» τῶν σχετικῶν ἀποτελεσμάτων, δὲν ἀπετόλμησαν νὰ διακηρύξουν τὴν ἀπόρριψίν της. Ἡ θεωρία τῶν ἀναλογιῶν τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς ἐμφανίζει τοιαύτην εὐλογοφάνειαν, τοῦλάχιστον ἐκ πρώτης ὄψεως, ὥστε, νὰ ἔχη ἐπηρεάσει εὐνοϊκῶς, δι' αὐτὴν, τὴν οἰκονομικὴν σκέψιν καὶ νὰ ἔχη ἀποκτήσει τὴν ἰσχυρὰν ὑποστήριξιν κορυφαίων τῆς ἐπιστήμης. Ἐκεῖνοι δέ, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν ἐπικριταὶ της, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδεχθῶν ὅτι, τελικῶς, ὡς ὑποκατάστατον αὐτῆς προβάλλουν τὴν ἀπλὴν περιγραφικὴν ἀνάλυσιν, στερουμένην πάσης ἐπιστημονικότητος.

Ἐν συμφωνίᾳ μὲ τὴν ἄποψιν ὅτι, τὰ θεωρητικὰ ὑποδείγματα, κατὰ παραδεγμένην ἐπιστημονικὴν μεθοδολογίαν, ἀποτελοῦν ἀφαίρεσιν καὶ ἀπλοποίησιν τῆς πραγματικότητος, διατηροῦντα τὸ, κατὰ περίπτωσιν, οὐσιῶδες καὶ ἀποβάλλοντα τὸ ἐπουσιῶδες, ἀποδίδομεν ἀποφασιστικὴν σημασίαν ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐμπειρικῆς διερευνησεως τῆς θεωρίας Heckscher-Ohlin. Μόνον ἡ τοιαύτη σύγκρισις, θεωρίας καὶ πραγματικότητος, θὰ δικαιώσῃ ἢ ὄχι τὴν ὀρθότητα τῆς γενομένης ἀφαιρέσεως καὶ θὰ ἀξιολογήσῃ τὸ σχετικὸν ὑπόδειγμα διαρθρώσεως τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου. Αἱ διεξαχθεῖσαι ὅμως, ἐν προκειμένῳ, ἐμπειρικαὶ ἔρευναι ὑπῆρξαν, κατὰ βάσιν, ἀνεπιτυχεῖς καὶ δὲν ἀπέδωσαν ἀποτελέσματα ἀποφασιστικῆς σημασίας.

Ἄλλὰ τοῦτο, κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι προέκυψεν ἀποκλειστικῶς ἀπὸ ἀνεπάρκειαν τοῦ θεωρητικοῦ ὑποδείγματος. Ἀντιθέτως, τὰ πλημμελῆ ἀποτελέσματα δύναται, κατ' ἀρχήν, νὰ ἀποδοθῶν εἰς τὰ χρησιμοποίηθέντα ἐμπειρικὰ ὑποδείγματα. Πράγματι, ἡ ἐμπειρικὴ διερεύνησις τῆς θεωρίας Heckscher - Ohlin ἐμφανίζει δυσχερείας προσαρμογῆς, εἰς αὐτὴν, τῶν διαθερίων στοιχείων. Αἱ παρατηρήσεις καὶ τὰ ὑπάρχοντα ὄργανα στατιστικῆς διερευνησεως τούτων εἶναι εἰσέτι ἀνεπαρκῆ διὰ νὰ ἐκφράσουν, εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν ἀντιστοιχίας, τὴν σχετικὴν θεωρίαν. Τοῦτο δὲν συμβαίνει προκειμένου περὶ τοῦ κλασσικοῦ ἀξιώματος τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, τὸ ὅποιον, διατυπωθὲν στατιστικῶς κατὰ τρόπον, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἱκανοποιητικόν, δὲν ἔτυχεν εἰσέτι ἀπορρίψεως ὑπὸ τῶν παρατηρήσεων. Ἡ ἀδυναμία, ἀντιθέτως, ἐνσωματώσεως εἰς τὸ στατιστικὸν ὑπόδειγμα τῆς θεωρίας Heckscher - Ohlin, τῶν φυσικῶν πρώτων ὑλῶν, τῶν ὁποίων ὅμως ὁ ρόλος εἰς τὸ θεωρητικὸν ὑπόδειγμα εἶναι οὐ πρώτων ὑλῶν, τῶν ὁποίων ὅμως ὁ ρόλος εἰς τὸ θεωρητικὸν ὑπόδειγμα εἶναι οὐ πρώτων ὑλῶν, ἀποτελεῖ σαφὴ ἔνδειξιν τῆς ἀνεπαρκοῦς ἀντιστοιχίας τῶν δύο τούτων σιῶδης, ἀποτελεῖ σαφὴ ἔνδειξιν τῆς ἀνεπαρκοῦς ἀντιστοιχίας τῶν δύο τούτων ὑποδειγμάτων, ὑπαιτιότητι, προφανῶς, τοῦ ἐμπειρικοῦ ὑποδείγματος. Εἶναι γνωστὸν ὅτι, ἡ ἀτομάκρυνσις προϊόντων μὲ ἀξιολόγους, τοῦλάχιστον, εἰσοδῶς ἐκ τῶν ὅτι, ἡ ἀτομάκρυνσις προϊόντων μὲ ἀξιολόγους, τοῦλάχιστον, εἰσοδῶς ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ τρίτου παραγωγικοῦ συντελεστοῦ, μετέβαλε τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Leontief πρὸς τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν, σύμφωνα πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐν λόγῳ θεωρίας.

Διαπιστώνοντες ἢ καὶ ἀπλῶς διαισθανόμενοι τὴν τοιαύτην ἀνεπάρκειαν τῆς στατιστικῆς διερευνησεως, οἱ διενεργήσαντες αὐτὴν ἢ οἱ πλείστοι τοῦλάχιστον

ἐξ αὐτῶν παρέμεινον ὑποστηρικταὶ τῆς, ἔστω καὶ ἐάν, ἀπὸ καθαρῶς στατιστικῆς πλευρᾶς, τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἦσαν ἀπορριπτικά.

Ἐξ ἄλλου, ὀφείλομεν νὰ τομίσωμεν ὅτι, τόσον ὁ Ricardo ὅσον καὶ οἱ Heckscher - Ohlin ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ νόμου τῆς ἐλευθέρως διεθνούς ἀγορᾶς. Συνεπεία, ὁμῶς, τοῦ εὐρέως ἐπικρατοῦντος προστατευτισμοῦ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου τῶν χωρῶν δικαιολογεῖται καὶ μόνον ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἡ ἐμφάνισις ἀποκλίσεως μεταξὺ θεωρητικοῦ ὑποδείγματος καὶ πραγματικότητος. Οὕτως, ὁμῶς, ἡ τοιαύτη, ἐνδεχομένη, ἀποκλισις δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς ἀνεπάρκειαν ἀναλύσεως τοῦ μηχανισμοῦ τῶν τιμῶν εἰς τὴν διεθνή ἀγοράν, ὡς διευτῶθη ὑπὸ τῶν ἐν λόγῳ οἰκονομολόγων, ἀλλὰ προκύπτει συνεπεία τῆς παρεμβάσεως εἰς τοῦτον τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Ἐν προκειμένῳ, ὑπῆρξεν, πράγματι, σφάλμα τῶν κλασσικῶν οἰκονομολόγων ἡ, εἰς πᾶσαν περίπτωσιν, πρόκρισις τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, ἐναντι τοῦ οἰουδήποτε, ἀπὸ πλευρᾶς διαρκείας καὶ ἐπιδιώξεων, προστατευτισμοῦ. Βεβαίως, δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι, ἡ κλασσικὴ σχολὴ συνελάμβανε τὰς οἰκονομικὰς μεταβολὰς μακροχρονίως, ἐνῶ ὁ προστατευτισμὸς ἐπέτυχε, μέχρι τοῦδε, τὴν θεωρητικὴν δικαίωσίν του καὶ δὴ κατὰ παράβασιν τῆς στατικῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, μόνον ὡς παροδικὴ ἀπόκλισις ἐκ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου. Τοῦτο εἶναι ἐμφανὲς εἰς τὴν περίπτωσιν προστασίας τῆς νηπιακῆς βιομηχανίας, ἥτοι, εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπιχείρημα τοῦ προστατευτισμοῦ.

Ἀπὸ πλευρᾶς ἀσκήσεως οἰκονομικῆς πολιτικῆς καθίσταται πλέον παραδεκτὸν τὸ γεγονός ὅτι, ἡ ἐξειδίκευσις τῶν χωρῶν, ἰδίᾳ τῶν εὕρισκομένων εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκβιομηχανίσεως, δὲν ἐπιτυγχάνει τὸ μέγιστον σημεῖον τῆς εὐημερίας, μακροχρονίως, διὰ τῆς ἀποκλειστικῆς θεμελιώσεως αὐτῆς ἐπὶ τοῦ στατικοῦ ἀξιώματος τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, ἀλλ' εἰς τὴν καλυτέραν τῶν περιπτώσεων, διὰ τὸ ἐν λόγῳ ἀξίωμα, ὀφείλει νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ δυναμικὴ σύλληψις τούτου. Τοῦτο ἀποδεικνύεται, ἐξ ἄλλου, ἐκ τῆς καθολικῆς σχεδὸν ἐπικρατήσεως τοῦ προστατευτισμοῦ, ὑποδηλουμένης, ἐν προκειμένῳ, τῆς ἀνάγκης παρεμβάσεως εἰς τὰς δυνάμεις τῆς ἐλευθέρως ἀγορᾶς, ὡς διατυποῦνται αὐταὶ εἰς τὴν (στατικὴν) ἀρχὴν τοῦ συγκριτικοῦ κόστους⁵⁹.

59. Ὁ R. Baldwin («The Case Against Infant Tariff Protection», J.P.E., May / June 1969) ἀποδέχεται ρητῶς τὴν ἀνάγκην παρεμβάσεως εἰς τὰς δυνάμεις τῆς ἐλευθέρως ἀγορᾶς, προκειμένου νὰ διευκολυνθῇ ἡ ἀνάπτυξις ἐνός παραγωγικοῦ κλάδου καίτοι οὗτος ἀμφισβητεῖ, παραθέτων σειρὰν λογικῶν ἀκροβατισμῶν, τὴν ἐν προκειμένῳ ἀποτελεσματικότητα τῶν προστατευτικῶν δασμῶν, προκρίνων ἐναντι τούτων, ὡς ὁ Haberler καὶ ὁ Grubel, τὴν ἄμεσον ἐπιδοτήσιν. Κατὰ τὸν Baldwin «τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχάνει ὁ δασμὸς εἶναι νὰ αὐξήσῃ τὴν τιμὴν εἰς ὕψος ἐπαρκές ὥστε ἡ παραγωγή νὰ εἶναι ἐπικερδῆς, ἔστω καὶ ἄνευ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐργατῶν». Ἄλλὰ βεβαίως, ἡ «ἐκπαίδευσις» ἀναφέρεται εἰς ὀλόκληρον τὴν παραγωγικὴν κλίμακα καὶ ὄχι εἰς μόνον τὸ τελευταῖον στάδιον αὐτῆς, ὡς τὴν περιορίζει ὁ Baldwin. Ἐξ ἄλλου, ἡ διὰ τῆς ἐμπειρίας ἐκπαιδεύσις θὰ προκύψῃ ἀναποφεύκτως, ἔστω καὶ ἐάν αἱ, συνεπεία τῶν δασμῶν, ὑψωμένοι τιμαὶ καλύπτουν καὶ τὴν περίπτωσιν παραγωγῆς μὲ μειωμένον ἐπίπεδον παραγωγικότητος.

Ὁ H. Grubel («The Anatomy of Classical and Modern Infant Industry Arguments», Weltwirtschaftliches Archiv, 1966) ἐμφανίζεται, ἐν προκειμένῳ ἀντιφατικὸς. Οὕτως, ἐνῶ ἀποδέχεται τὸ ἀξίωμα τῆς «νηπιακῆς βιομηχανίας», ἐφ' ὅσον ἡ ἀνάλυσις ἀπορρίπτει τὴν συνθήκην τῆς πλή-

Ἄλλ' ἢ θεωρητικὴ οἰκονομικὴ ἀνάλυσις τόσον ὑπὸ τὴν κλασσικὴν, ὅσον καὶ τὴν σύγχρονον μορφήν τῆς ἔχει ὡς κύτταρον τὸ ἄτομον-ἐπιχειρηματίαν. Τὸν ὀρίζοντα τῆς οἰκονομικῆς σκέψεως τούτου ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν, διὰ νὰ διερευνήσῃ τὸν μηχανισμόν τῆς οἰκονομίας. Καὶ εἰς τὸν ὀρίζοντα τούτου δὲν εἶναι, προφανῶς, δυνατόν νὰ ὑπεισέλθουν ἐντόνως δυναμικοὶ παράγοντες καὶ ἰδίᾳ ἢ εὐρύτερα σκοπιμότης στοιχείων, ὡς τοῦ κοινωνικοῦ κόστους.

Ἐν προκειμένῳ, ὑπενθυμίζεται καὶ πάλιν ἡ γενικωτέρα διάκρισις μεταξὺ θεωρίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μίαν προσπάθειαν κατανοήσεως τοῦ κόσμου, καὶ τῆς ὀργανωμένης δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μίαν προσπάθειαν μετὰ βολῆς τοῦ κόσμου.

Συμπερασματικῶς, πλὴν τῆς ἀποσαφηνίσεως διαφόρων ἐπὶ μέρους θεμάτων, τὸ βασικὸν πόρισμα τῆς παρουσίας μελέτης συνίσταται, κατὰ πρῶτον, εἰς τὴν, κατ' ἀρχὴν, ἀποδοχὴν τοῦ ἀξιώματος τοῦ συγκριτικοῦ κόστους παραγωγῆς, ὡς τοῦ θεμελιώδους νόμου τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου. Πέραν ὁμῶς τῆς στατικῆς τοποθετήσεως τοῦ ἐν λόγῳ ἀξιώματος ὑπὸ τῶν κλασσικῶν, ὡς ἐκφράζοντος τὸν νόμον τῆς ἐλευθέρως ἀγορᾶς, ἀποδεχόμεθα τὴν δυναμικὴν σύλληψιν τούτου ὑπὸ τοῦ Viner, ὡς κριτηρίου τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Ἄλλᾳ, διαφωνοῦντες μὲ τὸν τελευταῖον τούτου, ὑποστηρίζομεν ὅτι, ἡ δυναμικὴ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν συμβιβάζεται ἀπολύτως μὲ τὸν προστατευτισμὸν καὶ τὴν διαδικασίαν ὑποκαταστάσεως τῶν εἰσαγωγῶν, τουλάχιστον κατὰ τὸ στάδιον τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως μιᾶς χώρας καὶ μέχρι τῆς ἐπιτεύξεως ἐνὸς ἱκανοποιητικοῦ ἐπιπέδου ἐκβιομηχανίσεως. Ἡ τοιαύτη ἀνεξαρτοποίησις τοῦ ἀξιώματος τοῦ συγκριτικοῦ κόστους ἐκ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου καὶ τοῦ ἐξαγωγικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς παραγωγῆς, ἀποτελεῖ σοβαρὰν ἀπόκλισιν ἐκ τῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ προβλήματος ὑπὸ τῶν κλασσικῶν καὶ δὲν ἀπετολμήθη ὑπὸ τοῦ Viner.

Σχετικῶς, ἐξ ἄλλου, μὲ τὴν θεωρίαν Heckscher-Ohlin, συμπλήρωμα ἢ προέκτασις τῆς ὡς προηγουμένης ἀρχῆς, διατηροῦμεν ἐπιφυλάξεις, αἱ ὁποῖαι ἐκπηγάζουν ὄχι τόσον ἐκ τῆς θεωρητικῆς διαμορφώσεως τοῦ σχετικοῦ ὑποδείγματος, ὡς ἀποδεκτῆς ἀπλοποιήσεως τῆς πραγματικότητος, ὅσον συνεπειᾶ τῶν ἁσαφῶν, εἰσέτι, ἀποτελεσμάτων τῶν, ἐν προκειμένῳ, ἐμπειρικῶν διερευνήσεων. Σχετικῶς μὲ τὰς τελευταίας αὐτὰς ἀποκλίσεις, θεωρίας καὶ πραγματικότητος, πέραν τῆς ἐνδεχομένης ἀνεπαρκειᾶς τῆς πρώτης, ὡς ἐκφραζούσης εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν τὴν δευτέραν, ἡ αἰτία ἀνεζητήθη, βασικῶς, εἰς τὸν ἰσχύοντα προστατευτισμὸν, ὡς καὶ τὴν παράλειψιν τῶν φυσικῶν πρώτων ὑλῶν ἐκ τῶν σχετικῶν ἐμπειρικῶν ὑποδειγμάτων.

Δεδομένου ὁμῶς, ὅτι, ὁ ὑφιστάμενος προστατευτισμὸς δὲν ἠμπόδισεν, εἰς ἀποφασιστικὴν τουλάχιστον ἔκτασιν, τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ συγκριτικοῦ κόστους τῆς ἐργασίας, ὀδηγοῦμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἡ παραγωγικότης τῆς ἐργασίας ἀποτελεῖ παράγοντα, ὁ ὁποῖος ἐπηρεάζει, πράγματι, πολὺ

περισσότερον τὸ συγκριτικὸν κόστος παραγωγῆς ἢ ἡ ἀφθονία ἢ ἀνεπάρκεια τῆς σχετικῆς ποσότητος τῶν ὑπολοίπων παραγωγικῶν συντελεστῶν.

Ἀλλά, πρὸς θεμελίωσιν τῆς διακηρύξεώς αὐτῆς, ὀφείλομεν νὰ ἀντιδιαστέλωμεν τὸν συντελεστὴν ἐργασία ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους καὶ διὴ ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα διακινήσεως τούτων μεταξύ τῶν χωρῶν. Οὕτω, τὴν ὑπόθεσιν τῆς μη μετακινήσεως τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν μεταξύ τῶν χωρῶν, ὡς διακριτικῆς συνθήκης τοῦ διεθνoῦς, ἐναντι τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου, τὴν ἀποδεχόμεθα, τελικῶς, ὡς ἰσχύουσας, βασικῶς, μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐργασίαν. Τοῦτο, ἄλλωστε, δικαιολογεῖται ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ψυχολογικῶν παραγόντων, οἱ ὅποιοι, πράγματι, παρεμβαίνουν προκειμένου περὶ μετακινήσεως ἀνθρώπων μεταξύ τῶν χωρῶν, ἐνῶ οὐδόλως ἐπηρεάζουν τὴν μετακίνησιν κεφαλαίου ἢ φυσικῶν πρώτων ὑλῶν.

Εἰσηγοῦμεθα, ἐν ἄλλοις λόγοις, τὴν τροποποίησιν μιᾶς ἐκ τῶν βασικῶν συνθηκῶν τῆς θεωρίας τοῦ διεθνoῦς ἐμπορίου. Εἰς τοῦτο μᾶς ὠδήγησαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐμπειρικῶν διερευνήσεων, τὰ ὅποια δύναται νὰ θεωρηθῶν ὅτι ἦσαν ἀπορριπτικά μὲν τῆς θεωρίας Heckscher-Ohlin, ἀλλὰ ὄχι καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ συγκριτικοῦ κόστους τῆς ἐργασίας. Ἡ ἀνεπάρκεια κεφαλαίου, ἢ ἀκόμη καὶ φυσικῶν πρώτων ὑλῶν αἴρεται διὰ τῆς πραγματοποίησεως σχετικῆς εἰσαγωγῆς τούτων αὐτούσιων. Ἡ μετακίνησις τοῦ μὲν κεφαλαίου ἐκ τῶν περισσότερον, εἰς τὰς ὀλιγότερον ἀνεπτυγμένας χώρας, τῶν δὲ φυσικῶν ὑλῶν ἐκ τῶν δευτέρων τούτων εἰς τὰς πρώτας, διενεργεῖται, ἀναμφισβητήτως, εἰς κλίμακα πολὺ μεγαλυτέραν τῆς μετακινήσεως τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ. Οὕτως, ἡ εὐχερῆς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, μετακίνησις τῶν ἐτέρων τούτων συντελεστῶν λαμβάνει χώραν ὡς συνέκῃ τῆς προκρίσεως ἐξειδικεύσεως τῶν χωρῶν, βάσει τῆς ἀρχῆς τοῦ συγκριτικῆς προκρίσεως ἐξειδικεύσεως τῶν χωρῶν, βάσει τῆς ἀρχῆς τοῦ συγκριτικῆς κόστους τῆς ἐργασίας. Πράγματι, εἶναι δυνατόν χωραὶ, θεωρούμεναι ὡς ἔχουσαι ὀλιγωτέραν σχετικὴν ἀφθονίαν κεφαλαίου ἢ αἱ Η.Π.Α., νὰ ἐξάγουν εἰς τὰς τελευταίας αὐτὰς ἀγαθὰ ἐντάσεως τοῦ συντελεστοῦ τούτου. Διότι, προκρίνουσαι αἱ ἐν λόγῳ χωραὶ τὴν τοιαύτην ἐξειδικευσιν, εἰσήγαγον τὸν ἀναγκαῖον σχετικὸν κεφαλαιουχικὸν ἐξοπλισμὸν ἐκ τῶν Η.Π.Α. ἢ ἐξ ἄλλης βιομηχανικῆς χώρας⁶⁰.

60. O. J. M. Finger («Factor Intensity and «Loentief Type» Tests of the Factor Proportions Theory», *Economia Internazionale*, Aug. 1969) ὑποστηρίζει ὅτι, συμφώνως πρὸς τὰ ἀποτελέσματα διενεργηθέντος ὑπ' αὐτοῦ στατιστικοῦ τέστ, ὁ λόγος τῆς σχέσεως Κεφαλαίου πρὸς Ἐργασίαν τῶν εἰσαγωγῶν, πρὸς ἐκείνην τῶν ἐξαγωγῶν, διαφόρων χωρῶν, δὲν εἶναι στατιστικῶς διάφορος τῆς μονάδος. Κατὰ τὸν Finger, τοῦτο ὑποδηλοῖ δυνατότητα ἀναστροφῆς τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν, ὡς ἐντάσεως, ἐν σχέσει μὲ τοὺς παραγωγικοὺς συντελεστὰς κεφαλαίου καὶ ἐργασίας. Ὅμως, τοῦτο δὲν εἶναι, ἀναγκαιῶς, ὀρθόν. Βάσει τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Finger, δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν τυχαίαν διαμόρφωσιν τῆς σχέσεως κεφαλαίου πρὸς ἐργασίαν, τόσον εἰς τὰς ἐξαγωγὰς, ὅσον καὶ εἰς τὰς εἰσαγωγὰς. Ἡ σχέση αὕτη διαμορφοῦται ἀνεξαρτήτως τῆς διακρίσεως τῶν ἀγαθῶν εἰς ἐξαγόμενα καὶ εἰσαγόμενα. Ἡ τυχαία ὁμοιογένεια κατανομῆ τῶν ἐντάσεως κεφαλαίου ἢ ἐργασίας ἀγαθῶν, μεταξύ εἰσαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν, οὐδόλως ὑποδηλοῖ ἀναστροφήν τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς παραγωγῆς τῶν ἀγαθῶν. Ἀπλῶς, συνεπάγεται διάκρισιν τῶν εἰσαγωγῶν, ἐκ τῶν ἐξαγωγῶν, ἐκ λόγου ἀνεξαρτήτου τῆς σχέσεως κεφαλαίου πρὸς ἐργασίαν. Τοῦτο δὲ εἶναι σύμφωνον μὲ τὴν ἄποψιν, τὴν ὅποιαν ὑποστηρίζομεν εἰς τὸ κείμενον.

Ὡς ἐκ τούτου, ὑπὸ τὰς τρεχοῦσας συνθήκας τῆς διεθνοῦς οἰκονομίας, ὑποδεικνύεται ἡ διατήρησις τῆς ὑποθέσεως περὶ μὴ μετακινήσεως, μεταξὺ τῶν χωρῶν, διὰ μόνον τὸν συντελεστὴν ἐργασία.

Βεβαίως, κατὰ περίπτωσιν χωρῶν καὶ χρονικῆς περιόδου, εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξη ἄλλη συνθήκη, σχετικῶς μὲ τὴν μετακίνησιν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν. Οὕτως, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι εὐχερεστερά ἢ μετακινήσις τῆς ἐργασίας, ἔναντι ἐκείνης τῶν πρώτων ὑλῶν, ὡς συμβαίνει ἐντὸς τῆς ἰδίας χώρας.

Ἐξ ἄλλου, ἡ συνήθης κατεύθυνσις τῆς ἐργατικῆς μεταναστεύσεως, εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, εἶναι ἐκ τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν πρὸς τὰς προηγμένας. Καὶ τοῦτο σχετικῶς μὲ ὁλόκληρον τὴν κλίμακα ποιοτικῆς διαρθρώσεως τῆς ἐργασίας. Κατ' ἐξοχὴν αἱ ὑπανάπτυκτοι χώροι, πρὸς τὰς ὁποίας, κατὰ βάσιν, στρέφεται τὸ ἐνδιαφέρον μας εἰς τὴν παροῦσαν ἀνάλυσιν, δὲν δύνανται, συνεπῶς, νὰ βασισθοῦν εἰς εἰσροὴν τοῦ παράγοντος ἐργασία ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς. Ἀντιθέτως, διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ ἴδουν διαρρέον, εἰς τὸ ἐξωτερικόν, τὸ ἐργατικόν τῶν δυναμικόν.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωσις τῶν ἐλληνικῶν ἐξαγωγῶν. Βάσει στοιχείων τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων (Ἰουλίου 1970), ἡ σχέσις παγίου κεφαλαίου πρὸς ἀριθμὸν ἀπασχολουμένων ἐργατῶν, τῶν δέκα σημαντικωτέρων βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἐν Ἑλλάδι, κυμαίνεται μεταξὺ $\frac{3905}{943} =$

4,14 διὰ τὴν ἐταιρείαν Ἀλουμινίου καὶ $\frac{1151}{4644} = 0,24$ διὰ τὰ Ἑλληνικὰ Ναυ-

πηγεῖα. Ἀμφότεραι αἱ ἐν λόγῳ ἐπιχειρήσεις μὲ τοιαύτης ἐκτάσεως διαφορισμὸν τῆς σχέσεως κεφαλαίου πρὸς ἐργασίαν, εἶναι ἐκ τῶν πλέον ἐπιτυχῶν εἰς ἐξαγωγικὴν ἐπίδοσιν. Εἰδικώτερον ὁμως, προκειμένου περὶ τοῦ ἀλουμινίου, δέον ὅπως ὑπομνησθῆ ἢ, εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ παραδόξου Leontief, ἀσκηθεῖσα κριτικὴ, σχετικῶς μὲ τὴν, ἐνίοτε, ἐμφάνισιν τοῦ κεφαλαίου, ὡς συντελεστοῦ συμπληρωματικοῦ τῶν πρώτων ὑλῶν. Ἀλλὰ βεβαίως, ἡ ἔντονος διαφοροποίησις τῆς ἐν λόγῳ σχέσεως κεφαλαίου πρὸς ἐργασίαν εἶναι ἐμφανὴς καὶ εἰς ἑτέρους ἐξαγωγικοὺς κλάδους τῆς χώρας. Οὕτως, ἡ τοιαύτη σχέσις, προκειμένου μὲν περὶ τῆς Κλωστο-

ὑφαντουργικῆς βιομηχανίας «Πειραϊκὴ - Πατραϊκὴ» ἀνέρχεται εἰς $\frac{1098}{3560} =$

0,31, ἐνῶ προκειμένου περὶ τῆς ἐταιρίας τοιμέντων «ΤΙΤΑΝ» αὕτη εἶναι περίπου

ἴση πρὸς τὴν μονάδα $\left(\frac{1221}{1281}\right)$.

Κατ' ἀκολουθίαν, ἀποκτᾶ μεγίστην σημασίαν ἡ, ἀπὸ τῶν ἰδίων ὑπαναπτύκτων χωρῶν, κατάλληλος ἀνάπτυξις τοῦ συντελεστοῦ ἐργασία, ὡς τοῦ ἀποφασιστικοῦ παράγοντος τῆς παραγωγικῆς τῶν ἐξειδικεύσεως. Οὕτω δέ, θεμελιῶνται διακηρύξεις ὡς τοῦ Rosenstein - Rodan, αἱ ὁποῖαι τονίζουν «τὴν μεγίστην σημασίαν, τὴν ὁποῖαν ἔχει, διὰ τὴν διαδικασίαν οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ εἰδίκευσις τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ».

Σημειωτέον ὅτι, προκειμένου περὶ τῆς κλασσικῆς ἀρχῆς τοῦ συγκριτικοῦ κόστους τῆς ἐργασίας, ἢ ὅποια παραβλέπει ὅλους τοὺς ὑπολοίπους, πλὴν τῆς ἐργασίας, παραγωγικοὺς συντελεστάς, ὅταν διακηρύσσεται ὅτι αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς συνθήκης τῆς μὴ μετακινήσεως τῶν συντελεστῶν μεταξύ τῶν χωρῶν, πράγματι ὑποδηλοῦται, ἐξ ὀρισμοῦ, ἢ ἀδυναμία τῆς τοιαύτης μετακινήσεως μόνον τοῦ συντελεστοῦ ἐργασίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐν λόγῳ ἀρχὴν, δὲν χρήζει οὐσιαστικῆς ἐπανεξετάσεως ἢ συνθήκη περὶ μὴ μετακινήσεως τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς, ἀλλ' ἀπαιτεῖται, πάντως, ἢ, ὡς ἀνωτέρω, ὀρθὴ διατύπωσις αὐτῆς.

Βεβαίως, τὸ ὑποδεικνυόμενον σχῆμα, τῆς ἀποδοχῆς τῆς κλασσικῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, κατόπιν ἀναγνωρίσεως τῆς ἐργασίας, ὡς τοῦ μόνου μὴ μετακινουμένου, μεταξύ τῶν χωρῶν, συντελεστοῦ παραγωγῆς, ἀποτελεῖ μὲν θεωρίαν μὲ ἀξιώσεις γενικωτέρας ἐφαρμογῆς, ἀλλὰ δὲν ὑποδηλοῦται διὰ τούτου ὅτι ἀποκλείεται ἢ, ἐν προκειμένῳ ἐμφάνισις ἀντιθέτων περιπτώσεων. Οὕτως, εἶναι παραδεκτὸν ὅτι, εἰς καθυστερημένας χώρας ἐπιτυγχάνεται ἐνίοτε ἢ ἀνάπτυξις ὀρισμένων παραγωγικῶν κλάδων καὶ δὴ ἐξαγωγικοῦ προσανατολισμοῦ, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς, ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, πλὴν τοῦ ἀναγκαίου κεφαλαίου καὶ τῆς ἐπιχειρηματικῆς, ὡς καὶ τῆς εἰδικευμένης, πρὸς τοῦτο, ἐκτελεστικῆς ἐργασίας. Εἶναι, ὅμως, ἐνισχυτικὸν τῶν ἀπόψεών μας τὸ γεγονός ὅτι, εἰς τὰς πλείστας τῶν σχετικῶν περιπτώσεων, ἢ ἐν λόγῳ καθυστερημένην χώρα ἀποκτᾷ δυαδικὴν οἰκονομίαν, ἀναπτυσσομένου ἀφ' ἑνὸς ἐξόχως ἐκσυγχρονισμένου ἐξαγωγικοῦ τομέως, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου διατηρουμένης τῆς ὑπολοίπου οἰκονομίας εἰς ὑπανάπτυκτον μορφήν⁶¹.

Ἐξ ἄλλου, εἶναι γνωστὸν ὅτι, πλείσται ὅσαι μὴ ἀνεπτυγμέναι χώραι, ἦτοι, βυσικῶς, μὲ καθυστερημένον ἐργατικὸν δυναμικὸν καθ' ὅλην τὴν κλίμακα τούτου, καίτοι διαθέτουσαι ἀφθονίαν ὀρυκτοῦ πλούτου, περιορίζονται εἰς μόνην τὴν ἐξόρυξιν καὶ ἐξαγωγήν του, κατὰ κανόνα διενεργουμένης ὑπὸ ξένων ἐπιχειρηματικῶν μονάδων. Ἐνῶ, ἀντιθέτως, χώραι πτωχαὶ εἰς ὑπέδαφος, εἰσάγουν τὰς ἀναγκαίας πρώτας ὕλας ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ ἀναπτύσσουν ἕνα ἐξαιρετικῶς ἐξειλιγμένον βιομηχανικὸν τομέα. Ἀποτελοῦν πλέον κοινοτυπίαν διαπιστώσεις ὡς ἢ ἀκόλουθος : «Ἡ Ἰαπωνία, πτωχὴ εἰς φυσικὸν πλοῦτον, εἶναι πλουσιωτάτη εἰς τὸν συντελεστήν, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν μεγαλύτεραν ἀξίαν : τὸν κατάλληλον λαόν»⁶².

Ἀναμφισβητήτως, ὁ ἰδεώδης συνδυασμός, διὰ τὴν παραγωγικὴν καὶ κατὰ βάσιν, τὴν βιομηχανικὴν ἐξειδίκευσιν, τὴν ὅποιαν, κυρίως, ἐπιζητοῦμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν, μῖας χώρας, θὰ ἦτο ἢ σύγχρονος ὑπαρξίς, εἰς ταύτην, τῶν ἀναγερτικῶν εἰσροῶν εἰς πρώτας ὕλας καὶ τῆς καταλλήλου ἀναπτύξεως τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ. Διότι, βεβαίως, ἀναπτυσσομένης τῆς παραγωγικότητος τοῦ τελευταίου τούτου εἰς χώραν, διαθέτουσαν πρώτας ὕλας, θὰ παύσῃ αὕτη ἐξάγουσα ταύτας καὶ θὰ προβῇ ἢ ἰδίᾳ εἰς ἐπεξεργασίαν των. Ἐκεῖνο, ὅμως, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμοῦ-

61. Ἴδε σχετ. Singer «The Distribution of Gains Between Investing and Borrowing Countries» A.E.R., 1950, Paper and Proceedings.

62. H. Kahn, «The Emerging Superstate of Japan».

μεν νά εξάρωμεν εἶναι ὅτι, ἡ ἐκβιομηχάνισις προϋποθέτει, εἰς πᾶσαν περίπτωσιν, ἀνάπτυξιν τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, ἤτοι, τῶν εἰδικοτήτων ἐκείνων τῆς ἐργασίας, τῶν ἀναγκαιῶν εἰς τὸν βιομηχανικὸν τομέα καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἐπιχειρηματικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς κορυφῆς, μέχρι τῆς τελευταίας ἐκτελεστικῆς βαθμίδος. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν καὶ ἐπαρκῆ σχετικὴν συνθήκην.

Ἡ Ἑλλάς καίτοι ἀείποτε κατεῖχεν κοιτάσματα βωξίτου, μέχρι τοῦ προσφάτου εἰσέτι παρελθόντος περιωρίζετο εἰς τὴν ἐξόρυξιν καὶ εἰσαγωγὴν τῶν εἰς ἀνεπτυγμένας χώρας, στερουμένας τούτων. Καὶ μόνον προσφάτως καὶ πάλιν, ὁμως, ὑπὸ ξένης, εἰσέτι, ἐπιχειρηματικότητος, ἤρχισεν ἡ ἐγχώριος ἐπεξεργασία τοῦ βωξίτου τούτου εἰς ἀλουμίνιον⁶³.

Διὰ τῆς ἐπ' ἀνόδου εἰς τὴν στρατηγικὴν σημασίαν τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας εἰσάγεται στοιχεῖον αἰσιοδοξίας εἰς τὴν προσπάθειαν ἀναπτύξεως τῶν καθυστερημένων χωρῶν. Διότι, ὁ ἐν λόγῳ παράγων εἶναι, εἰς πᾶσαν περίπτωσιν, ἐπιδεκτικὸς ἀπεριορίστου ἀναπτύξεως καὶ δὲν ἀποτελεῖ φυσικὸν δεδομένον, τὸ ὁποῖον ἐξ ἀντικειμένου καὶ τελεσιδίκως ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει εἰς μίαν χώραν, ὡς τὸ πλοῦσιον ὑπέδαφος.

Ἡ τοιαύτη μετατόπισις τῆς οἰκονομικῆς ἐπιδόσεως τῶν κοινωνιῶν, ἐκ τοῦ ἀπροσώπου φυσικοῦ περιβάλλοντος, εἰς τὸν ἴδιον τὸν ἄνθρωπον, ἀποτελεῖ προέκτασιν, τρόπον τινά, τῆς, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, συντελουμένης ἀλματώδους προόδου. Διὰ ταύτης ἐνσωματοῦται καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν σκέψιν ὁ τεχνολογικὸς θρίαμβος τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντός του.

Κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἤδη ἀναπτυχθέντων, προκύπτει ὅτι, ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν στρατηγικὴν σημασίαν τῆς ποιότητος (παραγωγικότητος) τῆς ἐργασίας καὶ εἰδικώτερον τῶν διαφόρων κατηγοριῶν αὐτῆς (ὡς τῆς ἐπιχειρηματικῆς, ἐπιστημονικῆς, εἰδικευμένης κλπ.) ὄχι ὁμως συνεπεία τῆς παραδοχῆς ταύτης ὡς τοῦ μοναδικοῦ παραγωγικοῦ συντελεστοῦ, ἢ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν περιοριστικῶν συνθηκῶν τοῦ Taussig, ἀλλὰ συνεπεία τῆς δυνατότητος μετακινήσεως, μεταξύ τῶν χωρῶν, τῶν ὑπολοίπων συντελεστῶν παραγωγῆς. Ὑπαρχούσης τῆς ἐπιχειρηματικῆς συλλήψεως καὶ τῆς ἀναγκαίας ὑποδομῆς τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, πρὸς

63. Τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα μαρτυροῦν τὰς συνεχιζόμενας καὶ δὴ αὐξητικὰς, ἐξαγωγὰς ὀρυκτῶν - μεταλλευμάτων ὑπὸ τὴν φυσικὴν τῶν μορφήν. Ἐξ ἄλλου, παρ' ὅλην τὴν ἀλματώδη αὐξησιν τῶν ἐξαγωγῶν ἀλουμίνου κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, συνεχιζονται, παραλλήλως, μὲ ἀνοδικὴν τάσιν, διακοπτομένην μόνον κατὰ τὸ 1971, αἱ ἐξαγωγαὶ βωξίτου, κατόπιν τῆς ἀνευρέσεως νέων κοιτασμάτων ἐκ τούτου.

Ἑλληνικαὶ Ἐξαγωγαὶ (εἰς ἑκατ. δολλαρίων)

	1961	1964	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973
Ὀρυκτὰ - Μεταλλεύματα	15,6	21,1	27,0	24,6	34,1	39,1	45,9	46,8	54,7	73,1
Ἐξ ὧν : Βωξίτης	5,4	6,2	6,8	7,7	8,0	9,8	9,1	7,5	9,6	11,6
Ἄλουμίνιον - Ἄλουμίνα	—	—	7,4	24,5	30,0	35,9	43,6	43,3	49,6	55,7

Πηγή: Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Συναλλαγματικὴ Στατιστικὴ (Δελτίον Ἐμπορικῶν Συναλλαγῶν).

μειωτέον ὅτι, λεπτομερεστέραν σχετικήν διερεύνησιν καίτοι ὄχι ἐπαρκῶς ἐρμη-
νευομένην, παρέχει ἡ ἀρχὴ τοῦ συγκριτικοῦ κόστους ἐργασίας, ἐναντι ἐκείνης
τῶν Heckscher-Ohlin. Διότι, διὰ τῆς τελευταίας ταύτης διευκρινίζεται ἡ ἐξει-
δίκευσις εἰς εὐρυτάτην μόνον κατηγορίαν προϊόντων, ὡς τὰ ἐντάσεως κεφα-
λαίου ἢ ἐργασίας.

Βεβαίως, οὕτως, ἐν μέρει ἢ καὶ ἐν πολλοῖς, ἡ συγκεκριμένη ἐξειδίκευσις μιᾶς
χώρας παραμένει μετέωρος καὶ ἀνερμήνευτος. Ἐξαρτωμένη αὕτη, ἐν τινι μέτρῳ
τουλάχιστον, ἐξ ἱστορικῶν καὶ τυχαίων παραγόντων, οἱ ὅποιοι θὰ δώσουν τὴν
τελικὴν ὄθησιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδιοτήτων καὶ ἱκανοτήτων ἐκείνων τοῦ
πληθυσμοῦ, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται διὰ τοὺς συγκεκριμένους κλάδους ἐξειδικεί-
σεως, ὡς, λ.χ. τῆς παραγωγῆς ὄρολογίων εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Ἄλλ' ἴσως, πράγματι,
νὰ ἀποτελῇ ἄσκοπον ματαιοπονίαν ἢ ἀναζήτησις μιᾶς περισσότερον λεπτομερεια-
κῆς θεωρίας, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ὀδηγοῦμεθα εἰς τὴν πρόκρισιν συγκεκριμένων
κλάδων παραγωγῆς. Ἄλλωστε εἰς τοῦτο δὲν μᾶς ὀδηγοῦν καὶ αἱ ἤδη παραδεδε-
γμένα θεωρία, ὡς τῶν Heckscher-Ohlin, ἐκ τῆς ὁποίας προκύπτει μόνον ἡ σχε-
τικὴ ἐντασις τῆς σχέσεως κεφαλαίου πρὸς ἐργασίαν, τῶν κλάδων ἐξειδικεύσεως.
Ἄλλὰ, προφανῶς, ἡ ἴδια αὕτη σχέσις εἶναι δυνατόν νὰ ἐμφανισθῇ εἰς πῆρσιότερα
τοῦ ἐνὸς προϊόντα.

Ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου ὀφείλεμεν νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς ὅτι
αὕτη δύναται νὰ μᾶς προσφέρῃ. Ἐξ ἄλλου, ὁ παραδεκτός, σύγχρονος ὀρισμὸς
τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης δὲν συνεπάγεται περισσότερον λεπτομερειακὴν με-
θόδουσι⁶⁴. Περισσότεροι, τοῦ ἐνὸς, τρόποι χρησιμοποίησεως τῶν διαθέσιμων
οἰκονομικῶν μέσων εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἔχουν τὸ αὐτὸ μέγιστον ἀποτελεσμα.

Δὲν πρέπει, ὁμῶς, νὰ νομισθῇ ὅτι, κατ' ἀκολουθίαν τῆς προηγηθείσης ἀνα-
λύσεως τοῦ προβλήματος διαρθρώσεως τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ἀποβλέπομεν καὶ
καταλήγομεν εἰς ἀπόρριψιν τῆς θεωρίας τῶν ἀναλογιῶν τῶν συντελεστῶν παρα-
γωγῆς. Δὲν ὑποστηρίζομεν ὅτι διακηρύσσομεν τό, ἐν προκειμένῳ μοναδικὸν
ὑπόδειγμα, διότι, ὡς ὑπεστήριξεν σχετικῶς καὶ ὁ Ohlin, δὲν δυνάμεθα νὰ περιορι-
σθῶμεν εἰς μίαν καὶ μόνον ἀναλυτικὴν ἐρμηνείαν τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου. Μὲ τὰς
ἤδη τονισθείσας ἐπιφυλάξεις τοῦ ἴδιου τοῦ Ohlin καὶ διατελοῦντες ἐν γνώσει τῶν,
κατὰ βάσιν, ἐμπειρικῶν ἀμφισβητήσεων τῶν συνθηκῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων θεμελιού-
ται ἡ θεωρία τῶν ἀναλογιῶν τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς, αὕτη παραμένει, πάν-
τοτε, ἐν ἀξιόλογον ἀναλυτικὸν ὄργανον τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου. Ἐξ ἄλλου, τὸ
γενικώτερον πλαίσιον τῆς ἐν λόγω θεωρίας χρησιμοποιοῦμεν καὶ διὰ τὴν θεμελιώ-
σιν τῆς ἡμετέρας ἀπόψεως.

Ἡ κλασσικὴ ἀρχὴ τοῦ συγκριτικοῦ κόστους τῆς ἐργασίας κλονίζεται,
θεωρητικῶς, ὡς ἐκ τῆς στηριξέως της εἰς τὴν ἐργασιακὴν θεωρίαν τῆς ἀξίας
ἢ εἰς τὰς ἐξαιρετικὰς συνθήκας τοῦ Taussig. Ἡ μὴ ἐμπειρικὴ ἀπόρριψις τῆς ἐν
λόγῳ ἀρχῆς καὶ ἴδια ἡ ἐπίμονος διαπίστωσις τῆς σημασίας τοῦ παράγοντος ἐργα-
σία εἰς τὴν προσπάθειαν οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἢ μεγεθύνσεως τῶν χωρῶν,
μᾶς ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀνάγκην ἐξάρσεως τοῦ συντελεστοῦ τούτου, ἀναφορικῶς

64. Ἴδε L. Robbins «An Essay on the Nature and Significance of Economic Science» 1933*

πρὸς τὴν συγκριτικὴν θέσιν μιᾶς χώρας εἰς τὴν διεθνή οικονομίαν. Ἄλλ' ἐπεδιώξαμεν τοῦτο ἐντὸς πλαισίου περισσότερον συγχρόνου ἢ τῆς θεμελιώσεως τοῦ συγκριτικοῦ κόστους τῆς ἐργασίας ὑπὸ τοῦ Taussig καὶ τῶν λοιπῶν ἀπολογησικῶν τῆς κλασσικῆς σχολῆς. Πρὸς τοῦτο, πιστεύομεν ὅτι ἀρκεῖ ἡ τροποποίησις τῆς συνθήκης περὶ μὴ μετακινήσεως τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς καὶ ὁ περιορισμὸς ταύτης εἰς μόνον τὴν ἐργασίαν, ἐντὸς τοῦ ἀναλυτικοῦ ὑποδείγματος τοῦ Ohlin. Ὑπὸ τὴν νέαν αὐτὴν συνθήκην ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν ἀποφασιστικὸν ρόλον τῆς ἐργασίας, ὡς ρυθμιστοῦ τοῦ συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος. Διότι, ὑπὸ τὴν ἐν λόγῳ συνθήκην, μόνον ὁ συντελεστὴς ἐργασίας ἐπιτρέπει τὴν ἐμφάνισιν συγκριτικοῦ κόστους μεταξύ τῶν χωρῶν. Οἱ ὑπόλοιποι συντελεσταὶ παραγωγῆς, μετακινούμενοι μεταξύ τούτων, τείνουν, ὡς καὶ ἐντὸς τῆς ἰδίας χώρας, εἰς διαμόρφωσιν, διεθνῶς, κοινοῦ ἀπολύτου ἐπιπέδου τῆς τιμῆς των.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπόδειγμα, τονίζομεν καὶ πάλιν, δὲν ἔχει ἀξιώσεις καθολικῆς, εἰς τόπον καὶ χρόνον, ἐφαρμογῆς. Ἀπλῶς δύναται, κατὰ περίπτωσιν, νὰ ἐμφανισθῇ ὡς τὸ κατάλληλον ἀναλυτικὸν ὄργανον τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, νὰ προσαρμόζον, θεωρητικῶς, εἰς τὴν σύγχρονον οικονομικὴν σκέψιν, μίαν παραλλαγήν τῆς κλασσικῆς ἀρχῆς τοῦ συγκριτικοῦ κόστους τῆς ἐργασίας, διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως, εἰς τὸ ἀναλυτικὸν πλαίσιον τῆς θεωρίας Heckscher-Ohlin, τῶν ποικίλων συντελεστῶν παραγωγῆς ὑπὸ μόνον τῶν διαφόρων ποιοτικῶν κατηγοριῶν τοῦ συντελεστοῦ ἐργασίας. Οὕτω, καλύπτεται, εἰ μὴ τι ἄλλον, ἢ καὶ διευρύνεται ὁ χῶρος τῆς κλασσικῆς θεωρίας, τὸν ὅποιον δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπληρώσῃ, ἐξ ὁλοκλήρου τουλάχιστον, ἡ θεωρία Heckscher-Ohlin. Ἦτοι, ἐρμηνείας τῆς δυναμικῆς προβολῆς, εἰς τὸν διεθνῆ ἀνταγωνισμόν, χωρῶν, ὡς λ.χ. ἡ Ἰαπωνία καὶ ἡ Ἑλβετία, αἱ ὁποῖαι δὲν διαθέτουν, βασικῶς, παρὰ μόνον, εἰς λίαν ἐξειλιγμένον ἐμπορίου, ἐξάρσεως τῆς ποιότητος τοῦ συντελεστοῦ ἐργασίας εἰς τὴν προσπάθειαν ἐπιτυχάνονταί μετ' ἐκβιομηχανίσεως τῶν ἀναπτυσσομένων χωρῶν. Ταῦτα ἐπιτυγχάνονται μὲ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ συγκριτικοῦ κόστους παραγωγῆς, ὡς τοῦ ἀποτελέσματος τῆς συγκριτικῆς παραγωγικότητος τῆς, συνθέτου παραγωγικῆς μονάδος ἐργασίας.

Αἱ ἐν λόγῳ συνθετικαὶ μονάδες ἐργασίας ἀντιστοιχοῦν εἰς ἐκάστην παραγωγικὴν ἀπασχόλησιν καὶ συντίθενται, ὡς ἐκ τούτου, ἐκ διαφόρων, κατὰ περίπτωσιν κλάδου παραγωγῆς, κατηγοριῶν ἐργασίας. Ἡ σχετικὴ σπάνις ἢ ἀφθονία τῶν ἐν λόγῳ κατηγοριῶν, ἐντὸς ἐκάστης χώρας, καθιστᾷ ταύτας, συγκριτικῶς, μεταξύ τῶν χωρῶν, ἀκριβοῦς ἢ ἐφθηνοῦς συντελεστὰς παραγωγῆς, ἐπηρεαζομένης, ὡς ἐκ τούτου, τῆς ὅλης ἀμοιβῆς (κόστους) τῆς συνθετικῆς μονάδος. Αἱ χῶραι ἐμφανίζουν συγκριτικὸν πλεονέκτημα εἰς προϊόντα, τῶν ὁποίων ἡ ἀντίστοιχος συνθετικὴ μονὰς ἐργασίας συντίθεται, κατὰ μεγαλυτέραν ἀναλογίαν, ἐκ κατηγοριῶν ἐφθηνῶν καὶ συνεπῶς ἐφθηνῶν εἰς αὐτάς, κατὰ τὰ ἤδη γνωστὰ περὶ συγκριτικῶς ἐφθηνῶν συντελεστῶν παραγωγῆς, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς θεωρίας Ohlin.

Οὕτως, ὁμοίως, διαφαίνεται καὶ ἕτερα διάκρισις τῶν ἀνωτέρω ἀπόψεων, ἐν σχέσει μὲ τὴν κλασσικὴν σχολήν. Καθ' ἡμᾶς, δὲν διαφοροποιοῦνται αἱ συναρτήσεις παραγωγῆς μεταξύ τῶν χωρῶν, ἢ δὲ παραγωγικότης τῆς ἰδίας κατηγορίας

ἐργασίας θεωρείται ἡ ἴδια εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἡ σχετικὴ ἀμοιβὴ τῶν ἐν λόγῳ κατηγοριῶν εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποῖα διαφοροποιεῖται μεταξύ τῶν χωρῶν, κατ' ἀκοῦλουθίαν τῆς διαφόρου σχετικῆς προσφορᾶς τῶν εἰς ταύτας. Ἀναγνωρίζεται, συνεπῶς, ἡ ὑπαρξίς μὴ ἀνταγωνιστικῶν ὁμάδων ἐργασίας διαφόρου διαρθρώσεως εἰς ἐκάστην χώραν καὶ ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τῶν ἀνωτέρων ποιοτήτων αὐτῆς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς σχετικὰς ἀπόψεις τοῦ Taussig, ἀποβλέποντος εἰς ἐπίρρωσιν τῆς κλασσικῆς διατυπώσεως τῆς ἀρχῆς τοῦ συγκριτικοῦ κόστους.

Σχετικῶς μὲ τὴν προκύπτουσαν ἀναγκαίαν διάκρισιν τῶν κατηγοριῶν τοῦ συντελεστοῦ ἐργασία, ἀναγνωρίζονται, κατ' ἀρχὴν, αἱ δυνάμεναι νὰ προκύψουν δυσχέρειαι, ἐπιφυλάξεις καὶ ἀμφισβητήσεις ἀπὸ ἐμπειρικῆς, τουλάχιστον, πλευρᾶς, ἥτοι, πέραν τῆς εὐχεροῦς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἐννοιολογικῆς διατυπώσεως τούτων. Ἄλλ' αἱ, ἐν προκειμένῳ, δυσχέρειαι δὲν εἶναι διάφοροι ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἀνακύπτουν ἐκ τῆς γνωστῆς ρητῆς ἀναγνωρίσεως ὑπὸ τοῦ Heckscher⁶⁸ ὅτι «ὁ ὅρος συντελεστῆς παραγωγῆς δὲν ἀναφέρεται ἀπλῶς εἰς τὰς εὐρείας κατηγορίας τῆς γῆς, τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου, ἀλλ' εἰς τὰς ποιοτικὰς διαφοροποιήσεις ἐκάστης ἐκ τῶν κατηγοριῶν τούτων». Τὸ πρόβλημα χρήζει, συνεπῶς, ἀπὸ εὐρυτέρας σκοπιμότητος, ἥτοι πρὸς κάλυψιν καὶ αὐτῆς τῆς θεωρίας τῶν Heckscher-Ohlin, περαιτέρω διερευνήσεως. Σχετικῶς ὁ Ohlin προέβη εἰς ἀντιφατικὸν χειρισμὸν τοῦ θέματος καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀναφέρεται εἰς μόνην τὴν ἐκτελεστικὴν ἐργασίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ προστρέχει, ἀορίστως, εἰς τὴν κλασσικὴν ἀντίληψιν τῶν μακροχρονίων μεταβολῶν καὶ οὕτω, καταλήγει, μετὰ τινος ὁμοῦ καταφανοῦς διστακτικότητος, εἰς ἐνιαίαν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἐν λόγῳ συντελεστοῦ, ἀφοῦ προηγουμένως ὑπεστήριξε τὸν διαχωρισμὸν τούτου εἰς τρεῖς τουλάχιστον ἐπωνύμους κατηγορίας.

Εἰς μίαν πρώτην προσέγγισιν τοῦ θέματος, δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν τὴν διάκρισιν τῆς ἐργασίας εἰς, τρόπον τινά, δύο διαστάσεις: τὴν μίαν, ἐκ τούτων, ἀναφερομένην εἰς τὸ εἶδος τῆς ἀσκουμένης ἐργασίας, τὴν δὲ ἑτέραν εἰς τὴν ἀποκτηθεῖσαν σχετικὴν ἐμπειρίαν (on - the - job training).

Τῆς ἰδίας ποιότητος, μεταξύ τῶν χωρῶν, θεωρεῖται ἡ ἐργασία ἐκείνη, ἡ ὁποία ἔχει κοινὰ ἀμφοτέρω τὰ ἐν λόγῳ χαρακτηριστικά: τὸ αὐτὸ εἶδος ἀπασχολήσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰδίαν (χρονικὴν) ἐμπειρίαν εἰς τοῦτο.

Ἐξ ἄλλου, ἡ δευτέρα διάκρισις, ἥτοι, ἡ κλιμάκωσις τῆς ποιότητος (παραγωγικότητος) τῆς ἰδίας μορφῆς ἐργασίας ἀναλόγως τῆς, ὑπ' αὐτῆς κτηθείσης ἐμπειρίας⁷⁰, συνιστᾷ τὴν δικαιολογητικὴν βάσιν τοῦ προστατευτισμοῦ τῶν ἀναπτυσσομένων χωρῶν.

68. Ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 1.

69. Ohlin «Interregional and International Trade», 1933, σ. 69 - 86.

70. Ἡ ἐργασιακὴ θεωρία τῆς ἀξίας στηρίζεται εἰς τὴν δυνατότητα ἐνιαίας ἀντιμετώπισης, διὰ ποιοτικῆς ἑξομοιώσεως, τοῦ συντελεστοῦ ἐργασία. Ὁ A. Smith («The Wealth of Nations» Κεφ. 5.) ἀναγνωρίζει τοῦτο εἰς κοινῶν ὅπου δὲν ὑφίσταται ἰδιοκτησία γῆς καὶ συσσωρεύσεις κεφαλαίου. Ὁ Ricardo («On the Principles of Political Economy and Taxation», Κεφ. 1, παρ. III) ἐπεκτείνει καὶ εἰς τὴν καπιταλιστικὴν κοινωνίαν τὴν ἐργασιακὴν θεωρίαν τῆς ἀξίας.

⁷¹ Ἀντιθέτως πρὸς τούτους, ἡ J. Robinson («Collected Papers» Vol. II, σελ. 53 - 4) ὑποστη-

παραγωγικής διαρθρώσεως, δὲν πρέπει νὰ παρίδωμεν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τελευταίας ταύτης ἐπὶ τοῦ περαιτέρω παραγωγικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς χώρας. Οὕτως, ἡ ὄλη διαμόρφωσις τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ μιᾶς οἰκονομίας, ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς καὶ ἐπιπέδου ἐμπειρίας, ἀποτελεεῖ, ἐν ταυτῷ, τὴν αἰτίαν ἀλλὰ καὶ συνέπειαν τῆς παραγωγικῆς τῆς διαρθρώσεως, εἰς τὴν δυναμικὴν τῆς πορείαν. Οὐδεμία ἐκ τῶν πλευρῶν τῆς τοιαύτης ἀλληλεπιδράσεως εἶναι ἡ σσονος σημασίας, ἔναντι τῆς ἐτέρας, ὡς, ὑπεστήριξεν ὁ Ohlin.

Ἰδιάζουσαι, πρόσθετοι δυσχέρεια ἐμφανίζονται ὡς πρὸς τὴν ἐπιχειρηματικὴν πρωτοβουλίαν καὶ δραστηριότητα. Ἡ, ἐν προκειμένῳ, διαπιστουμένη ποιοτικὴ διαβάθμισις δὲν δύναται, ἐκ πρώτης ὄψεως τουλάχιστον, νὰ βασισθῇ ὡς εἰς τὰς ἄλλας μορφὰς ἐργασίας, ἐξ ἴσου ἀποτελεσματικῶς, ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἐμπειρίας.

Παρ' ὄλην τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδίωξιν ἐνιαίας ἀντιμετωπίσεως τοῦ συντελεστοῦ ἐργασία, ὁ Ohlin διέκρινε τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ καὶ ἀναγνωρίζει τὴν ποιοτικὴν διαφοροποίησιν τῆς μορφῆς αὐτῆς τῆς ἐργασίας, τόσον μεταξὺ τῶν χωρῶν, ὅσον καὶ ἐν σχέσει πρὸς ἐτέρας μορφὰς τοῦ παραγωγικοῦ τούτου συντελεστοῦ. Οὕτως, ὁ Ohlin, προκειμένου περὶ τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος ὑποστηρίζει ἀπόψεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι πλησιέστερον πρὸς ἐκεῖνας τῆς κλασσικῆς σχολῆς ἢ τὰς ἰδικὰς του⁷².

Δυνάμεθα νὰ προσεγγίσωμεν τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας ἐκ δύο πλευρῶν. Ἡ μία ἐκ τούτων, ἀκολουθοῦσα τὴν κλασσικὴν ἄψωιν, τὸ παρακάμπει ἢ τὸ ἐπιλύει. Οὕτω, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν συμβολὴν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ ὡς παράμετρον καὶ ὄχι μεταβλητὴν, εἰς τὴν ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν παραγωγικὴν διαδικασίαν, ποικίλουςαν, ὡς ἐκ τούτου, μεταξὺ τῶν χωρῶν, ἀναλόγως τῆς, ἐξ ἀπροσδιορίστου αἰτιολογίας, διαφόρου ἐπιχειρηματικῆς ἐπιδόσεως τούτων. Σημειωτέον ὅτι, ὡς ἤδη ἐτονίσθη, ἀναγνωρίζομεν τὴν ὑπὸ στενήν, ἀποκλειστικῶς τεχνικὴν ἔννοιαν παραγωγὴν ὡς κοινήν μεταξὺ τῶν χωρῶν. Καθ' ὃν δὲ τρόπον διαχωρίζεται τῆς τελευταίας ταύτης ἡ πρωτοπόρος τεχνολογικὴ γνῶσις, ὡς διάκρισις τῆς δυνατότητος παραγωγῆς, ἐκ τοῦ τροποῦ παραγωγῆς, οὕτω δύναται νὰ διακριθῇ ταύτης καὶ ἡ, ὑπὸ εὐρύτεραν ἔννοιαν, «οἰκονομικὴ» παραγωγή. Ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν ἀνωτέρω ἐννοιολογικῶν διακρίσεων, ὁ ρόλος τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ συνίσταται εἰς τὸ πρόσθετον στοιχεῖον μεταξὺ τῶν τελευταίων δύο τούτων ἐνοιῶν τῆς παραγωγῆς. Ἀναγνωρίζομένης τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος, ὡς εἰσερχομένης μόνον εἰς τὴν, ὑπὸ εὐρύτεραν ἔννοιαν παραγωγὴν, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν τελευταίαν ταύτην ὡς ποικίλουςαν μεταξὺ τῶν χωρῶν, κατὰ τὴν κλασσικὴν ἀντίληψιν.

Ἐξ ἄλλου, ὅμως, τουλάχιστον ἐννοιολογικῶς, δυνάμεθα νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὴν ἐπιχειρηματικὴν δραστηριότητα ὡς εἰσροὴν εἰς τὴν παραγωγήν, διαφορι-

72. Ohlin ἐνθ. ἀνωτ. σ. 86.

ζομένην εἰς ποιοτικὴν κλίμακα, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ κατηγορίαι ἐργασίας. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν καὶ ἡ συνάρτησις τῆς ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν (οἰκονομικῆς) παραγωγῆς εἶναι ἡ ἴδια εἰς ὅλας τὰς χώρας, ἀντιθέτως πρὸς τὴν κλασσικὴν ἄποψιν.

Οὕτως, ἡ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότης διαφοροποιεῖται, κατ' ἀρχὴν, ἀντιστοιχῶς πρὸς τὸν παραγωγικὸν κλάδον, εἰς τὸν ὅποσον δρᾷ. Βεβαίως, ἀναγνωρίζεται ὅτι ἡ τοιαύτη διάκρισις δὲν εἶναι ἐξ ἴσου σταθερά, ὅσον προκειμένου περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας καί, ἐνδεχομένως, ὑφίσταται μετακίνησις τοῦ ἐπιχειρηματίου, μεταξὺ τῶν διαφόρων σχετικῶν κατηγοριῶν, τόσον εὐχερῶς, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐργασίαν. Ἡ, ἀπὸ πλευρᾶς ἐμπειρίας ὁμως διάκρισις τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος, ἀντιστοιχῶς πρὸς τὰς σχετικὰς βαθμίδας τῶν ἐτέρων κατηγοριῶν ἐργασίας, ἀποτελεῖ στοιχεῖον ἐπαρκῶς σταθερόν, ἐκ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἐπηρεάζεται, ἀξιολόγως, ὁ παραγωγικὸς προσανατολισμὸς τῶν χωρῶν. Συνεπῶς, ἡ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότης, τουλάχιστον ἀπὸ πλευρᾶς ποιοτικῆς ἐπιδόσεως, δὲν ἀποτελεῖ τυχαῖον παράγοντα, ἢ ἀμετάβλητον χαρακτηριστικὸν τῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων τῶν λαῶν. Ἀλλά, προκύπτει αὐτὴ ὡς τὸ καταστάλλαγμα καὶ ἡ προέκτασις τῆς ἐμπειρίας καὶ παραδόσεως τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος τῶν χωρῶν, ἐπηρεαζομένη ἀλλὰ καὶ ἐπηρεάζουσα τὴν τελευταίαν ταύτην, κατὰ τὰ ἤδη ἀναπτυχθέντα προκειμένου περὶ τῶν λοιπῶν κατηγοριῶν ἐργασίας.

Ὁ κλασσικὸς πλέον παραλληλισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐφοπιστῶν μὲ τοὺς βιομηχάνους - ἐπιχειρηματίας τῆς χώρας, ἀποδεικνύει τὴν ἀναμφισβήτητον ποιοτικὴν ὑπεροχὴν τῶν πρώτων, ἐναντι τῶν τελευταίων τούτων. Καὶ τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν μακρὰν, ἱστορικὴν πλέον παράδοσιν τῆς δραστηριότητος τοῦ Ἑλλήνος εἰς τὴν θάλασσαν, ἐναντι τῆς σχετικῶς προσφάτου ἐπαφῆς τούτου μὲ τὸν βιομηχανικὸν τομέα τῆς οἰκονομίας.

Οὕτω καὶ ἡ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότης ἀντιμετωπίζεται ὡς διεπομένη, κατὰ βάσιν, ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐκείνων παραγόντων, οἱ ὅποιοι διαμορφώνουν τὸ ἐν γένει ἐργατικὸν δυναμικὸν μιᾶς χώρας, εὐρισκόμενον εἰς σχέσιν ἀλλήλεπιδράσεως μὲ τὴν παραγωγικὴν δραστηριότητα αὐτῆς.

Τὰ τελικὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγομεν, δυνάμεθα νὰ τὰ ἀνακεφαλαιώσωμεν ἄφ' ἐνὸς ὡς συμβιβάζοντα τὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν μὲ τὰς συγχρόνους θεωρίας οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, αἱ ὁποῖαι ἀποδίδουν στρατηγικὴν σημασίαν εἰς τὸν παράγοντα ἐργασία, ἄφ' ἐτέρου, ὁμως, ὡς γεφυρώνοντα τὸ χάσμα μεταξὺ θεωρίας καὶ ἀσκουμένης προστατευτικῆς πολιτικῆς, εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου. Ἡ τελευταία αὐτῆ ἐπιτρέπει, μὲ κάποιαν σχετικὴν ἀνεσιν εἰς τὸν συντελεστὴν ἐργασία ὅπως ἀνέλθῃ τὰς βαθμίδας τῆς ποιοτικῆς βελτιώσεως αὐτοῦ. Οὕτω, συμβιβάζεται ὁ προστατευτισμὸς, κατ' ἐξοχὴν τῆς, τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν, ἡ ὁποία χαράσσει τὴν πορείαν τῆς οἰκονομίας καὶ δὲν περιορίζεται εἰς τὴν στατικὴν θεώρησιν αὐτῆς.

Ἐξ ἄλλου καὶ ἀντιθέτως πρὸς τὴν παραδεδομένην ἀντιμετώπισιν τῆς ἐργα-

σίας, ὡς ἐκπροσωπούμενης ὑπὸ τῆς κατωτέρας μορφῆς αὐτῆς, ἐπεδιώχθη, εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, ὅπως ἡ ἔμφασις δοθῆ εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς, ἰδίᾳ ἀπὸ πλευρᾶς ἐμπειρίας.

Τέλος, δὲν πρέπει νὰ παραβλεφθῆ ἡ ὑποστηριχθεῖσα σημασία τῆς, ἐν συσχέτισμῳ πρὸς τὴν παραγωγικότητά των, χαμηλοτέρας (πραγματικῆς) ἀμοιβῆς τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς, διὰ τὴν μετατροπὴν τοῦ συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος μιᾶς χώρας, εἰς ἀπόλυτον. Ἡ ἄποψις αὕτη συνεπάγεται σοβαρὰς συνεπειάς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν εἰσοδηματικὴν πολιτικὴν.

Ἐπενθυμίζοντες καὶ πάλιν ὅτι, τὸ προτεινόμενον ὑπόδειγμα παραγωγικῆς ἐξειδικεύσεως τῶν χωρῶν, βασιζόμενον ἐπὶ τῆς διαρθρώσεως εἰς αὐτὰς τοῦ ἐργατικοῦ τῶν δυναμικοῦ, ἀποτελεῖ κατὰ περίπτωσιν μόνον τὸ ἐνδεδειγμένον ἀναλυτικὸν ὄργανον, τονίζομεν ὅτι, ἡ ὑποδηλουμένη ἀναγνώρισις πλειόνων θεωριῶν τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου εὐρίσκεται ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τὴν γενικωτέραν ἔννοιαν τῶν οἰκονομικῶν νόμων. Διότι, κατὰ παραδεδειγμένην πλέον ἄποψιν, οὗτοι δὲν ἐκφράζουν ἀκαταλύτους ἀρχὰς καθολικῆς ἐφαρμογῆς, ἀλλὰ διατυπώνουν ὀρισμένας κανονικότητας τῆς πραγματικότητος, μὲ κάποιαν μόνον γενικότητα ἐφαρμογῆς, διαμορφουμένην ὁμως εἰς ἐπίπεδον ἀνώτερον τῆς ἀπλῆς, καθ' ἐκάστην περίπτωσιν, περιγραφικῆς ἀναλύσεως⁷³.

Συμπληρωματικῶς, ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν ὅτι, ἐν ὄψει τῶν ἐξόχως δυναμικῶν ἐξελίξεων τῆς οἰκονομικῆς πραγματικότητος, κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, συνεπεῖα τῆς ταχυτάτης τεχνολογικῆς προόδου καὶ τῶν μεταβολῶν εἰς τὰς καταναλωτικὰς συνθηκὰς τοῦ διεθνοῦς κοινοῦ, ἢ ἐφ' ἅπαξ πρόσκτησις, ὑπὸ μιᾶς χώρας, συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος εἰς ἓνα τομέα παραγωγῆς, δὲν ἐξασφαλίζει, ἀναγκαίως, τὴν σχετικὴν ὑπεροχὴν καὶ εἰς τὸ μέλλον. Αὐτὸς οὗτος ὁ ἐν λόγῳ παραγωγικὸς τομεὺς εἶναι ἐνδεχόμενον, εἰς ὄχι μεμακρυσμένον χρόνον, νὰ παύσῃ νὰ ἔχη ἀξίολογον σημασίαν εἰς τὸ διεθνὲς ἐμπόριον. Ἡ ἔννοια τῆς διατηρήσεως συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος, ὑπὸ μιᾶς χώρας, εἰς τὴν διεθνῆ ἀγοράν, δὲν εἶναι πλέον ἐπιτρεπτόν νὰ συνδουασθῆ πρὸς μίαν συγκεκριμένην διάρθρωσιν τῆς παραγωγῆς ἢ ἐν ἐπιτευχθέν ἐπίπεδον τεχνολογικῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς, ἀναγόμενον εἰς τὴν, διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, διάρθρωσιν καὶ τὴν ἐμπειρίαν τοῦ, ἀνωτέρας κλίμακος, ἐργατικοῦ δυναμικοῦ τῆς. Ἡ διατήρησις τῆς διεθνοῦς ἀνταγωνιστικότητος μιᾶς οἰκονομίας ὑποδηλοῖ τὴν συνεχῆ ἀνάπτυξιν ἀνταγωνιστικῶν στοιχείων καὶ, συχνάκις, τὴν μεταβολὴν τῆς διαρθρώσεως τῆς παραγωγῆς, κατ' ἀκολουθίαν τῶν διεθνῶν ἐξελίξεων. Ἀπαιτεῖται, ὡς ἐκ τούτου, ὅπως, ὄχι μόνον εἰς παραγωγικὸς κλάδος, ἀλλ' ἢ οἰκονομία ἐν τῷ συνόλῳ τῆς, ἢ κατὰ εὐρὺ φάσμα αὐτῆς ἐμφανίζεται ἀνταγωνιστικὴ, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι δύναται νὰ ἀναπροσαρμόσῃ ταχέως τὴν διάρθρωσιν τῆς παραγωγῆς τῆς, διὰ τῆς ἀναπτύξεως συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος εἰς νέους παραγωγικοὺς τομεῖς. Ἡ διακήρυξις αὕτη εὐρίσκεται ἐν συμφωνίᾳ μὲ τὴν δυναμικὴν ἀρχὴν τοῦ συγκριτικοῦ κόστους τῆς ἐργασίας. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἀντιβαίνει πρὸς τὴν θεωρίαν Heckscher - Ohlin, καθ' ὅσον δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ

73. Ἴδε σχ. Σπ. Παπαδόπουλη «Προβλήματα μεθοδολογίας εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάλυσιν», Ἀθῆναι 1970, σ. 15 - 19.

ὅτι ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν καὶ δὴ εἰς συσχετισμὸν κατάλληλον διὰ τὴν διαμόρφωσιν συγκριτικοῦ πλεονεκτήματος εἰς δυναμικοὺς κλάδους τῆς παγκοσμίου παραγωγῆς καὶ ζητήσεως.

Εἰδικώτερον, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἡμετέρου ὑποδείγματος, τοῦ ἀναγνωρίζοντος μόνον τὸν συντελεστὴν ἐργασία καὶ δὴ ὑπὸ τὴν πολυσύνθετον μορφήν τούτου, ὡς τὸν ἀποφασιστικὸν παράγοντα διαμορφώσεως τοῦ συγκριτικοῦ κόστους, ὡς τοιαύτη εὐρύτερα ἀνταγωνιστικότης τῆς οἰκονομίας νοεῖται ἢ συνεχῆς ποιοτικὴ βελτίωσις τοῦ ἐν λόγῳ παράγοντος, διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐμπειρίας, εἰς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, εὐρὸ φάσμα τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Ἄλλωστε, τοῦτο ἀποσκοπεῖ καὶ εἰς τὴν κατά τὸ δυνατόν κάλυψιν ἐκ τῶν ἐνδεχομένων σφαλμάτων τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, κατὰ τὴν δυναμικὴν σύλληψιν τοῦ ἀξιώματος τῶν συγκριτικῶν δαπανῶν. Καί, ἴδια προκειμένου περὶ ἀναπτυσσομένων χωρῶν, συνεπάγεται τὴν ἀποφυγὴν περιορισμένης παραγωγικῆς ἐξειδικεύσεως, πρὶν ἢ καταστοῦν ἐμφανῆ τὰ δυναμικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς οἰκονομίας τούτων.